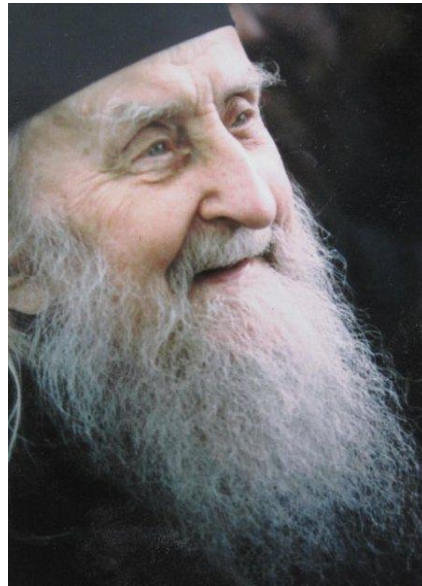

Архимандрит Софроний Сахаров (1896-1993)

За молитвата

Сборник статии

Съдържание

Молитвата като безкрайно творчество	3
Молитвата – път към познание	25
Молитвата преодолява трагизма	52
За болезнената молитва, в която човек се ражда за вечността	59
Духовният живот	75
За служението на духовния отец (Из записките на един атонски духовник)	82
За Иисусовата молитва	110
Извършването на Иисусовата молитва	129
Иисусовата молитва е приложима при всички обстоятелства	138

Молитвата като безкрайно творчество

Молитвата е безкрайно творчество, по-висше от всяко изкуство или наука. Чрез молитвата ние влизаме в общение с безначалното Битие. Или иначе казано, по този канал в нас навлиза животът на Самосъщния Бог. Молитвата е акт на върховна мъдрост, на превъзхождаща всичко красота и достойнство. Молитвата е свято упоение за духа ни. Но пътищата на това творчество са сложни. Хиляди пъти ще изпитваме ту пламенен стремеж към Бога, ту повторно отпадане от Неговата Светлина. Често и по различен начин ще усещаме неспособността на ума ни да се издигне към Бога.

Понякога ще стоим сякаш на ръба на безумието и с болка в сърцето ще изповядваме на Бога бедственото си състояние: „Ти си ми дал заповед да обичам, и аз я приемам с цялото си същество. Но ето, че не намирам в себе си сила за такава любов... Ти си Любов. Затова Сам Ти дойди и се всели в мене, и изпълнявай в мене всичко, което си ни заповядал, понеже заповедта Ти безмерно ме превъзхожда... Умът ми изнемогва, опитвайки се да Те постигне. Духът ми не може да проникне в тайните на Твоя живот... Искам във всичко да изпълнявам Твоята воля, но дните ми изтичат в неразрешими противоречия... Страхувам се да не Те изгубя, заради злите помисли в сърцето ми; и този страх ме разпъва... Дойди и ме спаси, мене, потъващия, така както си спасил Петър, дръзнал да тръгне към Тебе по морските води”¹.

Понякога ни се струва, че действието на молитвата е твърде бавно, несъразмерно на краткото ни съществуване, и от гърдите ни се изтръгва вик: „Побързай!”. Господ не винаги откликва веднага на нашия зов. Той оставя душата, както плода на дървото, да бъде изгаряна от слънцето, брулена от студените и силни ветрове, да бъде измъчвана от жажда или да понася поройни дъждове. Но ако не изпуснем от ръце края на ризата Му, ще дочакаме добър резултат.

Трябва да пребиваваме в молитва колкото се може по-дълго време, така че Неговата непобедима сила да проникне в нас и ни направи способни да противостоим на всички разрушителни влияния. И

¹ Вж. Матей 14:28-31.

когато тази сила нарасне, в нас ще възсияе радостта от надеждата за окончателна победа.

Молитвата непременно ще възстанови в нас онова божествено дихание, което Бог вдъхнал в лицето на Адам и той станал "жива душа"². Възроден чрез молитвата, духът ни започва да се удивява пред великата тайна на Битието. Необикновен възторг като могъщ поток залива ума ни: „Битието! Каква чудна тайна е то... Как е възможно то?... Дивен е Бог, дивно е и Неговото творение”. Тогава ще проумеем дълбоко смисъла на Христовите думи: „Аз дойдох, за да имат (хората³) живот, и да имат в изобилие"⁴. В изобилие! Да, това наистина е така.

Но отново ще повторим: този живот е необичаен така, както е необичайно и цялото учение на Господа: "Огън дойдох да туря на земята, и колко бих желал да беше вече пламнал!"⁵. Всички ние, Адамовите синове, трябва да преминем през този небесен огън, който изгаря корените на смъртоносните страсти. Иначе не ще видим превръщането на Огъня в Светлината на новия живот, защото в нашето падение горенето предхожда просветлението, а не обратното. Затова нека да благословим Господа и за изгарящото действие на Неговата любов.

Ние все още много неща не знаем и все пак, макар и донякъде⁶, и сега ни е известно, че няма друг път освен този, за да станем „синове на възкресението"⁷, синове Божии, за да царстваме заедно с Единородния Син. Колкото и болезнен да е процесът на нашето възсъздаване, през каквито и мъчения, а понякога и агония, да ни превежда Бог, всичко накрая ще бъде благословено. Ако постигането на научна ерудиция изисква дълги години напрегнат

² Битие 2:7.

³ Думите, поставени в скоби в библейските цитати, са добавени от автора – б. пр.

⁴ Иоан 10:10.

⁵ Лука 12:49.

⁶ Вж. 1 Коринтяни 13:19.

⁷ Лука 20:36.

труд, то несравнимо по-дълъг и напрегнат труд е необходим за придобиването на молитвата.

Когато Евангелието и посланията станат наша ежедневна реалност, започваме ясно да виждаме колко наивни са били предишните ни представи за Бога и живота в Него. Премъдростта на даденото ни Откровение е тайнствена: то далеч надхвърля човешкото въображение. „Око не е виждало, ухо не е чувало и човеку на ум не е идвало това, що Бог е приготвил за ония, които Го обичат.“⁸ Дори най-лекото докосване от Божия Дух е слава, която не може да се сравни със съдържанието на живота без Бога.

Истинската молитва, която ни съединява с Всевишния, не е нищо друго освен светлина и сила, слизащи върху нас от небесата. По своята същност тя надхвърля земния план. В този свят няма източник на енергия за такава молитва. Ако се храня добре, за да е силно тялото ми, плътта ми започва да се бунтува, нуждите ѝ нарастват и тя няма желание да се моли. Ако смирявам плътта чрез прекомерен пост, за известно време болезненото въздържание създава благоприятна почва за молитва, но след това тялото изнемогва и отказва да следва духа. Ако общувам с добри хора, случва се да изпитам душевно удовлетворение, а понякога и да получа нов психологически или интелектуален опит, но твърде рядко порив за дълбока молитва. Ако съм надарен умствено за сериозна научна работа или художествено творчество, успехът ми става повод за тщеславие и не мога да намеря дълбините на сърцето си⁹ – мястото на духовната молитва. Ако съм материално богат и съм зает с това да използвам свързаната с богатството власт, да осъществявам идеите си, да задоволявам естетическите си или душевни желания, то душата ми не може да възходи към Бога така, както сме Го познали чрез Христос. Ако отида в пустинята, отричайки се от имуществото си, то и тогава съпротивата на всички космически енергии парализира молитвата ми. И така до безкрай. Истинската молитва към истинския Бог е общение с Духа Божий, Който се моли в нас. Той ни дава да познаваме Бога; Той издига духа ни в състоянието на съзерцаване на вечността. Молитвеният акт, като дадена свише благодат, надхвърля земното

⁸ 1 Коринтяни 2:9.

⁹ Вж. Псалом 63:7.

ни естество и затова среща съпротивата на тленното ни тяло, неспособно да възходи до сферата на духа; съпротивява се и разумът ни, безсилен да вмести безкрайността, разтърсван от съмнения, отблъскващ всичко, което превъзхожда неговото разбиране. На молитвата се противопоставя и социалната среда, в която живеем, тъй като животът ѝ е организиран според други, диаметрално противоположни на молитвата, цели. Молитвата не търпят още и духовете на омразата. Но само тя, молитвата, възражда тварния свят от падението му, преодолявайки неговата закостенялост и инерция чрез огромното напрежение на духа ни в следване на Христовите завети.

Трудна е борбата за молитвата. Състоянията на духа ни се променят: понякога молитвата тече в нас като могъща река, а друг път сърцето сякаш пресъхва. Но нека всяко намаляване на молитвената сила в нас трае възможно най-кратко. Да се молиш, често означава да изповядваш пред Бога бедственото си състояние, безсилието, унинието, съмненията, страховете, мъката, отчаянието – с една дума всичко, свързано с условията на нашето съществуване. Да изразяваш това, без да търсиш изящни изрази или логическа последователност... Нерядко този начин на общуване с Бога става начало на молитвата-разговор.

Понякога ще бъдем във вълните на Божията любов, която поради наивност ще възприемаме едностранчиво – като наша любов към Бога. Така се случваше с мене: не дръзвах да си помисля, че безкрайно великият Творец на всичко съществуващо може да обърне внимание на мене, нищожния и противния. Тогава казвах: "О, да беше възможно да ме обичаш така, както Те обичам аз... Виждаш ли как сърцето ми Те жадува ден и нощ? Склони към мене; яви ми Лицето Си; направи ме такъв, какъвто исках да видиш създадените от Тебе; такъв, какъвто Ти, Пресвети, можеш да ме приемеш и обичаш..." Не знаех какво говоря¹⁰; не смеех да си помисля, че Той Самият се моли в мене.

Съзерцанието на светостта и смирението на Бога поражда душата, и тя с огромно благоговение вътрешно Му се покланя в любов. Понякога такава молитва преминава във виждане на нетварната Светлина.

¹⁰ Вж. Лука 9:33.

След тези посещения Бог временно ни оставя, за да се научим да разпознаваме даровете, които произхождат от Него. Богооставеността поражда странно усещане. На младини бях художник (страхувам се, че и досега той не е умрял докрай в мене). Този природен дар беше част от мен. Можеше да се изморя, да нямам сили за работа или вдъхновение, но знаех, че художническият дар е моя същност. Но когато Бог ни остави, усещаме някакво пропадане в самото битие; и душата не знае – ще се върне ли някога Онзи, Който си е отишъл. По Своята природа Той е друг, различен от мене. Той се скри и аз останах празен; и тази страшна празнота преживявам като смърт. С идването Си Той ми яви нещо прекрасно, мило на сърцето, надхвърлящо и най-дръзкото въображение. А ето, че отново съм в състоянието, което преди ми се струваше нормално и задоволително, но сега то ме ужасява – изглежда ми прекалено животинско, скотско... Въведен бях в дома на великия Цар; разбрах, че съм сроден Нему, а ето, че отново не съм нищо освен бездомен скитник.

Чрез промяната на тези състояния познаваме разликата между природните дарове и онези, които ни се дават като благоволение свише. Чрез покаяната молитва бях удостоен с първото посещение, чрез молитва, но още по-гореща, се надявам да Го върна. И Той наистина идва. Често, и дори в повечето случаи, Той променя начина на Своето идване. Така непрестанно се обогатявам със знания на равнището на Духа: дали в страдание, или в радост, но аз израствам. Нараства и способността ми да пребивавам по-дълго време в тази неведома преди сфера.

Дръж здраво ума си в Бога и ще дойде момент, в който безсмъртният Дух ще докосне сърцето ти. О, това докосване на най-Светия от светите. То с нищо не може да се сравни: то отнася духа ни в областта на нетварното Битие; ранява сърцето с любов, различна от онова, което хората обикновено мислят с тази дума. Светлината на тази любов се излива върху цялото творение, върху целия човешки свят през всички хилядолетия на неговото съществуване. Тази любов може да се усети с физическото сърце, но по своята природа тя е духовна, несътворена, защото изхожда от Бога.

Животворящият Дух Божи ни посещава, когато сме в състояние на смирена отвореност за Него. Той не насилва свободата ни. Той ни обгръща със Своята нежна топлина; доближава се до нас така тихо,

че може да не Го забележим веднага. Не бива да очакваме, че Бог ще влезе в нас със сила, без съгласието ни. О, не, Той уважава човека, смирява се пред него: Божията любов е смирена. Той ни обича не снизходително, а така, както нежна майка обича болното си дете. Когато отворим сърцето си за Него, се появява непреодолимо силното чувство, че Той ни е „близък“, и душата се прекланя Нему в умиление и любов.

Божията любов, която е дълбинният характер на живата вечност, не може да не страда в този свят. На сърцето, смекчено от подвига и посещенията на благодатта, се дава да живее, макар и отчасти, Христовата любов, която обгръща цялото творение с безкрайно състрадание към всичко съществуващо. Сега аз съм пленник на Христа Бога. Познах, че съм извикан за живот от нищото; по своята природа човекът е нищо. Но въпреки това, очакваме от Бога състрадание и уважение. И изведнъж Той, Всемогъщият, ни се открива в Своето неопишуемо смирение. Това видение умилява душата, поражда ума, и ние неволно се покланяме пред Него. Но колкото и да се стремим да Му се уподобим в смирението, виждаме, че сме безсилни да достигнем Неговата абсолютност.

Христовото смирение е всепобеждаваща сила. В своето понижаване и служение на човека то не познава унижението: то неизменно остава божествено велико по своята същност. Изразено с човешки думи, то ни се струва противоречиво. Смирението е атрибут на любовта на Бога. В своята отвореност към творението тя кротко приема всички рани от създадените от Него.

Виждането на Бога изправя човека пред необходимостта вътрешно да се самоопредели по отношение на Твореца. По своята същност всяко наше действие неизбежно или ни доближава до Бога, или, обратното, ни отдалечава от Него. Затова всяко начинание трябва да вършим със страх, който се нарича страх Божи. Душата се страхува не само от очевидно лошото дело, но и от мисълта, която може да оскърби Светия Дух, Когото е възлюбила. Дистанцията между нас и Бога е неопишуемо голяма. Виждаме, че сме недостойни за най-Светия от светите; сърцето ни се съкрушава от мъчителното съзнание за собствената ни нищета. Но постепенно разбираме, че именно това явление е начало на приближаването до Бога. Първата заповед на блаженствата – „Блажени бедните духом“¹¹ – сякаш

¹¹ Матей 5:3.

органично ни води към следващите степени: плача, кротостта, глада и жаждата за правда, милосърдието, чистотата на сърцето, към първото живо усещане за нашето богосиновство. Всичко това ни води до остър сблъсък със света на страстите, до разрыв с онези, които не търсят Царството на правдата; до гонения, обиди, злословие и прочее. А когато духът на християнина достигне връхната точка в съпротивата си срещу духа на този свят, тогава животът на Христовия последовател се превръща в разпятие, макар и на невидим кръст. Този период е изключително страшен и заедно с това спасителен: чрез вътрешните страдания на духа ни, често свързани и с външните обстоятелства, се побеждават страстите, преодолява се властта на този свят над нас, и дори на смъртта: започва уподобяването ни на разпнатия Христос.

Но и на тази висша степен трябва да запазим смирението на духа. Самият опит ще ни покаже, че щом усещането за „нищета“ се замени от самодоволство, цялата скала на духовното ни възхождане пропада и „домът ни остава пуст“¹²: Бог вече не е с нас. Така ще бъде, докато сърцето не се смири отново и не започне с болка да зове към Бога. Чрез тази смяна на преживяванията душата познава тайната на пътищата за спасение; тя се бои от всичко, което противоречи на смирението; молитвата ѝ се очиства; умът и сърцето не се стремят към нищо друго, не желаят нищо освен Бога. Чрез молитвата от цялото същество у човека се влива силата на нов живот. Понататъшното възхождане е начало на познанието за формата на неземното Битие.

Земното ни съществуване е обусловено от времето и пространството. Но какво всъщност е ВРЕМЕТО? Възможни са различни определения: времето е „място“ на нашата среща с Твореца; времето е процес на осъществяването на Божия замисъл за творението: „Моят Отец досега работи, и Аз работя“¹³. Творението все още не е завършило: „...ходете, докле имате светлината, за да ви не обгърне мрак; а който ходи в мрака, не знае къде отива. Докле имате светлината, вярвайте в светлината, за да бъдете синове на светлина“¹⁴. На всеки от нас е дадено някакво „свое време“ – кратко,

¹² Матей 23:38.

¹³ Иоан 5:17.

¹⁴ Иоан 12:35-36.

но достатъчно за да намери спасение. Творческата идея на Бога в творението получава своето осъществяване: „у Бога няма да остане безсилна ни една дума“¹⁵. На Голгота, умирайки, Господ казал: „СВЪРШИ СЕ!“¹⁶... Ще дойде друг момент, когато отново ще бъде казано нещо подобно; за това пише в Апокалипсиса: „И Ангелът... дигна ръка към небето и се закле в Оногова, Който живее вовеки веков... че не ще вече да има ВРЕМЕ“¹⁷.

Докато живеем в това „греховно тяло“ и следователно в този свят, аскетическата борба с „греховния закон“, действащ в плътта ни, няма да спре¹⁸. Виждайки, че не можем да преодолеем тази смърт със собствени усилия, изпадаме в известно отчаяние за спасението си. Колкото и да е странно, но на нас ни е необходимо да преживеем това тягостно състояние – да го преживеем стотици пъти, така че то дълбоко да се вреже в съзнанието ни. Този опит от ада е полезен за нас. Когато с години, с десетилетия носим в себе си тази мъка, тя се превръща в постоянно съдържание на нашия дух, в неизлечима рана върху тялото на живота ни. Христос след Възкресението също е запазил раните от гвоздеите на разпятието върху Тялото Си: „Дойде Иисус, застана посред и им казва: мир вам!... И показва им ръцете и нозете и ребрата Си“¹⁹.

От опита за адските мъки трябва да се роди молитва за целия човешки род като за самия себе си. Всяко наше състояние ние пренасяме с духа си от тесните рамки на своята индивидуалност върху цялото човечество; така всеки наш опит се превръща в откровение за случилото се през вековете в човешкия свят, и духовното ни сливане със света става осезаема реалност.

Господ ни е разкрил истинския смисъл на заповедта: „Възлюби ближния си като самия себе си“²⁰ в нейната божествена безкрайност. В границите на Моисеевия закон тази заповед се отнасяла само до

¹⁵ Лука 1:37

¹⁶ Иоан 19:30.

¹⁷ Откровение 10:5-6.

¹⁸ Вж. Римляни 6:6; 7:23.

¹⁹ Иоан 20:19-20.

²⁰ Матей 22:39.

еврейския народ: „Не отмъстявай и не бъди злобен против синовете на твоя народ, но обичай ближния си като себе си“²¹. Христос обаче разширява обхвата ѝ върху всички хора от всички времена:

„Слушали сте, че бе казано: „обичай ближния си, и мрази врага си“. Аз пък ви казвам: обичайте враговете си, благославяйте ония, които ви проклинат, добро правете на ония, които ви мразят, и молете се за ония, които ви обиждат и гонят, за да бъдете синове на вашия Отец Небесен“²². Единородният Син на Небесния Отец ни е дал това познание: в Писанието чрез разговора Си със законника²³, а в живота ни – чрез Светия Свой Дух. Той Самият е изпълнил всичко в пълнота, достигнала завършека си в Гетсимания и на Голгота. Така и ние, когато навлизаме в духа на тази заповед, се уподобяваме на Бога.

Много пъти изпадах в отчаяние от себе си, поради неспособността ми да пребивавам постоянно в духа на Христовите заповеди. В онези горестни часове си мислех: Сам Господ е казал, че не е от тоя свят²⁴. Той е слязъл от небесата²⁵, а аз изцяло принадлежа на света – взет съм от земята, която тъпча с краката си. Той, „Който е на небесата“, остава неразлъчен от Отца, до- като е живял с нас. Как е възможно тогава аз да бъда ТАМ, КЪДЕТО Е ТОЙ? Той е Светият, а аз не мога да се изтръгна от „тялото“ на всемирния Адам, който в падението си е превърнал света в ад: „цял свят лежи в злото“²⁶, там лежа и аз заедно със света.

Какво означава да не си от този свят? Това означава „да се родиш свише“. Мъката ми нямаше край: да се откажа да търся единение с Бога бе невъзможно; да осъдя себе си на раздяла с Неговата Светлина е ад, който ме поразява с ужас. Горко на мене, родения в грехове. Кой ще ме спаси от външната тъмнина? Кой ще преобрази

²¹ Левит 19:18.

²² Матей 5:43-45.

²³ Вж. Лука 10:27 и сл.

²⁴ Вж. Иоан 8:23.

²⁵ Вж. Иоан 3:13.

²⁶ Вж. 1 Иоан 5:19.

природата ми, за да стане способна да бъде неразлъчно с Онзи, Който е Светлина, в която няма никаква тъмнина?

Аз съм роден в грехове. Наследил съм невероятно тежко наследство – ПАДЕНИЕТО НА АДАМ, падение, преумножено през вековете от неговите синове; падение, към което всеки ден прибавям нещо и аз. Ридая, като гледам себе си такъв. Но когато риданията ме изтощят и ме доведат до ръба на смъртта, и безпомощно надвисвам над мрачната бездна, тогава по необясним начин идва тиха любов от друг свят, а заедно с нея и Светлината. Това е раждането свише; още непълно, но все пак освобождаване от властта на мрачната смърт – начало на безсмъртието. Да, предстои ни все още дълъг подвиг, за да израсне в нас Божият дар. А когато този чуден дар започне да съзрява и да прониква с благоуханието си в порите на „греховното ни тяло“²⁷, тогава страхът от смъртта изчезва и ние се освобождаваме от всяко „робство“²⁸. И намерили тази свята свобода, желаем на всички хора добро.

Христовата любов ни вдъхновява за състрадателна молитва за цялото човечество; в нея участват и душата, и тялото. Понасянето на скърби в такава молитва, заради греховете на всички хора, е приобщаване към изкупителните страдания на Господа: „Христос... пострада за греховете ни, Праведник за несправедните... пострада за нас, като остави нам пример, за да вървим по стъпките Му“²⁹. Да бъдем съразпъвани с Него е дар на Светия Дух. Нашият небесен Отец благоволи към нас, когато изпитваме болка, като виждаме препъванията на братята ни. В духа на заповедта „възлюби ближния си като самия себе си“ трябва да състрадаваме един на друг; между нас трябва да се създаде „взаимно застъпничество“, което да съединява всички ни пред лицето на Бога, нашия Творец.

В молитвената мъка на душата за спасението на хората се крие животворна сила и свята радост. Християнският живот е неземеен, богоподобен по своя характер. В него по чуден начин се съчетават скръб и радост; дълбочина и височина; минало, настояще и бъдеще в многовековната история на земята. Както слънцето пръска лъчи

²⁷ Римляни 6:6.

²⁸ Вж. Евреи 2:15.

²⁹ 1 Петр. 3:18; 2:21.

във всички посоки, изпълвайки с топлина и светлина цялото пространство, така и Светлината и топлината на Христовата любов проникват през всички прегради и извеждат духа ни в безкрая. Кой поет ще намери достойни слова, за да изрази благодарния възторг за дадения ни живот? В него чрез възкресението умирането се преобразява във вечен живот: „който изгуби душата си заради Мене, ще я намери“³⁰, „истина ви казвам: ако житното зърно, паднало в земята, не умре, остава си само; ако ли умре, принася много плод. Който обича душата си, ще я изгуби; а който мрази душата си на тоя свят, ще я запази за вечен живот“³¹.

Процесът на усвояване на Откровението, дадено свихе на човека, ни се струва твърде бавен. И то не само в живота на човечеството, но и в личния подвиг на всеки един от нас. Ето два признака: 1) За синайското Откровение – АЗ СЪМ ВЕЧНО СЪЩЕСТВУВАЩИЯТ – са били нужни петнадесет века, докато сред еврейския народ се появят малцина, способни да приемат изпълнението на това Откровение в Новия Завет³². 2) Двадесет века са изминали от онзи момент, когато в нетварната Светлина на планината Тавор, а след това и чрез слизането на Светия Дух в сионската горница, на света е било дадено съвършеното Откровение за Бога Светата Троица. А нима са много хората, които наистина са го усвоили? Животът на Бога не се усвоява лесно. Дори и онези, които са възлюбili идването на Христос, Агнеца Божи, не са в състояние да вместят пълнотата на изливащото се върху тях благословение. Хората, които в горещия порив на вярата са взели върху рамене кръста си и са Го последвали, страдат до болка цял живот³³. Сили им дава надеждата, че когато напуснат този свят, ще влязат в светоносната сфера, където е Той: „Който Ми служи, нека Ме последва; и дето съм Аз, там ще бъде и Моят служител. И който служи на Мене, него ще почете Моят Отец“³⁴.

³⁰ Матей 16:25.

³¹ Иоан 12:24-25.

³² Вж. Матей 5:17-19.

³³ Вж. Матей 16:24.

³⁴ Иоан 12:26.

Колкото и огнена да е вярата на християнина, задачата „унизеното наше тяло“ да се преобрази така, че да стане „подобно на Неговото славно тяло“³⁵, изисква години наред да се подвизаваме в пост и покаянна молитва. В продължителния процес на този подвиг ни се разкриват неведомите преди измерения на Адамовото падение. Това виждане не се дава на всички хора в еднаква степен. Възможно е, макар и не често, Божият Дух да преведе каещия се през бездни, недостъпни за другите.

Вярата в абсолютния Бог трябва да бъде свободна от всякакво колебание. През годините, прекарани на Атон, не си спомням момент, в който ума или сърцето ми да е докосвало съмнение. Но имаше случаи, в които сърцето, изпълнено с болка от продължителната молитва, се отвръщаше от Бога: „О, това е свръх силите ми!“ Последствията от такива мигове обаче траеха дълго.

Преди всичко и повече от всичко ние обичаме Христос. Колкото по-пълна е любовта, толкова по-болезнено преживяваме всяко нарушаване на хармонията. Дори при дълъг опит и знания за „механизма“ на подобни изпитания, не без страх откриваме в себе си възможността за ново падение. Това поражда молитва с дълбок плач към Бога: „Изцели ме докрай“. И Той ни изцелява. Тогава сърцето радостно благодари на Бога: любовта ни, която преди ни се е струвала свършена, става по-висша по своето качество и по-дълбока от познаването на благостта на Господа.

Усилената молитва увеличи сърцето и ума в порива им към вечността така, че забравяме цялото минало, в ума няма мисъл и за земното бъдеще; единствената грижа на душата е да не изгуби **ТАКЪВ БОГ**; да престане да бъде недостойна за Него. Колкото по-силен е стремежът ни към Безкрайния, толкова по-бавно ни се струва нашето приближаване към Него. От една страна, е мъчителното усещане за собственото ни нищожество, а от друга – съзерцанието на неизказаното величие на Търсения. Ето защо е невъзможно да съдим правилно за реалното си състояние – дали се приближаваме до Бога, или се отдалечаваме от Него. Човек израства по-бързо в съзерцанието на Божията светост, отколкото в способността си да живее според заповедите. Това създава усещането, че разстоянието между нас и Бога не престава да се увеличава. В научната работа всяко ново откритие, тъй като не е окончателно, разкрива

³⁵ Вж. Филипяни 3:21.

предишното ни незнание и така сякаш разширява областта на неизвестното и необяснимото.

Духовното виждане на целта може да ни се даде в съвсем кратък миг, независимо от физическата възраст. Но за практическото осъществяване на това, което е предусетено интуитивно, може да бъде нужно напрежението на цял един живот; а дори и тогава успехът не е сигурен. В областта на науката и изкуството съществуват някои опорни точки за разсъждение; по друг начин обаче стоят нещата с духа, който се стреми към Безначалния.

Знаем, че и художникът, и философът, и ученият понякога действително страдат в творческите си терзания, макар задачата им да е наистина нищожна в сравнение с нашата.

Когато лоши помисли откъснат ума на моления се християнин от пребиваването във Вечния, го завладява духовен страх. Виждайки себе си, поробен от низките страсти, които отделят от Бога, той скърби с огромна болка. От отчаяната мъка молитвата се съсредоточава вътре, в самата сърцевина на неговото същество и се превръща в „спазъм“: целият човек се свива в едно като здраво стиснат юмрук. Молитвата преминава във вопъл без думи. Това е едно от най-мъчителните преживявания: да съзнаваш, че си в мрачната яма на греха, недостоеен за най-Светия от светите. Но друг лек път за преодоляване на страстите няма.

Всяко християнско „дело“ неизбежно е свързано с подвиг; а любовта като най-висшето от всички дела изисква и най-много труд. Животът на християнина по своята дълбока същност е следване на Христос: „Тебе що ти е (за другите)? Ти върви след Мене“³⁶. Затова всеки вярващ в една или друга степен повтаря пътя на Господа; но не със собствени сили ще вземе кръста на раменете си, за да отиде в Гетсимания, а след това и на Голгота: „...защото без Него не можем да вършим нищо“³⁷. Онези, на които бъде дадено това страшно благословение, ще предвкусят възкресението; а делът на другите е вярата в Божието милосърдие.

³⁶ Вж. Иоан 21:22.

³⁷ Вж. Иоан 15:5.

Така е благоволил към нас Небесният Отец: всички родени на земята трябва „да вземат кръста си”, за да наследят живот вечен³⁸. А онези, които отказват да носят своя кръст, няма да избегнат робството на страстите и ще пожънат тление в плътта³⁹.

Заповяданата ни любов към Бога и ближния е изпълнена с дълбоки страдания, но те са съпътствани от небесно утешение⁴⁰: душата се оживотворява от мира⁴¹, който Господ е дал на апостолите преди да отиде на Голгота. А когато човешкият дух бъде въведен в светоносната сфера на Бога, нашия Отец, тогава забравяме всяка болка и душата неописуемо блаженства. „Жена, кога ражда, има болки, защото е дошъл часът ѝ; но, след като роди младенца, от радост не помни вече мъките, защото се е родил човек на света“⁴². Така, и дори още повече, се радва и християнинът, когато в разума и дълбокото си усещане осъзнае, че е роден в Бога за вечността.

За вярващия е естествено да пази ревниво, ако е възможно в чистота и пълнота, истината на даденото в Църквата Откровение. Нейният многовековен опит убедително показва, че всяко отклонение от пътя на евангелските заповеди ни отдалечава от познанието, в което се съдържа вечният живот⁴³. Ние не можем да достигнем съвършенството на заповедите, но от нас зависи да проявим максимално усърдие, тогава останалото ще довърши Сам Господ. В подвига за придобиването на Христовата Любов ни се дава да съзерцаваме недостъпната светост на Бога, но заедно с това и Неговото безгранично смирение. Силата на евангелските заповеди е в това, че те естествено ни въвеждат в безкрайността на Божието Битие. Душата блажено се удивява пред Бога; тя е във възторг от Неговото предвечно величие, поражена е от Неговото снизхождане до нас във Въплъщението. Наш Учител във всичко е Христос⁴⁴. Без

³⁸ Вж. Матей 16:24-25.

³⁹ Вж. Галатяни 6:8; Римляни 8:3.

⁴⁰ Вж. Марк 10:29-30.

⁴¹ Вж. Иоан 14:27.

⁴² Иоан 16:21.

⁴³ Вж. Иоан 12:50; 17:3.

⁴⁴ Вж. Матей 23:8.

Него човечеството неизбежно би погинало в дълбокия мрак на своята злоба. Христос е Светлината на света⁴⁵; чрез Него ни е явена истината и „от Неговата пълнота всички ние приехме и благодат въз благодат“⁴⁶. Смиреният Бог „се противи на горделиви, а на смирени дава благодат“⁴⁷. Благодатта е самият живот на Бога и този Свой живот Той дава на онези, които се стремят да Му се уподобят. „Който се смири, ще бъде въздигнат“⁴⁸. Ето защо принципът на аскетическата борба е движението към себеуменьшаване, към „безкрайно“ малкото, а не горделивите усилия към самовъзвеличаване. Нашият път е пътят на апофатическия подвиг чрез „самопонижяването“ в следване на Христос, понизил Себе Си дори до „смърт кръстна“⁴⁹. Колкото по-дълбоко слизаме „надолу“, толкова по-пълно се очистваме от последиците на падението в гордост на нашия праотец Адам. А когато сърцето ни се очисти⁵⁰, в нас се вселяват и Отец, и Син, и Дух Свети; тогава сме въведени в непоклатимата реалност на Царството Божие, където неизказаното величие се слива със също толкова неопишимо смирение и кротост.

Самото Въплъщение на Бог Слово е понижяване, онтологически присъщо на божествената любов. Отец понижява Себе Си докрай в Раждането на Сина. И Синът също нищо не си присвоява, а отдава всичко на Отца. А нашето понижяване е в това, да оставим всичко, скъпо на земята, за да изпълним заповедта: „ако някой иска да върви след Мене, нека се отрече от себе си, да вземе кръста си и Ме последва; защото, който иска да спаси душата си, ще я погуби; а който изгуби душата си заради Мене, ще я намери“⁵¹. И още: „Тъй, прочее, всеки от вас, който се не отрече от всичко, що има, не може да бъде Мой ученик“⁵².

⁴⁵ Иоан 8:12.

⁴⁶ Вж. Иоан 1:16-17.

⁴⁷ 1 Петр. 5:5.

⁴⁸ Матей 23:12.

⁴⁹ Вж. Филипияни 2:5-9.

⁵⁰ Вж. Матей 5:8.

⁵¹ Матей 16:24-25.

⁵² Лука 14:33.

Това е пътят на Живия Бог.

„Един законник..., изкушавайки Иисус, рече: Учителю, какво да направя, за да наследя живот вечен? А Той му каза: в Закона що е писано? Как четеш? Той отговори и рече: „Възлюби Господа, Бога твоего, от всичкото си сърце, и от всичката си душа, и с всичката си сила, и с всичкия си разум, и ближния си като себе си“. Иисус му каза: право отговори; тъй постъпвай, и ще бъдеш жив” (чрез вечния живот в Бога).⁵³ На въпроса на законника: „А кой е моят ближен?” Господ отвърнал с притчата за добрия самарянин. Нейният истински смисъл по онова време се съдържал в заповедта: „Обичайте враговете си, и правете добро... без да очаквате нещо; и ще ви бъде наградата голяма, и ще бъдете синове на Всевишния.“⁵⁴

Старец Силуан говори за състоянието на духа, в което свише ни се дава благодат да обичаме враговете, като за опит от божествената вечност още в границите на този живот. Той казваше, а също и пише, че: „Онзи, който не обича враговете си, все още не е познал Бога така както трябва да Го познаваме.”

От себе си ще дръзна да добавя в изясняване на тази благодат следното: човекът, който чрез озаряването от нетварната Светлина на Светия Дух живее в себе си прехода „от смърт към вечен живот”, естествено състрадава на всички хора, лишени от това благо. Той е извън смъртта, затова не се страхува от беди и знае мисълта на Отца за него: „Чедо, ти си винаги с мене, и всичко мое е твое“⁵⁵. И ако Отец ни дава всичко, което има, то единствено присъщо за душата е „да се радва и весели”, когато братът, който е бил мъртъв, оживее за нетленната слава в Царството на живия Бог⁵⁶.

Да бъде християнин – за човека означава да вярва във възкресението от мъртвите; да се надява на осиновяването от Небесния Отец⁵⁷; да приеме божествената форма на битие; да стане

⁵³ Вж. Лука 10:25-37.

⁵⁴ Лука 6:35.

⁵⁵ Лука 15:31.

⁵⁶ Вж. Лука 15:32.

⁵⁷ Вж. Галатяни 4:5.

по дара на любовта на Отца онова, което Той Самият е по Своята същност, тоест да стане бог. Такива са обещанията на Бог Отец към нас, повярвалите в Иисус Христос като в Единороден и единосъщен на Отца Син. Огромен грях е да се принизява даденото ни в Светия Дух откровение за Човека – за това какъв е бил замислен той от Бога преди сътворяването на видимия свят. Наказанието за този грях е неверие във възкресението. Това наказание е особено: ние сами осъждаме себе си, отказвайки се от дара на нашия Творец. Защо се отказваме? Най-вече и преди всичко затова, че Дарът на Отца се придобива с огромни усилия и много страдания. Това е изключително дълбока тема. Кой е в състояние да разкрие ясно тази задача на хората, намиращи се на различни равнища на съзнанието и разбирането? Кой би могъл да опише подобаващо и необикновения възторг на духа ни, когато Светлината на Божеството ни разкрие премъдрите пътища на Живия Бог?

Как да повярваме, че е възможно възкресение за вечността след телесната ни смърт? Струва ни се, че всички наши преживявания са свързани именно с това тяло и неговите възприятия. Дори мисленето си усещаме като поток от някаква енергия във физическия си мозък и сърце... Не всички хора са имали опита от молитвата, при която духът се освобождава от оковите на материята, от условията на времето и пространството. Съвсем не всички. Но ето, че вярваме в науката с наивна вяра, въпреки очевидната ѝ относителност. От детска възраст се предаваме на десетилетия нелек труд, за да усвоим последните ѝ постижения. В своите най-висши форми духовният подвиг отива безкрайно по-далеч от всяка човешка наука, но в началните си стадии той е прост и дори радостен. Ще се опитам да изложа истинската причина за отказа на хората да последват Христос-Истината.

„И ако за Христа се проповядва, че е възкръснал от мъртви, то как някои помежду вас казват, че нямало възкресение на мъртви? А щом няма възкресение на мъртви, то и Христос не е възкръснал; ако пък Христос не е възкръснал, то празна е нашата проповед, празна е и нашата вяра... И ако само през този живот се надяваме на Христа, ние сме най-окаяни от всички човеци... Защо ли и ние се подлагаме всеки час на опасност? **ВСЕКИ ДЕН (аз, Павел) УМИРАМ...**”⁵⁸

⁵⁸ Вж. 1 Коринтяни 15:12-31.

„Товага се приближиха до Него Зеведеевите синове, Иаков и Иоан, и рекоха: Учителю, желаем да ни сториш, каквото поискаме. Той ги попита: какво искате да ви сторя? Те Му рекоха: дай ни да седнем при Тебе, един отдясно, а друг отляво, в славата Ти. Но Иисус им рече: не знаете, какво искате. Можете ли да пиете ЧАШАТА, която Аз пия, и да се кръстите с кръщението, с което Аз се кръщавам? Те отговориха: можем. А Иисус им каза: чашата, която Аз пия, ще пиете, и с кръщението, с което Аз се кръщавам, ще се кръстите“⁵⁹.

Иисус се отдалечи от учениците Си „на един хвърлей камък, па преклони колене и се молеше, като казваше: Отче, да щеше да отклониш от Мене тая ЧАША... И понеже се намираше във вътрешна борба, молеше се по-усърдно, а потта Му беше като кървави капки, падащи на земята“⁶⁰.

Какво представлява всъщност ЧАШАТА Христова? Дълбините на тази тайна са скрити за нас. Опитвайки се да следваме Христос чрез спазването на Неговите заповеди, ние неизбежно и постоянно пием някаква чаша, но онова, което е мислил и преживявал Той в „оня час“, не можем да проумеем докрай. И все пак, нещо подобно непременно става и с нас, според думите Му: „Чашата, която Аз пия, ще пиете, и с кръщението, с което Аз се кръщавам, ще се кръстите“⁶¹. ЧАШАТА на Христос е тайнствена, но и нашата чаша е скрита от чуждите погледи.

„И ако само през този живот се надяваме на Христа, ние сме НАЙ-ОКАЯНИ ОТ ВСИЧКИ ЧОВЕЦИ“⁶² – казва св. апостол Павел. Да, наистина е така. Защо обаче тази благословена ОКАЯНОСТ е необяснима за хората, непоследвали Христос? Защото всички реакции на Христовия Дух на онова, което става около нас, са дълбоко различни, а често и диаметрално противоположни на духа на синовете на този свят. Ето един пример: Юда излязъл от сионската горница, за да предаде Господ на разпятие, а в този момент Господ отворил уста и рекъл: „Сега се прослави Син

⁵⁹ Марк 10:35-39.

⁶⁰ Лука 22:41-44.

⁶¹ Марк 10:39.

⁶² 1 Коринтяни 15:19.

Човечески, и Бог се прослави в Него”⁶³. И така на всяка крачка в Евангелието виждаме, че Той е живял на друго равнище на Битието; там, където всичко се пречупва през друга призма. Онзи, който иска да познае тази тайна, поне отчасти, трябва да вземе на рамене кръста си и да се предаде изцяло на волята на небесния Отец. Друг път няма. Няма все още край и конфликтът между Христос и този свят.

Дълбока е любовта и благодарността ми към Църквата, в чиито недра ми се откри Божествеността на Иисус Христос и образът на явената от Него човешка природа. В живота на отделните хора, както и в себе си, виждаме умален този „образ”. Пълното му осъществяване принадлежи на бъдещия век, но и редките случаи в историята, когато някой се доближава до това осъществяване, предизвикват възторг в душата. Естествено е за християнина да жадува да се уподоби на Господа: да иска да обгърне света с любов, така както Господ го е обгърнал; като Него да няма врагове, тоест да е извън ада на омразата към другия, съгласно Христовата заповед: „Аз пък ви казвам: обичайте враговете си, благославяйте ония, които ви проклинат, добро правете на ония, които ви мразят, и молете се за ония, които ви обиждат и гонят, за да бъдете синове на вашия Отец Небесен; защото Той оставя Своего слънце да грее над лоши и добри, и праща дъжд на праведни и неправедни”⁶⁴. Никой обаче от Адамовите синове не може да живее така със собствените си сили. Това е възможно само, ако Светият Дух изпълни сърцето на човека с присъщата Му вечност. Без Него ние не можем да спазим Божиите заповеди⁶⁵.

Да, жаждата да се уподоби на Господа е естествена за християнина. Но „тесни са вратата и стеснен е пътят”⁶⁶, които водят към божествения живот. Когато сменя старата си ненужна кожа, змията се промъква през тесни пролуки; така и всеки човек, за да се спаси,

⁶³ Иоан 13:31.

⁶⁴ Вж. Матей 5:44-45.

⁶⁵ Вж. Иоан 15:5.

⁶⁶ Вж. Матей 7:14.

трябва да премине през много „тесни врати“ и да свали от себе „кожените дрехи“, получени след падението⁶⁷.

Онзи, Който е казал: „Аз съм пътят и истината и животът“⁶⁸, ни е дал тези заповеди: „Ако някой дохожда при Мене, и не намрази баща си и майка си, жена си и децата си, братята и сестрите си, та дори и самия си живот, той не може да бъде Мой ученик; и който не носи кръста си, а върви след Мене, не може да бъде Мой ученик“⁶⁹. От тези думи проумяваме „КОЙ е Този“⁷⁰. Ако Христос по Своето ИПОСТАСНО съществуване не бе Единосъщен на Отца и Светия Дух Бог, явил се в нашата плът, а само подобно на нас тварно същество, то онтологически не би било възможно у Него да се появят такива мисли. Ако Иисус Христос по Своята същност не беше Бог, то само тази заповед би била достатъчна, за да стане неприемливо за нас цялото останало съдържание на Евангелието. Опитът на Църквата вече две хилядолетия неизменно потвърждава великата тайна на благочестието: „Бог се яви в плът, засвидетелствуван бе от Духа“⁷¹. Когато с вяра приемем Христос като безначален Господ, Той става за нас Светлината на вечността и думите Му ни разкриват непостижимите дълбини на Божието Битие.

По неведом за мене Промисъл бях допуснат до нозете на избраника на Вишния Бог – Силуан. Наблюдавайки подвига му, слушайки с благоговение неговите наставления, аз, най-нищожният от всички хора, можах да видя отчасти тайната на пътя за спасение. Сега, в края на дните си, дръзвам да разкажа за това, което преди ревниво криех. Тук говоря в онези граници и за онези форми, в които ми бе дадено да живея Бога.

На следващите страници пиша за моето страшно падение – за самоволното ми и гордо отдалечаване от Откровението, дадено ни в Христос. Но Отец – да бъде благословено Името Му навеки – ми яви Своя Син в незалязващата Светлина, и с това ми даде да почувствам

⁶⁷ Вж. Битие 3:21.

⁶⁸ Иоан 14:6.

⁶⁹ Лука 14:26-27 и 33. Вж. Матей 16:24-25.

⁷⁰ Матей 21:10.

⁷¹ 1 Тимотей 3:16.

греха си с такава сила, че десетилетия наред ридаех, притиснал лице към земята в отчаяние от моето безобразие. Моето отдалечаване от Бога ми се разкри в адската си мерзост, обзе ме изгарящ срам; станах отвратителен за себе си; презирах се и презрението ми си намери сроден спътник – омразата. Не казвам, че мразех баща си, майка си, някого от роднините или приятелите си. Мразех себе си, а за другите и не мислех. Скръбта по Бога ми причиняваше такава огромна болка, че забравях всичко, докато пребивавах насаме с Него. Не знаех дали Господ ми е простил напълно греха, но аз самият не мога да си простя онова, което извърших. Чрез личната си трагедия живеях трагедията на праотеца Адам в неговото потомство през вековете – в сменящите се поколения на населниците на земята. По този канал до мене идваше молитва за целия свят.

Живеех спонтанно, без да анализирам преживяванията си. Не ми бе присъщо да „шпионирам“ себе си. Просто се предавах на слязлата свихе върху мен Божия сила. Не смеех да си помисля, че Сам Той се моли в мене: усещах тази сила като своя собствена. Едва когато огънят на покаянието ме напусна, проумях, че Христос ми бе давал благословението да се приближавам до Него.

Само Дароподателят Бог наистина знае в каква степен е изливал върху мене радостта да познавам Неговата любов. Благодарение на старец Силуан се отвориха и моите духовни очи, за да прозря, че заповедта на Христос да Го възлюбим до себенавист е Откровение за закона на Божията Любов – онази, с която Сам Той ни е възлюбил.

Ако заповедите – да възлюбим Бога с цялото си същество и ближния като самия себе си – бяха дадени от някакъв пророк, от човек в неговата тварна природа, в тях нямаше да се съдържа търсеният от нас смисъл. Ние обаче сме ги приели от Бога и Твореца на всичко съществуващо и знаем, че те са Негово самооткровение пред нас. Спазването на тези заповеди е възможно само ако „съблечем вехтия човек“ и се „облечем в новия“⁷²: в Христос, Който е слязъл от небесата⁷³.

⁷² Вж. Колосияни 3:9-10; Ефесияни 4:24.

⁷³ Вж. 1 Коринтяни 15:47.

Когато живеем в духа на евангелските наставления, тогава вече се осъществява нашето обожение, тъй като безначалният живот прониква в нас. Заповядано ни е да обичаме. А любовта съединява в самото битие. Пълнотата на любовта води до това да обичаме до самозабрава. „До самозабрава”, тоест до себепоневист.

Съдържанието на живота на човека, който напрегнато се моли, е като безбрежен океан от жива вода. Духът непрестанно се обогатява, но не толкова с нови думи или понятия, колкото със задълбочаване на преживените-придобити опитни състояния. На предишните страници се опитах да приведа някои примери на фина и в същото време дълбока аскетическа борба с погубващите ни страсти. Годишите и дори десетилетията на многобройни смени на състоянията на страдание и утешение, което идва свихе, възпитават духа ни. Той става способен за нови форми на мислене и възприемане на битието изобщо: умът се научава да мисли извън всякакви образи целия свят, а сърцето молитвено, с болка от любовта, да носи в себе си света и неговата съвкупност. Именно такъв акт на духовен синтез представлява зрялата молитва на християнина, който стои пред Бога с целия си ум и с цялото си сърце⁷⁴, слети в едно. Безсилен да изрази словесно онова, което носи в себе си, подвижникът често или се моли без думи, но с пълното разбиране на всичко, което е познал, или се потапя докрай в Бога, забравяйки земята. В това безредно на пръв поглед описание на процесите на живота на човешкия дух всъщност става дума за постепенния преход от индивидуалната форма на съществуване към ипостасно-личностната форма на битие във вечния Бог. Невъзможно е да се даде систематизирано аналитично изложение на възхождането към този живот. Такова описание няма да намерим и в творенията великите свети отци на нашата Църква. Схоластичното систематизиране на материала е възможно до известна степен в теоретичните богословски трудове, но то никога и по никакъв начин не е възможно в живите слова за истинския живот на нашия дух.

Да пребъде неизменна навеки славата на Бога, нашия Спасител.

⁷⁴ Вж. Лука 10:27.

Молитвата – път към познание

„Боже, Ти знаеш моето безумие, и греховете ми не са скрити от Тебе.“⁷⁵ Сега аз живея в унижено състояние, а Ти, Христе, ме призоваваш да повярвам и приема Откровението, че Отец ни обича така, както обича Тебе, Своя Единороден Син: „Сам Отец ви обича, задето вие Ме обикнахте... И не само за тях се моля, но и за ония, които по тяхното слово повярват в Мене, да бъдат всички едно: както Ти, Отче, си в Мене, и Аз в Тебе, тъй и те да бъдат в Нас едно, – та да повярва светът, че Ти си Ме пратил... и си ги възлюбил, както Мене възлюби“⁷⁶.

Вярата в Христос ражда в нас безкрайно велико дръзновение. Неслучайно блаженият Павел казва, че „онова, що е безумно у Бога, е по-мъдро от човеците“. За плътския разсъдък изглежда като пълно безумие онова, което за вярващите е премъдрост и сила, живот и светлина⁷⁷.

Но ако за всеки човек дерзанието да бъде християнин е акт, който надхвърля човешката мяра, то какво да кажа за себе си? От детските години живея със съзнанието за собственото си нищожество; пред хората също съм плах. И въпреки това: в малка степен Светлината ме посети и аз повярвах в Христа Бога. След това, заради вярата в Христос, дойде още по-изобилно изливане на Светлината; и от новото познание вярата се задълбочи.

Аз наистина съм „нищо“, но нетварната Светлина ми се явяваше тъкмо заради вярата в Христос. Умът ми преодоля стената на разсъдъка, недоумяващ, безсилен да разбере, че Личността-Ипостас има всеобемащо познание, затова и нищо във всемирното битие не остава скрито за Него: „Ни едно врабче няма да падне на земята без волята на нашия Отец; а на нас и космите на главата са всички преброени... няма нищо скрито, което да се не открие, и тайно, което

⁷⁵ Псалом 68:6.

⁷⁶ Иоан 16:27; Иоан 17:20-23.

⁷⁷ Вж. 1 Коринтяни 1:18-30; Колосияни 2:18

да се не узнае”⁷⁸. „И няма твар, скрита за Бога; а всичко е голо и открито за очите на Оногова, пред Когото ние ще отговаряме.”⁷⁹

Отношенията ми с Бога са изцяло личностни по своя характер. Извън личностните отношения няма понятие за греха; извън тях няма любов между човека и Бога, няма и не може да има битийно познаване на Бога, извън тях всичко е погълнато от смърт, всичко потъва в съвсем истинско не-битие.

Онова, за което възнамерявам да пиша сега, се случи преди повече от половин век. Това бе напрегнат период: твърде много, всъщност всичко, ми бе неясно. Животът е толкова кратък! А Бог е така безкрайно велик и далечен! Кой ще ме научи да вървя към Него по правия път, без да губя време, лутайки се по чужди пътища? Разбира се, търсех такъв човек, или хора, които можеха да ми помогнат, да ми бъдат наставници. Но върху мен слезе някаква сила, неведома преди – молитвата, която ден и нощ не пресекваше – и тя естествено се превърна в моя опора във всеки един миг. Случваше се чрез молитвата да бъда вразумяван, както вярвам, от Самия Бог. Ще приведа няколко примера, запечатали се в мен, които станаха основополагащи камъни на моя живот.

Тъй като не можех да проумея Божията правда в съдбините на човечеството, както и на всеки човек поотделно, аз се измъчвах, завладян от мрак. Бях като малко дете, напълно безпомощно. Изпитвайки потребност да разбере поне нещо, ставах нетърпелив от душевната болка и очаквах помощ от Бога. И Господ снизхождаше до моето невежество и не се оскърбяваше от дързостта ми, а ми състрадаваше като майка и бързаше да ми даде отговор. И то неведнъж, а много пъти. По подобен начин Той се е отнасял с многострадалния Иов, който бурно изразявал негодуванието си.

Ето един от тези случаи с мене. Това стана във Франция през двадесетте години, преди да замина за Атон (1925 година). Дълго се молих с плач на Бога: „Намери начин да спасиш света, всички нас, извратените и жестоките”... Особено гореща бе молитвата ми за „малките” – за бедните и угнетените. Към края на нощта, вече на предела на силите си, за известно време изгубих молитвата, поради

⁷⁸ Вж. Матей 10:29-30, 26.

⁷⁹ Евреи 4:13.

следната мисъл: „Ако аз състрадавам така на човечеството, с цялата сила на сърцето си, то как да разбера Бога, Който гледа безучастно тежките страдания на милионите, създадени от Него Самия хора? Защо допуска Той безбройните насилия на едни хора над други?“. И тогава се обърнах към Него с безумния въпрос: „Къде си Ти?“... В отговор чух в сърцето си: „Нима ти си се разпънал за тях?... Тези кратки думи, изречени в сърцето ми от Духа, ме разтърсиха: Онзи, Който е претърпял разпятие, ми отвърна като Бог.

Краткият отговор на Бога обикновено съдържа същността на нещата. Божието слово донася в душата ново, особено усещане за битието; сърцето чувства прилив на светоносен живот; умът изведнъж постига скритите преди това смисли. Близостта на Бога ни вдъхновява; докосването на творческата Му енергия – ни обновява. Познанието, получено по този начин, качествено се различава от философското умопостигане: в него освен проникване в духовните реалности, на цялото същество на човека се дава и нова форма на живот, подобна вероятно на тази на първоздания. Това битийно познаване на Бога се слива с потока на молитвената любов към Него.

Отговорът на Бога е с малко думи, но в него се съдържа необяснимо дълбоко и обширно откровение. Ето, търся образ, достъпен за разсъдъчното ни схващане, с който по някакъв начин да дам израз на положението на нещата, да опиша самото събитие... В състоянието на нашето падение ние сме отделени от Бога с невидима за невъоръженото око завеса; невидима, но в същото време непроницаема за нас. По непредвидим начин по Божие действие в тази завеса се образува малък процеп. Когато долепим око до този „процеп“, ще видим не само онова, за което сме отправяли прошение в молитвата си, но и простиращите се в същата перспектива обширни хоризонти. Ако окото ни е чисто⁸⁰ и не откъсваме поглед от даденото ни съзерцание, то, окото ни, ще възприеме, някакси ще усети безкрайността на светоносното царство. Тогава не само даденият въпрос ще получи нужното решение, но също и редица други въпроси, свързани с него. В

⁸⁰ Вж. Матей 6:22.

Божията вечност се преплитат като в кълбо както всички „успоредни линии”, така и всички разделящи се лъчи⁸¹.

Какво си мислех по онова време след като получих Божия отговор? Ето какво: ако Бог е такъв, какъвто ни Го е явил разпнатият Христос, то всички ние и само ние сме виновни за цялото зло, което изпълва историята на човечеството. Бог ни е явил Себе Си в нашата плът такъв, какъвто е. Но ние не само сме Го отхвърлили, а сме Го убили с позорна смърт. С духа си прозрях, че не липсата на състрадание към нас у Бога е причина за човешките мъки, а единствено злоупотребата на човека с дара на свободата.

В спора ми с Бога победи Той. Отначало ме обзе горчив срам заради безумно гордата мисъл, че съм по-състрадателен от Него. Срамът породил покаяно себеосъждане. А след това над всичко възтържествува радостта. Господ не само не ме осъди за дързостта ми, а дори изля върху главата ми изобилно благословение. По-късно разбрах, че и самата молитва на състрадание е била Негово действие в мен.

Ще продължа нататък. Да опиша дадения ми духовен опит не е лесна задача. Живеех в разкъсаността на човек, изправен на границата между два свята: този, видимия, и другия – невидимия, умопостигаемия, небесния. С израза – „на границата между два свята” – искам да посоча, че онова, което ставаше с мене, ме превъзхождаше. Негов източник бях не аз, а Живият Бог, в Чиито светии ръце бях попаднал⁸². Духът ми страдаше, но бе изпълнен с удивление пред Бога.

Опитът ми показва колко инертна е нашата природа в греха. Дори такива молитви като тази, за която пиша, не изцеляват изведнъж падналото човешко естество. От постоянно нарастващия натиск на външните все по-заstraшителни събития на нашия век аз отново и отново се връщах към борбата с Бога. Сега осъзнавам, че макар на повърхността животът ми да е протичал без видими за хората

⁸¹ Този абзац, както и някои други в тази глава, а също и глава „Духовният живот” липсват в руското издание, но фигурират в окончателния вариант на книгата в архива на автора. Копие от оригинала им бе любезно предоставено от манастира “Св. Иоан Кръстител” – б. пр.

⁸² Вж. Евреи 10:31.

престъпления, в дълбините си – духовно – аз бях, и все още съм, мрак.

Крайната цел на молитвата остава неизменна през вековете, но без да губи единството на първоначалния стремеж, в хода на живота ни тя непрестанно променя своето съдържание. Понякога обгръща целия свят в неговата съвкупност, а друг път се съсредоточава върху нуждите на дадения момент. Различни състояния могат да дадат порив за молитва: личното ни покаяние; състраданието към ближните, прощението те да бъдат помилвани; търсенето на просветление в недоуменията; изразяването на благодарност към Бога за Неговия благ промисъл или възторг от Бога Спасител; както и много други неща.

Как да опишем жаждата за Бога, а също и Светлината, която изхожда от Него, и силата Му, действаща в нас? Съзнавам пълната си неспособност, виждам, че не избягвам повторенията сякаш на едно и също. Изпадам в отегчителни подробности или пък съм прекалено кратък. Неведнъж молитвата ми (ако мога да нарека така онова, което ставаше с мене в действителност) стигаше до недопустима дързост. Гледайки как в света продължава да цари кошмар от насилията на господарите и князете на земята над техните събратя⁸³, с горчивина в сърцето казвах: „Ако Ти си създал всичко съществуващо, ако без Тебе нищо не е започнало да съществува⁸⁴, то всички тези гнусни престъпници, способни да пролеят кръвта на милиони хора по цялата вселена, заради броени дни извратено удоволствие да властват над бедните и страдащите, не са виновни за съд, не те са отговорните... Ти, като Творец на всичко съществуващо, си единственият виновник за безкрайната мъка на земята...” Тежко беше това изкушение: бях на границата на отчаянието и дори на безумието; ужасяващо отчаяние – не се виждаше никакъв изход. И Господ отново ме посети. Неговият мир докосна сърцето ми и мисълта ми потече в друго русло: „Отец е изпратил Своя Син, за да спаси света, а те са Го убили. Но ето, че Той е възкръснал като Победител на смъртта и вече като Цар на

⁸³ Вж. Матей 23:8.

⁸⁴ Вж. Иоан 1:3.

вечността, ще съди вселената по правда, "ще отсъди народите справедливо"⁸⁵.

Какво се оказва тогава? Въпросът за доброто и злото не се решава в границите на земята. Хората, тръгнали на заклание като овци, които не се противят на злото⁸⁶, се уподобяват на Сина на Отца⁸⁷ и заедно с Него ще възкръснат в неувяхваща слава⁸⁸.

Горко ми: втори път се борих с Бога в същото отношение. Целият ми по-нататъшен живот обаче се нуждаеше от категорично решение на въпроса, станал по-късно основен за цялото християнство: как да реагираме на гоненията от страна на княза (князете) на този свят? Господ ни е дал благодатта да мислим така, както мисли Самият Той. В Гетсиманската градина апостол Петър се държал „по човешки“⁸⁹. Но Христос му казал: „Тури ножа си в ножницата; да не изпия ли чашата, която МИ Е ДАЛ ОТЕЦ?“⁹⁰.

Такъв беше пътят ми на непосредствено наставляване свише чрез молитвата. Така ми се разкриваше смисълът на Посланието до ефесяните за дълбочината, ширината и висотата на Божия Промисъл за нас⁹¹. По своята същност земният ни живот е кратък миг, даден ни от Благия Отец, за да проникнем в надвишаващата разума кенотична любов на Христос. Извън този път никой не може да се изпълни с „ВСИЧКАТА ПЪЛНОТА БОЖИЯ“⁹². Тук ние висим на кръст, макар и невидим; но само по този начин можем да проумеем величието на човека и неизследимата бездна на Божието Битие. Невъзможно е да изразим с нашия език богатството на кръстния път, дадено ни свише от Отца.

⁸⁵ Псалом 9:9; Евреи 10:30.

⁸⁶ Вж. Матей 5:39.

⁸⁷ Исаия 53:7.

⁸⁸ Вж. Колосяни 3:1-4.

⁸⁹ Вж. Матей 16:22-23.

⁹⁰ Иоан 18:10-11.

⁹¹ Вж. Ефесяни трета глава.

⁹² Вж. Ефесяни 3:19.

Бог е неделим в Себе Си. Когато идва, Той идва ЦЕЛИЯТ и така, „както си е” в Своето предвечно Битие. Ние не сме в състояние да Го вместим. Той ни се открива в онази „точка”, в която чукаме: „хлопайте, и ще ви се отвори”⁹³. Изрекъл е една кратка фраза, а цял живот не е достатъчен, за да изчерпим съдържанието ѝ. С благоговение усещаме Неговото Отцовство: виждаме, че Той жадува да ни предаде безначалния Си Живот, за да ни има като напълно подобни на Своя Син, Който е „равнообразен печат на Отца”⁹⁴. Замисълът Му за нас, е непостижим. От „нищо” Той твори равни на Себе Си богове. И цялото ни същество Му се покланя с умиление; не със страх пред суровия Владика, а със смирена любов към Отца.

Господ ме запази от всички връзки, които би било трудно да скъсам. И така, когато се появи нуждата да бъда свободен от всяка отговорност за нечий друг живот, имах тази свобода. Благодарих на Бога за Неговия промисъл за мен. Бях спокоен при мисълта, че ако умра, никой няма да пострада от това. Щастието ми бе огромно: можех без страх да предприема всякакъв риск, дори до смърт. Умът ми с цялото си внимание се потопи вътре и неизменно пребиваваше там години наред. Молитвата ми се променяше по своята форма и сила: тя не винаги ме привличаше с еднаква мощ, но на моменти ѝ се отдавах ненаситно. И ако тогава (това беше все още във Франция, преди заминаването ми на Атон) бях поискал да я спра, нямаше да мога. В онези благословени дни бях едновременно и най-нещастният човек на земята, и блажен до преизобилие.

Понякога невидим огън докосваше върха на главата ми и бързо проникваше в тялото ми чак до нозете, и гореща молитва със силен плач за света ме завладяваше.

През повечето време се молах, паднал на колене и притиснал чело към земята. Когато тялото ми изнемогваше, заспивах, но в ясното ми съзнание молитвата не преставаше и не усещах, че спя. Едва след като се събудех, разбирах, че тялото ми е било заспало, тъй като не винаги се намираше в положението, в което се бях молил.

Два пъти ми се случи, вървейки по улиците на Париж, поради молитвата да губя усещане за материалния свят наоколо. Стигах

⁹³ Лука 11:9.

⁹⁴ Вж. Анафората на Божествената литургия на св. Василий Велики – б. пр.

обаче благополучно до мястото, за което бях тръгнал. Съжалявам донякъде, че нямах със себе си свидетел, който да опише поведението ми в онези моменти.

Веднъж в Париж бях на вечеря у един много известен поет, който чете свои произведения. Имаше многобройна изискана публика. Всичко бе организирано изключително коректно от гледна точка на обществото. В полунощ се връщах към дома си и по пътя си мислех: как се съотнася тази проява на човешко творчество, една от най-благородните, с молитвата? Влязох в стаята си и започнах да се моля: "Светий Боже, Светий Крепкий, Светий Безсмъртний..." И ето, че тънък пламък невидимо и нежно започна да изгаря по повърхността на лицето и гърдите ми нещо леко като въздух, но несъвместимо с Божия Дух.

Вътрешно преживявах удивителен процес на борба между влечението към изкуството и молитвата. Молитвата победи страстта ми към живописа, но съвсем не лесно и бързо. А по-късно, докато учех в Богословския институт⁹⁵, тя не ми помагаше да съсредоточавам вниманието си върху преподавания материал. Трябваше да се боря с тази своеобразна пречка, която сама по себе си е безценна. Благоприятно обстоятелство по време на живота ми в института бе това, че имах самостоятелна стая над професорските апартаменти и там можех да се моля така, както бях свикнал. И все пак, въпреки целия ми интерес към църковните науки, духовната ми необходимост – да пребивавам в молитва – страдаше; и аз заминах за Атон.

Там, на Света гора, животът ми влезе в своето русло. Почти всеки ден след Литургия ме изпълваше пасхална радост. И колкото и да е странно, непрестанната ми молитва изригваше като вулкан от дълбокото отчаяние, вселило се в сърцето ми. Тези две, сякаш диаметрално противоположни, състояния в мене се съединяваха. Пиша цялата истина. Самият аз не разбирах какво ставаше с мене. Външно животът ми бе не по-малко благополучен от този на повечето хора.

⁹⁵ Отец Софроний постъпва в Православния богословски институт „Св. Сергей“ в Париж през 1924 година, но учи в него по-малко от година – б. пр.

По-късно нещата ми се изясниха: Господ ми бе дал благодатта на покаянието⁹⁶. Да, това беше благодат. Щом отслабнеше отчаянието, охладняваше и молитвата, и смъртта нахлуваше в сърцето ми. Чрез покаянието съществото ми се разшири така, че с духа си докосвах и ада, и Царството. В началото на Първата световна война (1914 година) от слушането за хилядите убити по фронтовете, в съзнанието ми цялото космическо битие се потопи в непрогледния мрак на абсурда. Аз не можех да приема нито смъртта, нито абсурда. И тогава в мене влезе следната мисъл-дух: всичко, което бях познал, всичко, което бях възлюбил и което ме оживяваше и вдъхновяваше – наистина всичко, дори Самият Бог – умира в мене и за мене, щом аз ще изчезна напълно... Това силно преживяване придоби следната форма: човешкият аз може да се превърне в център, който да вмести цялото мироздание.

Живеех в два свята: единия от тях възприемах със зрението, слуха и останалите телесни сетива; а в другия пребивавах само с духа си: там аз цял бях „слух“, очакване, напругах „зрението“ си, но това бе друг начин на виждане... Тези два толкова различни свята в молитвата не се разделяха. Денем тя протичаше в сетивния свят, а нощем ме отнасяше в „умната сфера“ (не знаей как да нарека онази безкрайност, която ме обгръщаше). Когато четях Евангелието, всички думи ми се струаха познати, но какво се крие зад тях в Самото Божие Битие – не проумявах. Едно обаче бе поразително ясно за мен: всичко е в Христос, Сина Божи; и само в Него. Затова и Нему се молах. Отправях зов и към Отца – да ми изпрати изхождащия от Него Дух на Истината, Който да ме наставлява на всяка истина⁹⁷. Търсенето ми на съкровения Бог намираше отзвук в Стария Завет: оттам вземах много думи, за да изразя духовните си нужди. Близки ми бяха изблиците на негодувание на Иов; стенех като пророците, явили се преди Христос; черпех вдъхновение за молитва от псалмите; но истински се учех само от Новия Завет, през чиято призма възприемах всичко, независимо откъде идваше то. Жаждата ми да позная Бога бе неутолима: колкото и да се молах, колкото и дълбоко да въздишах, все едно, не се насищах. Такава беше моята „чаша“ на Атон: в нея мъка и радост се сливаха в едно. Пред ума ми нямаше пътища – целият бях в недоумение; целият бях

⁹⁶ Вж. Лука 24:47.

⁹⁷ Вж. Иоан 16:26; 16:23.

изпълнен с болка. Но именно в атмосферата на духовната болка се роди разбирането на величието на Човека. И не е ли тази свята болка един от каналите, по които Всевишният Бог общува непосредствено със Своето създание, давайки му постепенно познание не само за тварното космическо битие, а и за Самия Себе Си?

В мига, когато живият Господ се явил на старец Силуан, на него му било дадено да познае с цялото си същество „неописуемото Божие смирение”. Словото на стареца беше действено за много хора, дори за мен, бавно проумяващия. Благодарение на стареца за мене стана очевидно, че в основата на всички трагедии на човешкия род е падението в гордост. Тази страст е самата същност на ада – тя има наистина сатанински дълбочини. Сега, докато пиша, със силен срам си спомням как този богохулен и завистлив дух много преди да срещна стареца веднъж ми донесе следния помисъл: „Защо Христос е Единородният, а не аз?”. Един миг само, но злият огън изгори сърцето ми... Бог ме спаси. Нещо повече: така започна да ми се открива тайната на всички падения.

Бог ме спаси, и моята любов към Него се задълбочаваше. Но в мен завинаги остана съзнанието, че никой не се спасява със собствени сили. Никой не може да бъде сигурен, че помисълът, проникнал в него, няма да го завладее за вечността. А Господ в пустинята излязъл победител от всички изкушения на лукавия дух⁹⁸.

Бог ме спаси. Но аз бях ужасен от факта, че могат да ми идват такива помисли. Мислех си: „За мене няма надежда за спасение... Невъзможно е Бог да ме приеме във вечността такъв, какъвто съм.”⁹⁹ А и на мене ще ми бъде прекалено трудно да съм с Него, ако трябва непрестанно да се боря със страстите.”

Божият Промисъл за мен бе поразително грижовен: Господ допусна да срещна старец Силуан точно в нужния момент. Благодарение на стареца във вътрешния ми живот настъпи решителен прелом. Той ми обясни как „да държа ума си в ада и да не се отчайвам”. Безкрайна е благодарността ми към моя отец и старец. Осъзнах, че и мен в миналото Господ ме е водил към същото, но съм бил твърде

⁹⁸ Вж. Матей 4:1-11.

⁹⁹ Вж. Иоан 17:21-23.

неразумен, за да разбере Божието ръководство. Благодарение на Силуан и на мен бе дадено да започна да познавам пътищата на Господа, и аз с трепет благославях Името Му.

„Ако някой Ме люби, ще спазва словото Ми”... „Който има заповедите Ми и ги пази, той е, който Ме люби”... „Който Ме не люби, не спазва словата Ми”... „Който отхвърля Мене и не приема думите Ми, има кой да го съди: словото, що казах, то ще го съди в последния ден.”¹⁰⁰

На Атон, както и преди да приема монашество, молитвата ми неведнъж бе прекъсвана от богоборчески мисли. Веднъж в момент на мъчително стоене пред съда на Словото Божие, почувствах крайната си безпомощност да пребивавам в духа на заповедите, въпреки всичките ми старания, и изрекох следните безумни думи: „Ти нямаш право да ме съдиш. За да бъде справедливо да ме съдиш, трябва Ти Самият да си поставен в същите условия като мен... Ти си безкраен в могъществото на Своето безначално Битие, а аз в моята тварност съм като червей”.

Молитвата ми беше насочена към Бога „изобщо”. Но въпреки това тя получи отговор в сърцето ми: „Отец не съди никого, но целия съд предаде на Сина... защото е Син Човечески”¹⁰¹. Много пъти бях чел тези думи, но не бях ги възприемал в този смисъл. Бях опозорен; обхвана ме срам: винаги съм живял в условия, много по-леки от онези, в които е преминал земният живот на Христос. Той наистина има право да съди целия свят. Няма човек, който да е страдал повече от Него. Външно мнозина са понесли, а и днес понасят ужасни изтезания в затворите, но по своята същност Неговият ад – „адът на любовта” – е по-болезнен от всичко друго.

„Отец... целия съд предаде на Сина... защото е Син Човечески.” В какво се състои този съд? В това, че Господ е показал: за човека е възможно да спазва заповедта на Отца при всички обстоятелства, които може да го сполетят на този свят. Затова нямаме оправдание, когато се позоваваме на „човешката” си немощ. Ето защо и последвалите Христос по време на земния Му живот са получили правото заедно с Него да съдят света: „Не знаете ли, че светиите ще съдят света?”¹⁰². Апостол Петър попитал Господа: „Ето, ние

¹⁰⁰ Иоан 14:23, 21, 24; 12:48.

¹⁰¹ Иоан 5:22-27.

¹⁰² 1 Коринтяни 6:2.

оставихме всичко и Те последвахме; какво, прочее, ще стане с нас? А Иисус им рече: истина ви казвам, че вие, които Ме последвахте, при пакибитието, кога Син Човеческий седне на престола на славата Си, ще седнете и вие на дванайсет престола, като съдите дванайсетте Израилеви колена”¹⁰³.

Защо е така? Отговора на този въпрос намираме в Евангелието: 1) Родителите на човека, слепия по рождение, се страхували от юдеите, защото те решили, че оня, „който Го признае за Христос (тоест за Месия), ще го отлъчат от синагогата”¹⁰⁴. 2) „Мнозина началници повярваха в Него; но... не изповядваха, за да не бъдат отлъчени от синагогата”¹⁰⁵. „Ще ви изгонят от синагогите; настъпва дори време, когато всякой, който ви убие, ще мисли, че принася Богу служба.”¹⁰⁶ По онова време да бъдеш подложен на изгнание от обществото било немалък риск. Апостолите обаче се решили на този подвиг; почти всички те били убити заради това, че проповядвали Евангелието; оттук произтича и „правото” им да съдят онези, които не са последвали Христос.

„Сам Отец ви обича, задето вие Ме обикнахте.”¹⁰⁷ Не без тъга си спомням годините на моята младост, когато смисълът на тези свети думи бе скрит за мен. Мисля си: векове наред повтаряме в най-различни съчетания многобройни, слезли от небесата слова, без те да породят нужния отклик във вкаменените сърца, в угасналата за небесния свят мисъл. А е имало немалко мигове, когато тези слова са били давани свише на хората като гръм, разтърсващ сърцата, като мълния, просветляваща човешкото съзнание. Тези слова са дошли на земята от съкровено Царство като спасително откровение за неизказаната премъдрост на Небесния Отец, за Неговата любов към нас, за великата тайна на Битието.

¹⁰³ Матей 19:27-28.

¹⁰⁴ Вж. Иоан 9:22, 34.

¹⁰⁵ Иоан 12:42.

¹⁰⁶ Иоан 16:2.

¹⁰⁷ Иоан 16:27.

Столетия наред свещени думи са били произнасяни без съответното внимание и навярно затова са изгубили изначалната си мощ – онази мощ, с която са били явèни за пръв път в съзнанието на апостолите и светците. Дали ще намерим други начини, за да изразим дълбокия смисъл на даденото ни познание за великия Бог? Любовта към Него търси да се прояви в такива форми, чиято жизнена енергия няма да намалее от всепогубващото време.

Пред очите ни се извършва неизказано великото чудо на сътворяването на света, на сътворяването на богове¹⁰⁸, което все още не е завършило¹⁰⁹. „Завършекът“ е обещан за бъдещия век. Но и сега слизането на нетварната Светлина върху нас е духовен процес, който поражда възхищение в недрата на духа, възнася мисълта в обещаното Царство¹¹⁰.

Придобиването на Царството на любовта на Отца е свързано с много страдания¹¹¹. Сърцето се измъчва от дълбока „болка“ при съзнанието за загубата, претърпяна от човека. Говоря за духовна, метафизична, болка и бих искал читателят да ме разбере правилно. В думите ни винаги има някаква преходност: с промяната на опита се променя и съдържанието на понятията, както и смисълът, който влагаме в едни и същи по звучене думи.

Болката в сърцето на християнския подвижник не е патологично явление: тя се появява „органично“, породена от състрадателна любов. Тази болка не се създава изкуствено: това би било изпадане в нездрав душевен долоризъм¹¹². Тя не е следствие от психологически конфликти или резултат от неудовлетворени страсти – по своята природа тя е нещо друго. Нашето раждане в Бога за вечността е свързано с много усилия. Пророк Исаия прекрасно е изразил това: „И яко болящая приближается родити, и в болезни своей воскрича, тако быхом возлюбленному Твоему. Страха ради Твоего, Господи, во

¹⁰⁸ Вж. Иоан 10:34; Псалом 81:6.

¹⁰⁹ Вж. Иоан 5:17.

¹¹⁰ Вж. Матей 25:34.

¹¹¹ Вж. Матей 11:12; 25:34.

¹¹² Долоризъм (от. френски *douleur* – страдание). Религиозно понятие, възникнало през XX век във Франция, според което страданието е етическа ценност, тъй като е средство за духовно очистване – б. пр.

чреве прияхом и поболехом, и родихом дух спасения Твоего, его же сотворихом на земли“¹¹³. А апостол Павел пише на галатяните: „Чеда мои, за които съм пак в родилни болки, докле се изобрази във вас Христос“¹¹⁴. Много подобни примери могат да се приведат от Свещеното Писание и съчиненията на светите отци.

Болката изпълва духа, но тя се отразява на целия човек – и на сърцето, и на тялото. „Целият“ човек страда, когато предстои пред вечния Бог, но тези страдания не ни убиват, а ни оживотворяват. Духовните мъки по своята същност са метафизични; те принадлежат на светоносната сфера на безсмъртието; чрез тях възхождаме отвъд границите на материята – в света на нетварната Светлина.

Не е достатъчно да се убедим с ума си в Божествеността на Христос, за да може веднага и да разберем всичко, както трябва. Необходимо е да положим максимални усилия да живеем според Неговото слово. И когато в процеса на този подвиг съзрем космическите измерения на нашето падение, трябва след това да преминем през продължителна покаянна молитва. Само тогава ще ни се даде да преживеем онова, което виждаме у Христос – крайно себепонизяване¹¹⁵; едва след това ще бъдем удостоени със слизането на „силата свише“¹¹⁶ – в огнени езици¹¹⁷ или в сиянието на таворската Светлина; тогава ще ни се разкрие истинският смисъл на евангелската „блага вест“.

¹¹³ Вж. Исаия 26:17-18. Цитирам този текст според използвания в Православната църква превод на седемдесетте, чийто авторитет се основава на употребата му в хилядолетния опит на отците-аскети – б. а. (На български език няма цялостен превод на Стария Завет от старогръцката му версия в превод на седемдесетте, така наречената Септуагинта. Цитатът е даден на църковно-славянски, тъй като преводът на този език е направен от Септуагинта. На български език цитатът би могъл да се предаде така: „Както жена в родилни мъки, щом наближава да роди, вика от болка, така бяхме и ние пред Твоя възлюбен. Поради страх от Тебе заченахме в утробата, и се мъчихме, и родихме духа на спасението, който осъществихме на земята“ – б. пр.)

¹¹⁴ Галатяни 4:19.

¹¹⁵ Вж. Филипяни 2:6 и сл.

¹¹⁶ Вж. Лука 24:49.

¹¹⁷ Вж. Деяния апостолски 2:3.

Седемте години, прекарани в пустинята, бяха най-благоприятното ми време за молитва. Спомням си как веднъж започнах да казвам Господнята молитва „Отче наш” и душата ми замря в блажен ужас. Не можех да продължа нататък. Умът ми притихна; всичко в мене замлъкна. И сега ми е тъжно като пиша за това изгубено чудо. С такава сила то ми се случи само веднъж. Навярно защото телесният ни състав не може да понесе огненото докосване на Божията слава.

След като мина известно време, всъщност много време, нещо подобно преживях, призовавайки Името на Иисус Христос. В онзи миг бях принуден да спра да произнасям това Име: въздействието му бе прекалено силно; душата, останала без думи, без мисли, беше в трепет от близостта на Бога. Тогава започна да ми се открива тайната на свещенослужението.

На следващия ден служех света Литургия и Христос Бог беше в мене, и с мене, и извън мене, и в светите тайни на Неговите Тяло и Кръв. Божиите Имена и думите на литургийните молитви излизаха от устата ми като пламък. В това състояние пребивавах три дни, а после интензивността на преживяването намаля. Но Господ вряза спомена за него в ума и сърцето ми. И сега Го моля: да не ме отхвърли в старостта ми, нито в деня на моята смърт¹¹⁸.

Апостол Павел ни е заповядал да „постъпваме достойно за званието”¹¹⁹ си. В какво се състои то? Отново ще приведем думите на апостола: „На мене, най-малкия от всички светии, се даде тая благодат – да благовестя... неизследимото богатство Христово и да открия на всички, в що се състои разпоредбата на тайната, скривана от векове в Бога, Който създаде всичко чрез Иисуса Христа... у Когото, чрез вярата в Него, имаме дръзновение да се доближаваме към Бога с доверие... та, вкоренени и утвърдени в любов, да можете проумя... що е ширина и дължина, дълбочина и височина, и да узнаете Христовата любов, която превъзхожда всяко знание, ЗА ДА СЕ ИЗПЪЛНИТЕ ВЪВ ВСИЧКАТА ПЪЛНОТА БОЖИЯ. А на Тогова, Който може, според действащата в нас сила, да извърши несравнено повече от всичко, що просим, или за каквото помисляме... слава... от века до века”¹²⁰.

¹¹⁸ Вж. Псалом 70:9.

¹¹⁹ Вж. Ефесяни 4:1.

¹²⁰ Ефесяни 3:8-21.

И така, нашето звание и призвание е да станем синове на Бога и Отца чрез Единородния и Единосъщен, Предвечен и Безначален Негов Син, и носители на ВСИЧКАТА ПЪЛНОТА Божия¹²¹.

Ще продължа разказа си за някои други явления, които ни най-малко не очаквах да се случат с мене такъв, какъвто съм. Неведнъж ми бе дадено да съзерцавам Божията Светлина. Тя нежно ме обгръщаше и ме изпълваше с неземна любов. Понякога външният свят губеше материалност и ставаше невидим. Онова, което се извършваше с мене, принадлежеше на друго равнище на битието. А когато по неведом начин се възстановяваше обичайното световъзприятие, тънка печал проникваше в душата заради завръщането към живота в плътта.

Тогава ми идваше мисълта, че можеше и да не се върна; молитвата от временно можеше да премине във вечно състояние на душата. Виждането на Светлината неизменно е придружено от благодат, която ни възкресява; благословение е да напуснеш земята в такова състояние. От житието на преподобни Серафим Саровски знаем, че е починал по време на молитва: душата напуснала тялото му преди то да умре – той все още държал в ръката си горяща свещ. „Скъпа е в очите на Господа смъртта на Неговите светии.”¹²² Не трябва ли и всички ние да напуснем този живот с такава смърт? „Истина, истина ви казвам: който слуша словото Ми и вярва в Оногова, Който Ме е пратил, ИМА живот вечен, и на съд НЕ ДОХОЖДА, а е минал от смърт към живот.”¹²³ „Истина, истина ви казвам: който спази словото Ми, няма да види смърт вовеки.”¹²⁴

Молитвата е енергия от особен порядък: тя е сливане на две действия – нашето, тварното, и Божието, нетварното. Ето защо тя се извършва и в тялото, и извън него; а дори и извън този свят – извън пространството и времето. Когато сме в блажен ужас от съзерцанието на Божията святост и едновременно с това – в отчаяние от собственото си крайно недостойнство за такъв Бог,

¹²¹ Вж. Иоан 16:27; 17:21-26.

¹²² Псалом 115:6.

¹²³ Иоан 5:24.

¹²⁴ Иоан 8:51

молитвата се превръща в могъщ порив на духа, който разкъсва тесния обръч на тежката материя. Сегашното ни тяло трябва да се „одухотвори“¹²⁵, за да стане способно да следва духа в неговото пределно напрежение. Биологичното тяло – „плътта и кръвта“ – не е в състояние да следва духа в цялостния му стремеж към вечния Бог¹²⁶. „А нашето (духовно) живелище е на небесата, отдето очакваме и Спасителя, Господа нашего Иисуса Христа, Който ще преобрази унизеното наше тяло тъй, че то да стане подобно на Неговото славно тяло, със силата, чрез която Той може и да покорява на Себе Си всичко.“¹²⁷ „И така, ако сме възкръснали (духовно) заедно с Христа, (естествено) търсим това, което е горе (небесното), където Христос седи отдясно на Бога.“¹²⁸

О, този дар на молитвата! В порива си към възлюбения Бог Отец тя е ненаситна; чрез нея навлизаме в друга форма на битие, което надхвърля този свят не пространствено, а качествено. Душата търси пътища там, където пътища няма, но не защото е възбудена от опиянено въображение или е водена от разсъдъчна философия. Свързана с невидимите, но неразрушими вериги на „греховния закон“, тя се движи от някаква вътрешна интуиция. Ние не можем със собствени усилия да строшим тези вериги, а само по действието на Вседържителя Бога, нашия Спасител. С какъв образ да опишем борбата на душата за нейното освобождаване? Възможно е сравнение с тялото, което при непоносими болки започва цялото да се движи, опитвайки се да избегне болката; така се „движи“ и душата в молитвения си плач, за да преодолее болката, като се съедини с Бога.

Господ ни състрадава и често пъти бързо идва при нас. Но случва се и обратното: всички наши викове да остават нечути; душата сякаш виси в безкрая над бездна; тя е изпълнена със страх, защото Бог ѝ се струва абсолютно недостижим – Той е извън всичко съществуващо. Умът не намира думи, с които да достигне „далечния“ Престол. Без думи, с беззвучен вик душата се моли в пустинята на този свят.

¹²⁵ Вж. 1 Коринтяни 15:44.

¹²⁶ Вж. 1 Коринтяни 15:50.

¹²⁷ Филипяни 3:20-21.

¹²⁸ Вж. Колосяни 3:1.

Някъде в дълбините все пак се таи надежда... Мрачният облак на богооставеността преминава и отново изгрява слънце.

От моя опит мога да кажа, че има два вида отчаяние: едното е чисто негативно, то погубва човека духовно, а след това и телесно; другото – е благословено. За това отчаяние не преставам и да говоря. Чрез отчаяние от такъв порядък ми бе дадено възраждането в Светлината. Съвсем не е лесно да изповядвам пред хората излялото се върху мен благоволение на Всевишния. Никога не разбрах защо това се случи на такъв човек като мене! Светлината, невидима в началото, ми даде да видя моя вътрешен ад; а след това и целия тварен свят в неговото временно съществуване, в неговата обреченост на смърт. Дълго, много дълго носех в себе си този страшен образ. Абсурдността на всичко в този свят, изпълнен със страдания, които убиват всеки възникнал живот, ме смазваше. Но колкото и да е странно, в мен започна да блика изобилно нов живот: молитвата като непресъхващ поток заливаше сърцето, увличайки след себе си и ума; често силата ѝ непрестанно нарастваше; понякога дотолкова, че изтръгваше духа ми, отнасяйки го в друго, бездънно пространство, което не приличаше на това, което възприемаме обикновено. Бях сведен до нищо и в същото време получавах неописуемия опит на все по-дълбоко виждане за света, и дори докосване до вечността.

Мъчително е да съзнаваш собствената си нищета: от нейното бреме се съкръшават дори и костите... Но странно: щом това свято съкръшение намалееше, аз умирах духовно. Не можех да разбера същността на това явление. Едва по-късно блаженият Силуан ми обясни: „Така Господ ни възпитава, за да не изгубим смирението”. Тогава прозрях отчасти тайната на този път. Някога в миналото, когато бях живописец, ми се случваше да изпитам усещане за тържество, за победа: ето, „улових” онова, което искам, близо съм да изразя красотата, която ми се разкрива. Но този възторг бързо изчезваше и аз отново изпадах в терзания, като виждах неуспехите си. Същото, и дори в още по-голяма степен, е с Бога: Той не ни дава покой; Той утешава душата само за миг, докосвайки с огъня Си сърцето и отнасяйки ума в съзерцанието на Неговата слава; а после отново се скрива, за да не помислим, че сме достигнали пълнотата на богопознанието. Нашият дял на земята е да бъдем „бедни духом”. Веднага щом ни обгърне измамният покой на самодоволството, Духът на Живота, Който изхожда от Отца, ни оставя.

От опита на тези променящи се състояния ми се изясни структурата на заповедите в блаженствата, и по-точно следното: в основата на духовното израстване е мъчителното усещане за собствената ни „нищета”. Това съзнание е източник на молитвена енергия, то е и онази здрава основа, върху която се гради цялото здание на спасението ни чак до върха, а отвъд него е „голямата награда на небесата”¹²⁹.

Отново и отново ще повторя: коренът на всяко зло е гордостта – в нея са смъртта и мракът. А на святото безстрастие е присъщо смирение, което води човека до усещането, че е „по-долу от всяка твар” и чрез това усещане по необясним начин го издига по-горе от цялото творение.

В своя живот по Бога християнският подвижник не бива да бъде нито като поетите и писателите, нито като психолозите, философите или учените. В обръщането си към Бога той се стреми напред и не се обръща към самия себе си. Това, което преживява действено в молитвата, оставя в съществото му неизгладима следа, но аскетът ще я види едва след като измине много време, когато насочи вниманието на ума си към миналото. Привличането към Бога в началото на подвига е толкова силно, че духът на човека в своето напрегнато движение към Всевишния гледа само и единствено към Него. Душата на каещия се, който вижда, че е неизказано далече от търсената Истина, цяла се превръща в болезнено пулсираща рана; и тя умолява Господа, Когото вече е възлюбила с първата степен на любовта, за милост и снизхождение към нея. Усещането за греха, разрушил богоподобното ни същество, поражда неописуемо съжаление заради онова състояние, в което толкова дълго сме пребивавали; състояние, което ни е направило напълно недостойни за най-Светия от светите: нима е възможно такъв Господ да ме приеме мене, разтления докрай? Душата сякаш стои на Страшния съд. И колкото по-съкрушителен е страхът от присъдата, толкова по-напрегната е покаяната молитва. В часовете, когато прекъсва телесното си предстоене пред Бога, поради ежедневните дела, човекът не променя основната настроеност на духа си: той с цялата си сила пребивава все в същото движение към Бога.

През петата година от монашеския ми живот се случи следното: игуменът на манастира „Св. Пантелеймон”, архимандрит Мисаил,

¹²⁹ Вж. Матей 5:3-16.

ме повика при себе си и ми даде послушание да изучавам гръцки език, тъй като обителта се нуждаеше от хора, владеещи местния език, необходим в отношенията с външния свят – църковния и официалния. Както е установено, направих поклон, за да получа благословия за труда, който ми предстоеше, и когато вече бях почти при вратата на кабинета му, той ме спря и каза: "Отец Софроний, Бог не съди два пъти. Ако вие изпълнявате възложеното от послушание към мене, то аз ще бъда отговорен пред Бога, а вие останете в мир". Докато говореше, той бе склонил глава към гърдите си, както обикновено става при молитва; в гласа му се чувстваше сериозността, която придаваше на думите си. От кабинета му отидох в библиотеката, за да взема книгите, нужни за изучаването на гръцки език, а после се завърнах в килията си; когато отворих граматиката на атическия диалект, естествено съсредоточих вниманието си върху това, което четях. И какво стана? Физически усетих как умът ми излиза от сърцето, издига се до предната част на главата и след това се насочва към книгата. В онзи миг разбрах, че умът ми неизменно, ден и нощ, е пребивавал в сърцето в продължение на седемте години покаянна молитва. По думата на игумена вътрешно останах спокоен. По-късно се разболях тежко от малария, но насилвах немощното си тяло, за да се занимавам с езика колкото може повече часове на ден. Спомням си как веднъж бях изтощен докрай и докато пишех упражненията ми дойде следната мисъл: ако сега чуя призив да се явя на Съд, какво ще стане с мене? В дълбините на сърцето ми имаше покой: „Ще стана и в мир ще отида на Божия Съд". Отбелязвам този факт, защото той изобщо не приличаше на обичайното ми състояние – да стоя пред съда в огромен страх. По молитвите на игумена ми бе даден мир. Новото ми занятие не ми позволяваше да се отдавам на предишната молитва, но благодатта под формата на чуден, неведом преди мир не ме напусна през няколкото месеца, докато изучавах езика. Така Бог не ме изостави, но и моето сърце също не се отделяше от Него. Месеците на обучение завършиха и Господ благоволи да ми даде отново отчаяната молитва на покаянието. За да се възродим в Бога, трябва да изпитваме ужас от самите себе си, такива, каквито сме. Да се отвращаваме от живеещата в нас гнусна, богопротивна страст на гордостта, която позорно ни е изгонила от Царството на Отца на светлините. Спасението от гордостта е в Христовата заповед да обичаме Бога до себенавист¹³⁰. Този въпрос е изключително

¹³⁰ Вж. Лука 14:26.

важен и зная, че колкото и да пиша, няма да изчерпя тази страна от духовния живот на християнина.

Нарекох завладялото ме отчаяние велик дар свише. Но това осъзнах не преди да са изминали тридесет години на духовна борба; а може би и повече. Не търсех помощ от хората; бях като сух лист, грабнат от вятъра; той ме носеше в различни посоки и не ми даваше да проумея смисъла на ставащото с мене, не разбирах нищо; не можех и никого да попитам, защото не бях в състояние да формулирам въпрос. Космическото битие бурно се разгръщаше пред ума ми – с бързина, която не ми позволяваше да спра разсъдъка си върху каквото и да било. Това приличаше на безумие, но безумие от особен порядък, което не е от компетентността на психиатрите. Започна процесът на отделянето ми от света. Нещо се издигна между мен и хората, изгубих интерес към общуването с тях, една след друга изчезваха допирните ни точки. Светът на изкуството – на живописата, музиката, поезията, литературата, театъра и прочее – всичко, което по-рано бе основно съдържание и смисъл на съществуването ми, избледня и ми се струваше несериозно, често като детска забава. Това не бе леко за мене: понякога през първия период мъчително се разкъсвах между два центъра на привличане – страстта на художника и молитвата. Това продължи докато молитвата не победи всички други мои дейности в този свят. Има само една задача: да намерим истинския Бог, тоест Твореца на цялото битие, и вечно да живеем в единение с Него.

Не е ли безумно това дерзание за такъв нищожен човек, като мене? С Бога никак не е просто и лесно: Той е прекалено велик за нас. Той е „изгарящ Огън”, Той е непристъпна Светлина. И този Свой Огън Той е хвърлил на земята, и изгаря сърцата ни. От друга страна обаче, и аз съм дело на Неговите ръце. Той се е облякъл в нашата плът, за да можем през тази „призма” да Го виждаме. Това поражда и надежда, която надхвърля всяка безнадеждност. „Дерзайте” – е казал Той¹³¹. Мисля, че появата на този Огън в душите ни е влизане на диханието на Божията вечност в нас. Освен това: „У Бога няма да остане безсилна ни една дума... и блажена е, която е повярвала, понеже ще се сбъдне казаното ѝ от Господа”¹³².

¹³¹ Иоан 16:33.

¹³² Лука 1:37-45.

Знаейки от опит изменчивостта на нашата природа, непрестанно живея в страх. Той се нарича страх Божи и не прилича на животинския страх. В него се крият премъдрост и знание, любов и сила. Но срещата с великия Бог, Когото нямаме сили да вместим, но Когото не можем да не обичаме, ни дава да проумеем, че все още сме неизказано далече от поставеното пред нас като свята цел и смисъл на нашето битие.

Петър след Тайната вечеря с патос казал: „Дори и всички да се съблазнят поради Тебе, аз никога няма да се съблазня”. Всички знаем какво станало малко след тази изповед: „И спомни си Петър думата, казана му от Иисус: преди още петел да пропее, три пъти ще се отречеш от Мене. И като излезе вън, плака горко“¹³³.

Писано е: „Съвършената любов пропъжда страха... Който се бои, не е съвършен в любовта”¹³⁴. Зная, че не съм съвършен в любовта, но това не променя факта, че обичам Бога. И тъкмо тази любов поражда в мене страха да не се окажа недостоеен, когато ще трябва да дам отговор. Костите ми се съкрушават, като виждам в себе си дори и най-леките колебания. Не помня докато бях на Атон ума или сърцето ми да е докосвало съмнение. Но след завръщането ми в Европа, влизайки в съприкосновение с хора с друг дух, почувствах как от мен излиза енергия, която, подобно на студен вятър неприятно облъхваше сърцето ми и смущаваше ума. Чужда на Христовия дух, тази енергия за кратко нарушава вътрешния мир, предизвиква борба в ума. Но онова, което бях познал в пустинята по дар свише в молитвата – любов, преодоляваше отрицателните влияния: „Законът на духа на живота в Христа Иисуса освободи (и мен) от властта на духа на тоя свят”¹³⁵.

Петър се е изправил след падението; но мога ли аз да бъда сигурен за себе си? Когато сърцето усеща Божието присъствие, ние сме в мир и възторг от любовта на Бога. Но щом Той отдръпне осезаемото Си действие от нас, съзнанието за собствената ни немощ отново с болка ни изпълва със скръб. Кръстният подвиг на една или друга степен ме съпровожда и в старостта. Мисля, че познах мярата на човека; и

¹³³ Матей 26:33, 75.

¹³⁴ 1 Иоан 4:18.

¹³⁵ Вж. Римляни 8:2.

това знание ми дава свобода при срещите с хората. В миналото си обаче имах срещи със сили, безкрайно могъщи за моето невежество. В онези страшни времена ме спасяваше името на Иисус Христос. Моля се така да бъде с мене в самия ми край, и в безкрая. В часовете на промислителност и богооставеност в нас се ражда пламенна молитва – в нейните обятия душата с радост съзира родството с Христос и подобие то на Него нараства. Господ ме е сътворил по Свой образ; следователно и ние в Него сме „господари”. Укрепвани от Неговата сила, можем да виждаме всяко зло в тварния свят, но то няма власт над нас. В това е нашето „господство”, което ни е необходимо за „непоклатимото царство”.

„Още веднъж Аз ще потреса не само земята, но и небето. Думите: „още веднъж“ означават, че колебливото, като сътворено, ще се измени, та да пребъдва неколебливото.”¹³⁶ Ние не знаем какво ще бъде това последно изпитание, на което ще бъде подложено цялото творение. Нужен е благоговееен страх, докато не преминем всеки тварен праг и не се изпълним с нетварния живот, който слиза от Бога.

Църквата учи за Иисус Христос, че Той е взел върху Си греховете на целия свят. Онзи, който Му се моли „лице в Лице”, в духа си ще приеме от Него „мислите и чувствата”¹³⁷, които е имал Самият Той. И не само това: ще приеме и молитва, подобна на Неговата молитва в Гетсимания. И именно това наричаме „ипостасна молитва”.

Човекът, който се моли по такъв начин, навлиза в сферата на божествения Живот. Това става дори тогава, когато молитвата все още не е достигнала пълната си сила, тоест онази дълбочина, при която тя се извършва със същия плач, с който се молим за самите себе си, и може би дори с още по-голям плач. Старец Силуан казваше и пише, че когато се е молел за хората, отвърнали се от Бога, ридаел повече, отколкото за себе си.

Христос Бог е безкраен по Своето могъщество: Неговият Дух изпълва всички бездни. Но и в Своето „понизяване” Той е също толкова недостижим за нас. Когато стоим пред Бога в мълчание, без никакви образи в ума, в пълната оголеност на цялото си битие,

¹³⁶ Евреи 12:26-27.

¹³⁷ Вж. Филипияни 2:5.

тогава и на нас ни се откриват дълбините на нашата природа. Чрез пълната съсредоточеност – чрез вътрешната СЪБРАНОСТ на цялата ни личност – ни се дава да видим, че битието на човечеството по своя източник и природа е ЕДНО БИТИЕ, ЕДИН ЧОВЕК. От това произтича и „естественото” движение на духа ни към молитва за всички хора, за ЦЕЛИЯ АДАМ като за самия себе си. И тогава проумяваме думите на Христос: „Да бъдат всички едно, както и Ние сме едно”¹³⁸.

В покаяната молитва за собствените ни грехове ние се научаваме чрез себе си да живеем трагедията на цялото човечество. Ако аз с цялото си същество изпитвам болка, заради различните ми провали на всяка крачка, ако зад всяко мое падение се крие изначалното падение на праотеца Адам, откъснало човечеството от нашия Бог и Отец, то естествено е чрез моите страдания да позная битийно и страданията на всички хора. Но е възможно и обратното: в моята радост да виждам радостта на целия свят. Така християнинът се научава да страда заедно с всички, които страдат, и да се радва с всички, които се радват.

Ако грехът по своята дълбока същност винаги е престъпление срещу любовта на Отца, то пълното възстановяване на изгубената любов може да стане само чрез всецяло покаяние, чрез което да ни се разкрие, по възможност докрай, **какво** означава това престъпление на равнището на вечността. „Отче Благ, изцели мене, прокажения; обнови мене, разтления от греха... Отче Свети, освети ме целия: и ума, и сърцето, и тялото... Съгреших пред Тебе, и сега умирам далеч от Тебе... Приеми ме по голямото Си състрадание и милосърдие към нас.”

Молитвата ми протичаше извън всякакви образи – мисловни или зрителни. Душата се откъсваше от всичко преходно и вече не виждаше нищо, а с цялата си сила се съсредоточаваше в Единия Бог. По непонятен начин пълната липса на образи и мисли – състояние, при което всичко в мен сякаш замираще, но жизнената сила бе изобилна – след завръщането към обичайното възприятие, се превръщаше в ПОЗНАНИЕ НА БИТИЕТО.

За самото съзерцание е характерно, че е непространствено, непротяжно: всичко е свито „вътре”, в някаква безкрайно малка

¹³⁸ Вж. Йоан 17:21, 23.

точка; но ако трябва да изрази с думи онова, което познава в такива моменти, човек би се изправил пред необятно море. Ще се опитам да изкажа накратко някои от мислите, които се раждаха в мен тогава.

Битието на всяко разумно-лично същество се движи между две граници. Едната се нарича любов към Бога до себенавист, а другата – любов към себе си до ненавист към Бога¹³⁹.

Безброй много са различните междинни състояния; там, по средата, ще видим огромна маса от инертни души; те нямат нито ясно съзнание за собственото си съществуване, нито ясно изразено самоопределяне в каквато и да било посока. Но колкото повече се доближаваме до границите, толкова по-динамичен става стремежът на духа: толкова по-категорично се поставя въпросът за окончателния ИЗБОР. Всеки ще избере онова, което е възлюбил повече.

Да се приближи с духа си сякаш до последните граници, за човека все още не означава, че е преминал прага на времето и е влязъл напълно в сферата на вечното Битие. И вековният аскетически опит, и Откровението свидетелстват, че тварният дух може да се отблъсне от онова, до което вече плътно се е доближил, и като светкавица¹⁴⁰ мигновено да се понесе през бездната и да остане на противоположния бряг.

Отпадане от Единия истински вечно Съществуващ – „Аз съм вечно Съществуващият” – могат да претърпят както отделни личности, така и цели групи от хора.

Бог на никого от нас не слага граници в плана на духа. „Всичко ми е позволено, ала не всичко е полезно; всичко ми е позволено, но няма да бъда аз обладан от нещо.”¹⁴¹ Ако човекът не бе надарен с такава

¹³⁹ „Ненавистта” към Бога трябва да се разбира като отпадане, изоставяне, откъсване, отдалечаване... Тя не е непременно свързана с никакви чувства, сърдечни емоции, макар и това често да се среща. Тя може да приеме формата на студено решение на разума. На мнозина тя се е явила като „светлината” на прозрението. За тях обаче е останала скрита следната реалност: в своята интензивност тази светлина може да достигне такава степен, при която абсолютният студ убива всеки живот – б. а.

¹⁴⁰ Вж. Лука 10:18; 23:42-43.

¹⁴¹ Вж. 1 Коринтяни 6:12.

свобода, то обожението би било невъзможно. Създаденият по образа на Всевишния не може да бъде детерминиран в каквото и да било, когато става дума за окончателното духовно самоопределяне за вечността. Бог ни се открива като „Светлина, в която няма никаква тъмнина”¹⁴²; Той ни се е явил като Възлюбеният ни докрай¹⁴³; но Той не ни налага Себе Си със сила. От нас зависи дали ще приемем дара на Неговата любов или ще го отхвърлим; и то не само в нашето временно съществуване, а преди всичко във вечността.

Ние сме призвани да пребиваваме вечно в Царството на нашия Отец, Който е на небесата, но влизането в това Царство за сътворените същества неизбежно е свързано с огромни страдания. Голям брой хора отблъскват дара на любовта на Отца именно, защото усвояването му зависи от полагането на усилия до предела на човешките сили. Колко пъти в началото и аз самият преживявах такива състояния, при които вътрешно си казвах: „О, не... Ако това е цената, не искам този дар”. Но силни бяха „ръцете на живия Бог”, за които е казано, че е „страшно да попаднеш в тях”¹⁴⁴. Той бе сложил Своя печат върху сърцето ми и любовта ми към Него бе по-силна и от смъртта. Отклоняването дори за кратък миг на мисълта – че бих могъл да Го оставя – ме потопяваше в дълбок мрак¹⁴⁵. Виждах, че отстъплението от Него е смърт; животът бе само напред – в двубой лице в Лице. Старец Силуан ми обясни, че борбата е тежка за обладаните от гордост. Но чрез болката на подвига ми бе дадено да осъзная, че щом доброволно тръгвам на този подвиг, това означава, че съм свободен; самите страдания са достоверен признак за нашата разумна свобода. Стана ми ясно, че Царството Божие неизбежно СЕ ГРАБВА СЪС СИЛА¹⁴⁶; че и аз трябва да извървя пътя, уподобяващ ни на Христос, Който е единственият „ПЪТ”¹⁴⁷.

¹⁴² 1 Иоан. 1:5.

¹⁴³ Вж. Иоан 13:1.

¹⁴⁴ Вж. Евреи 10:31.

¹⁴⁵ Вж. Иоан 6:68.

¹⁴⁶ Вж. Матей 11:12.

¹⁴⁷ Вж. Иоан 14:6.

„Каза му Иисус: толкоз време съм с вас, и не си ли Ме познал, Филипе?“¹⁴⁸ И Мария Магдалина – „обърна се назад и видя Иисуса да стои; ала не знаеше, че е Иисус. Иисус ѝ казва: жено! защо плачеш? кого търсиш? Тя, мислейки, че е градинарят, каза Му: господине, ако си Го ти изнесъл, кажи ми, де си Го турил, и аз ще Го взема. Иисус ѝ казва: Марийо! Тя се обърна и Му рече: „Равуни!“¹⁴⁹ Лука и Клеопа по пътя за Емаус също не познали в Човека, приближил се до тях, Иисус, а едва когато „преломил хляба“ и им го раздал, „тогава им се отворили очите, и те Го познали“¹⁵⁰. Нещо подобно може да стане и с нас: Той може да се приближи и да разговаря с нас, а ние да не Го познаем, тоест да не познаем, че това е Той, великият Бог; велик, но кротък и неизказано смирен. А когато настъпи моментът и Го ПОЗНАЕМ, душата ни ще Го възлюби, и вдъхновението, родено от това познание, ще ни преизпълни до блаженство. Това вдъхновение не ще ни остави никога. Може да преминаваме през различни изпитания и болезнени състояния, но това чудно вдъхновение винаги ще бъде с нас: понякога като тих мир, друг път като изгарящ пламък, понякога като прилив на светоносни мисли или като радостен плач в молитвата. И по много други начини, несравними с нищо в света, а само с онова, което изхожда от Бога.

¹⁴⁸ Иоан 14:9.

¹⁴⁹ Иоан 20:14-16.

¹⁵⁰ Вж. Лука 24:30-31.

Молитвата преодолява трагизма

Понятието трагедия срещнах за първи път в юношеските си години и то не в жизнения си опит, а в книгите. Представата ми тогава бе следната: пред ума на човека се разкрива нещо, което го завладява докрай. В древни времена предмета на стремленията са наричали „идеал”. За да постигне това, което е схванал интуитивно, човек се решава на всякакви усилия, на всякакви страдания, дори с риск на живота. Но когато достигне предмета на своите търсения, той се изправя пред жестока лъжа: реалността не съответства на онова, което се е явило на ума. Естествено това поражда разочарование у оскърбения дух, което води до тежка, а не рядко и грозна смърт.

Пред силните хора се появяват различни идеали. Често пъти това е стремежът към върховна власт. Така е било например с Борис Годунов. В борбата за осъществяване на съкровено си желание той, подобно на мнозина свои предшественици през вековете, не избегнал кървавото престъпление. След като постигнал целта си обаче, разбира, че не е получил очакваното: „Достиг я высшей власти... но счастья нет моей душе”¹⁵¹.

Другите търсения – в сферата на духа, изкуството или науката – са по-благородни. На гения се откриват интелектуални прозрения, които са неосъществими, тъй като надхвърлят границата на постижимото в този свят. След като се убеди, че не е в състояние да реализира в съвършенство първоначалното си прозрение, превърнало се в единствен смисъл на неговия живот, той преживява дълбок срыв в духа и загива. Много често такава фатална развръзка виждаме у поетите.

Не без трепет наблюдавах и продължавам да наблюдавам, съдбините на света. Човешкият живот, на което и равнище да го разгледаме, е трагичен по своите прояви. Дори любовта е изпълнена с остри противоречия, а нерядко и с фатални кризи. Така всяко земно явление още от самото си зараждане носи печата на тлението.

Все още бях млад (осемнадесетгодишен), когато се случи да преживея исторически събития, чийто трагизъм надхвърляше

¹⁵¹ Александър Сергеевич Пушкин, Борис Годунов. В: А. С. Пушкин, Сочинения в 3 тт. Т. 2. М. 1955. с. 282 – б. пр.

онова, което бях срещал в книгите. Имам предвид Първата световна война и последвалата социална революция в Русия с всички ужаси, произтичащи от подобни действия. Потресаваща картина е разрухата на една огромна империя. Жестока и безпощадна е схватката, когато „отрудените и обременените“¹⁵² в своето отчаяние решават да поведат борба за правата и достойнството си. Живеех в самия епицентър на страданията на многомилионни маси – започваше продължителен „смъртен бой“.

Заедно с това се рушаха и юношеските ми мечти и надежди, което по странен начин водеше до ново, по-задълбочено разбиране за смисъла на битието изобщо. Умирането и гибелта се сливаха с възраждането. Битието е грандиозно по своите корени и безкрайно велико по своите цели. Ако се стремим към цялостно познание на всичко съществуващо; ако в дълбините на съзнанието си не губим от поглед Абсолютното Битие, то духът ни ще склони да приеме всичко, което се случва в тварното космическо битие. Създателят на този свят живее вечно. Той е в основата на нашето битие и Неговата сила е достатъчна, за да ни възкреси след смъртта. На нас обаче ни е нужен опитът за смъртта, за да познаем, че сме извикани за живот от „нищо“ по волята на Небесния Отец. Необходимо ни е самопознание, за да бъде всяка наша крачка в съгласие с истинското, непоклатимото Битие. О, това не е нито лесно, нито просто: стотици пъти ще ни докосва огнен ужас и всичко в нас ще се свива до крайна болка. Но Той е победил¹⁵³ и ни призовава и ние да Го последваме¹⁵⁴. Докато вървим след Него, ще преживеем съответните за всеки един етап мъки. Духът ни ще бъде разтърсван от страх и е възможно в мислите си да влезем в спор с Господа, обвинявайки Го за всички страдания. Нужна ни е твърда вяра, за да не отпадне от Него. Но ако нощта на нашето невежество поне веднъж е пронизвал блясък на мълния; и ако при светлината на тази божествена мълния в душата ни се е запечатало решението: или да пребъдем с Него в Неговата Абсолютност, или да ни постигне окончателна смърт – среден път няма – то възможно е и на нас да ни се даде радостта от вечната победа.

¹⁵² Вж. Матей 11:28.

¹⁵³ Вж. Иоан 16:33.

¹⁵⁴ Вж. Матей 16:24; Лука 9:23 и други.

Ако Небесният Отец ни е привлякъл към Своя Единороден и събезначален Син, като ни е показал в степента на ограниченото ни възприятие бездънната мъдрост на Своего Слово-Логос и непристъпната висота на Неговата Любов, ще видим, че у Бога няма трагедия. Тя съществува само в съдбините на хората, чийто идеал не надхвърля границите на земята. Христос съвсем не е трагичен образ. Трагичният елемент е чужд дори на Неговите все-космически страдания. Любовта на Христос безкрайно страда през цялото време, докато Той е с нас на земята: „О, роде неверен и развратен! Докога ще бъда с вас? Докога ще ви търпя?”¹⁵⁵. Той плакал за Лазар и сестрите му¹⁵⁶; скърбил за жестокосърдечието на юдеите, избиващи своите пророци¹⁵⁷; в Гетсимания душата Му била „прескърбна до смърт”, „а потта Му била като кървави капки, падащи на земята”¹⁵⁸. Той е живял трагедията на цялото човечество, но в Него Самия трагедия – няма. Това става ясно от думите Му към учениците малко преди мироизкупителната молитва в Гетсимания: „Моя мир ви давам”¹⁵⁹. И още: „Аз не съм самичък, защото Отец е с Мене. Това ви казах, за да имате в Мене мир. В света скърби ще имате; но дерзайте: Аз победих света”¹⁶⁰. И няколко седмици преди Голгота: „Иисус начена да открива на учениците Си, че Той трябва да отиде в Иерусалим и много да пострада... и да бъде убит, и на третия ден да ВЪЗКРЪСНЕ”¹⁶¹. И отново: „Не плачете за Мене, а плачете за себе си и за чедата си”¹⁶². Не в Него е трагедията, а в нас.

Така и християнинът, получил дара на Христовата любов, при цялото си съзнание за все още недостигната пълнота, избягва

¹⁵⁵ Матей 17:17.

¹⁵⁶ Вж. Иоан 11:35.

¹⁵⁷ Вж. Матей 23:30 и сл.

¹⁵⁸ Вж. Матей 26:38; Лука 22:44;

¹⁵⁹ Иоан 14:27.

¹⁶⁰ Иоан 16:32-33.

¹⁶¹ Матей 16:21.

¹⁶² Лука 23:28.

трагедията на всепоглъщащата смърт; в болезненото си състрадание и плач в молитвата за света той не става жертва на безизходното отчаяние от безвъзвратната гибел. Неговото виждане става по-ясно, когато молитвата му по някакъв начин навлезе във вековния поток на гетсиманската молитва на Христос: когато тесните граници на индивида бъдат разкъсани и стената на времето – преодоляна; когато на човека бъде даден опитът от състоянието: „аз съм”. Усещайки животворното дихание на Светия Дух, Който се моли в него, той предвкушава окончателната победа на Светлината. Христовата любов, дори при най-напрегнатото състрадание – в което е и същността на „ада на любовта” – остава безстрастна, защото принадлежи на вечността. Тази любов истински и пълно живее трагедията на човечеството, понеже ѝ е свойствено да участва в страданията на цялото творение и преди всичко на човека. Не знаей как да пристъпя към описанието на реалния, а не на въобразяемия, духовен опит, който може да изглежда противоречив за формалната логика. Благодатта е изключително богата по своите прояви. Да вземем един от най-ярките примери.

В Христос ние сме получили откровение за непреходната ценност на човека, затова го обичаме като своя собствен живот. На моменти ни се дава да съзерцаваме несравнимата красота на този образ на Всевишния Бог. А когато виждаме това безценно същество в състояние на падение, сърцето ни естествено се съкрушава и търси пътища, за да спаси възлюбените, тъй като Господ е излял върху нас благодатта да знаем Неговия път. Думите на църковната проповед твърде често падат или край пътя, или сред тръните, или на каменисто място. Тогава душата се обръща с молитва към Онзи, Който е създал човека. Убеждаваме се, че Бог не иска да наруши свободното самоопределяне на хората. От усилието да преодолее чрез молитва на състрадание вкаменените сърца на тези, които обича, душата съвсем реално усеща себе си изправена пред стената на смъртта. Това състояние наподобява скръбта на майка, която държи в ръце умиращото си дете, плода на своята утроба. Чувството за безизходност, за неизбежна гибел, поглъща всяко друго чувство, и душата на молящия се „умира” с онези, за които се моли.

Единородният Син на Отца е приел от нас смърт. Той умира на кръста, носейки в Себе Си нашата гибел чрез Своята любов

„докрай”. Но Бог Го е възкресил¹⁶³. Същото обещание е дадено и на всички, които вярват в Него, в Христа Бога¹⁶⁴.

Положението на човека е по-сложно: самите ние все още не сме напълно свободни от греха, тоест носим в себе си нашата собствена смърт. В молитвата за братята си и за света като цяло ние не умираме телесно изведнъж, но в духа си живеем реално тяхната смърт; а ще дойде ден, когато и ще умрем.

Със смъртта Си Христос е победил смъртта на Адам и неговите потомци. В това е залогът за нашето възкресение.

Молитвата за света е една от най-тягостните и безнадеждните в този смисъл, че духът ни никога не постига докрай своята цел. Когато се моли за себе си, човек може да почувства в дълбините на сърцето си прилив на тиха любов и мир. Това състояние се запазва за известно време. Но при молитвата за света, дори при най-горещата и продължителната, душата скоро разбира, че тъмният облак на омразата продължава да тегне както преди над земята: твърде много са онези, които „обикнаха повече мрака (омразата), нежели светлината” на Божията любов¹⁶⁵.

И странно, и мъчително е това, че светът в по-голямата си част не приема Духа Божи. Молитвата се връща при моления се не само с усещането за безплодност, а и като му причинява още по-голяма скръб. Това усещане, разбира се, е погрешно. Да, търсеното изменение в духовната атмосфера на вселената не е постигнато, но ако нямаше молеци се хора, властта на мрака¹⁶⁶ би нараствала с още по-голяма динамика.

Онези, които не са преживели със сила описвания опит, лесно ще ме разберат, ако по Божие вдъхновение са се молили за света или за отделни, скъпи за тях хора. Често при такава молитва сърцето бързо навлиза в живота на онзи или онези, за които се моли, и знае какво става с тях: дали изпитват радост и покой, или тревога и печал, а понякога и ужасния мрак на ада или някакво друго зло. Молещият

¹⁶³ Вж. 1 Петр. 1:21.

¹⁶⁴ Вж. Иоан 3:15; 3:36; 6:40; 6:47; 11:26.

¹⁶⁵ Вж. Иоан 3:19.

¹⁶⁶ Лука 22:53.

се усеща тези състояния като свои собствени. Това е своего рода заблуда: в действителност чрез молитвата душата вижда-живее-слива се с човека, за когото се моли. Ако тягостното чувство, което изпитваме, се преобрази в радост или покой, това е верен признак, че молитвата ни е чула: болният ще оздравее, отчаяният ще получи светлината на надеждата; надвисналата беда ще премине и така нататък.

Именно такова общение в битието с хората и света като цяло е присъщо на истинската молитва. Обхватът на ставащото в света може да нараства до неопределими широти. Животът на моления се дух може и трябва да достигне космическите измерения, които изискват от нас евангелските заповеди на Христос. В Христос човек действително става всемирнен: не в смисъла на философския синкретизъм, а според степента и мащабите на обемане на реалното битие; според доближаването до последните граници на възможния жив опит в духа.

Един пример на бърз отговор на молитва давам в книгата си „Преподобни Силуан Атонски”¹⁶⁷. Блаженият старец сам ми разказа как, след като прочел писмото на митрополита, се обърнал към Господа и още при първите думи почувствал в сърцето си мир и радост. Старецът веднага отговорил с писмо, че „дъщерята на тази жена е жива и щастлива”. Последвалото търсене потвърдило верността на неговото усещане. Самата дъщеря казала на една чужденка, която я навестила: „Предайте на мама, че съм добре и сме щастливи с мъжа ми. Но много я моля да не предприема повече такива действия, защото ще навреди и на мен, и на него”. Това станало по времето на Сталин, когато всеки контакт с хора от чужбина хвърлял подозрения върху човека, живеещ в Русия, и го излагал на опасност от заточение в Сибир.

Опитът от трагизма в земните съдбини е необходим за нас. Той ни разкрива ограничеността на нашите тварни дарования, когато са откъснати от сътрудничеството с Бога. Естествено е след провала на всичките ни усилия и след страданията да отворим сърцата си за новите хоризонти на друг, безкрайно по-висш свят. Тогава вместо „фатален край”, както става с повечето гении на човечеството, настъпва благословено начало. То може да ни се яви като

¹⁶⁷ Архимандрит Софроний (Сахаров). Преп. Силуан Афонский. Париж, 1952. с. 110 – б. а.

Светлината на Възкресението, като влизане в нетленния свят, където няма място за трагедия, защото цари безначалната вечност.

От собствения си опит установяваме, че човечеството в по-голямата си част и до ден-дневен не е дораснало до християнството, което проповядва Евангелието. Като се отказват, независимо под каква форма и предлог, от Христос, Който е Вечен Човек, но преди всичко – Истински Бог, хората губят Светлината на безначалното Царство и славата на богосиновството. „Отче! тия, които си Ми дал, желая и те да бъдат с Мене там, дето съм Аз, за да гледат Моята слава, що си Ми дал, защото Ме възлюби, преди свят да се създаде.“¹⁶⁸ Онези, които са се докоснали до светия пламък на любовта на Светия Дух, пребивават с ума си в Неговото Царство, жадувайки мъчително да станат достойни синове на това Царство. Действието на Светия Дух, Който изхожда от Отца, побеждава греха на отхвърлянето на любовта на Отца, явена ни чрез Сина¹⁶⁹. Почувствали Христос като Бог-Спасител, ние преодоляваме с духа си границите на времето и пространството; навлизаме в онази форма на битие, в която понятието „трагедия“ не съществува.

¹⁶⁸ Иоан 17:24.

¹⁶⁹ Вж. Иоан 8:24.

За болезнената молитва, в която човек се ражда за вечността

Днес цялата земя е изпълнена с хора, които дирят отговор на своите търсения. Неутолената духовна жажда на мнозина – ето едно наистина трагично историческо събитие. Не са малко и онези, които са на границата на отчаянието. Всеки от тях според своята мяра, страда в дълбините на духа си от безсмислието на съвременния живот. Те са неутешими в мъката си: индивидуалните им усилия не са достатъчни, за да се освободят от духовния смут, обхванал света, и да съсредоточат ума си върху най-важното¹⁷⁰.

Някои са склонни да определят нашата епоха като постхристиянска. Лично аз, според познанията ми по история на света и Църквата, съм убеден, че християнството в неговите истински измерения никога не е било възприето така, както трябва, от широките маси. Различни държави са претендирали да се наричат „християнски” и народите им са носили маската на благочестието, „но от силата му са се отрекли“¹⁷¹: те са живели и живеят по езически. Колкото и да е странно, но именно християнските държави векове наред държат по-голямата част от човечеството в железните окови на робството; а през последните години те са покрили света с тъмен облак на очакване на апокалиптичния огън: „сегашните небеса и земята... се пазят за огъня в деня на съда и погибелта на нечестивите човеци“¹⁷².

При днешната криза на християнството е напълно оправдан бунтът на естествената съвест у народните маси срещу изкривяванията, които е претърпяло евангелското учение в историческия си път.

Живеем в атмосферата на първите векове от нашата ера: „нам е дарувано заради Христа не само да вярваме в Него, но и да страдаме за Него“¹⁷³. Неведнъж изпитвах радост от мисълта, че животът ми в по-голямата си част протече при гонения срещу християнството.

¹⁷⁰ Вж. Лука 10:42.

¹⁷¹ Вж. 2 Тимотей 3:5.

¹⁷² 2 Петр. 3:7; Лука 21:34-35.

¹⁷³ Филипяни 1:29.

Това ми дава да се чувствам по-дълбоко християнин, да съзнавам несравнимата чест да следвам в такова време Единородния Син на Отца в Неговото възхождение на Голгота. Гонения има навсякъде, макар и в различни форми. И нито една от тях не е лека. Нека нашият Бог на любовта опази всеки човек от трагедията да се превърне в гонител дори на „едного от тия малките“¹⁷⁴.

Да пострадаш за Христос¹⁷⁵ е огромно благословение и дори избраничество: страдащият чрез самия ход на външните обстоятелства е поставен в непрекъсната връзка с Господа, въведен е в сферата на Божията любов, става богоносец. Има два вида богословие, единият е широко известното през последните векове богословие от академичната катедра на ерудита; а другото е да бъдеш съразпнат с Христос¹⁷⁶, да Го познаеш в скритите дълбини на сърцето си. Първият от тези два вида богословие е достъпен за повечето интелектуално надарени хора с философска нагласа. За него не е нужна истинска вяра в Божествеността на Христос, която се изразява в живот според заповедите. Вторият вид богословие е изповядване, родено от дълбок страх Божи в огъня на пламенно покаяние, което въвежда човека в битийната реалност чрез явяването на Нетварната Светлина. Ако академичното богословие е съединено с жива вяра, то дава добри резултати. Но то лесно може да се „изроди“, да се превърне в абстрактна теория, да престане да бъде онова, което виждаме в живота на апостолите, пророците и нашите отци, тоест непосредствено действие на Бога в нас: „Никой не може да дойде при Мене, ако не го привлече Отец, Който Ме е пратил... У пророците е писано: „и ще бъдат всички от Бога научени“. Всякой, който е чул (в сърцето си) от Отца и се е научил, дохожда при Мене“¹⁷⁷.

Светата Троица е Бог на Любовта. Любовта, за която се говори в Евангелието, е нетварна жизнена енергия на безначалното Божество. Тя има свойството да съединява в самото битие. Човекът,

¹⁷⁴ Матей 18:10.

¹⁷⁵ Вж. Филипяни 1:29.

¹⁷⁶ Вж. 1 Петр. 4:13; Римляни 8:17; 2 Тимотей 2:11-12; Филипяни 3:10; Откровение 1:9 и други.

¹⁷⁷ Иоан 6:44-45.

пребиваващ в такова единство с Бога, постепенно израства в духовното осъзнаване на ставащото с него. „А нам Бог откри това (познание за Него) чрез Своя Дух, защото Духът прониква във всичко, дори и в дълбините Божи... Ние приехме не духа на тоя свят, а Духа, Който иде от Бога, за да знаем това, що ни е дарувано от Бога; това и проповядваме не с думи, научени от човешка мъдрост, а с думи, научени от Духа Светаго.”¹⁷⁸ „Ти си Христос, Синът на Живия Бог.”¹⁷⁹ А също и според думите на Христос: „Не плът и кръв открили това (на Петър), а Отец, Който е на небесата”¹⁸⁰. „Велика е тайната на благочестието: Бог се яви в плът, засвидетелствуван бе от Духа, показа се на Ангели, проповядван биде на народи, приет с вяра в света, възнесе се в слава.”¹⁸¹ Това е естественото израстване в Духа чрез пребиваване в божествената сфера, което е резултат от спазването на Христовите заповеди. Умът изведнъж схваща познанието и го формулира с човешки думи. То идва като блясък на мълния в сърцето, възпламенено от любовта. Това е онази светоносна вечност, към която всички сме призвани¹⁸².

Натрупването в църковния опит на множество такива моменти на озаряване на човешкото съзнание, органично води до свеждането им в едно цяло. Така се появява първият опит за систематизиране на живото богословие, осъществен от св. Иоан Дамаскин, мъж богат и със собствен духовен опит. Настъпва обаче срыв на това удивително възхождане към Бога в непостижимото богатство на най-висшето познание. Той е породен от упадъка на живия опит, от тенденцията данните на Откровението да се подлагат на критиката на разсъдъка; започва отклоняване към „философия на религията”. Следствие на всичко това е появата на схоластическите „богословски суми”, в които виждаме повече философия, отколкото Духа на живота.

¹⁷⁸ 1 Коринтяни 2:10-13.

¹⁷⁹ Матей 16:16.

¹⁸⁰ Вж. Матей 16:17.

¹⁸¹ 1 Тимотей 3:16.

¹⁸² Вж. 1 Петр. 2:9.

Да пребивават действено в Бога и с Бога се дава или на „децата“¹⁸³, или на безумните заради Бога, подобно на великия Павел¹⁸⁴. Той пише за себе си: „Но това, що беше за мене придобивка, поради Христа счетох го за вреда. Па смятам, че и всичко е вреда, поради превъзходството на познаването Христа Иисуса, моя Господ, заради Когото от всичко се отрекох, и всичко считам за смет, за да придобия Христа... за да позная Него, и силата на възкресението Му, и участието в страданията Му, като се уподобявам на Него в смъртта Му, та дано някак достигна възкресението на мъртвите.“¹⁸⁵ Апостол Павел изпълнил завета на Господа, Който казва: „Тъй, прочее, всеки от вас, който се не отрече от всичко, що има, не може да бъде Мой ученик“¹⁸⁶. „От всичко, що има в плана на тварното битие в неговата откъснатост от Бога, в неговата „самодостатъчност“. „Ония, които се облягат на вярата, са синове Авраамови... и биват благословени заедно с верния Авраам.“¹⁸⁷ И така, нужно е да последваме примера на нашия отец по дух Авраам: да вземем огън и нож и да се изкачим на високо място, за да принесем на Бога във всесъжение всичко, което ни е скъпо по плът. Тогава и ние ще чуем: „Сега те познах... и ще те благословя и преблагословя“¹⁸⁸. И това е верният път към блажената вечност; всеки друг път носи отпечатъка на смъртта. Само при условие, че следваме Христос предано „докрай“¹⁸⁹, ще ни се разкрият висшите потенции на нашата природа и ще станем способни да възприемем Евангелието в неговите вечни измерения. Решимостта „да оставим всичко“¹⁹⁰ ще ни отведе на границата между времето и вечността. Тогава ще започнем да съзерцаваме реалността на друго, нетленно Битие, скрито преди това за нас. Бог не нарушава свободата ни: Той няма Сам да влезе насила в сърцето,

¹⁸³ Вж. Матей 18:3; 11:25.

¹⁸⁴ Вж. 1 Коринтяни 4:8-10; 1:20.

¹⁸⁵ Филипяни 3:7-11.

¹⁸⁶ Лука 14:33.

¹⁸⁷ Галатяни 3:7-9; вж. Галатяни 3:29.

¹⁸⁸ Битие 22:12 и 17.

¹⁸⁹ Вж. Иоан 13:1.

¹⁹⁰ Матей 19:27-30.

щом не сме склонни да Му отворим входа: „Ето, стоя пред вратата и хлопам: ако някой чуе гласа Ми и отвори вратата, ще вляза при него”¹⁹¹. И колкото повече отваряме вратите, толкова по-изобилно нетварната Светлина изпълва вътрешния ни свят.

Любовта към Бога, която сме изпитали, както и Неговата любов към нас, коренно променят и психиката, и мисленето ни. Всяка вражда между човеците-братя ни се разкрива като страшно безумие. Ние всички имаме само един враг – нашата смъртност. Ако човекът е смъртен, ако хората няма да възкръснат, то цялата световна история не е нищо повече от безсмислено страдание на творението. Дори и любовта в този свят е преплетена със смъртта: да обичаш означава да умираш. И духът ни се измъчва, търсейки да премине в онази светоносна сфера, където няма преграда за ненаситната любов; където самата ненаситност не е нищо друго освен пределна динамика на живота, „изобилие от живота”, даруван ни от Христос¹⁹².

Достъпът до висшата молитва е непосредствено свързан с дълбокото покаяние за нашите грехове. Когато горчивината на тази чаша превиши силата ни да търпим, тогава от болка, която е извън времето, от силното себеотвращение, съвсем неочаквано се появява Божията любов; и от нея всичко изведнъж се променя, и ние забравяме света. Това събитие мнозина наричат екстаз, изстъпление. Аз не обичам тази дума, понеже с нея са свързани много изкривявания. Но дори ако трябва да назовем по друг начин този Божи дар, бихме го нарекли излизане на каещата се душа пред Бога, като и в този случай трябва да кажа, че никога не ми е идвала мисълта да „култивирам”, тоест да постигам изкуствено това състояние. То винаги е идвало съвсем неочаквано, при това всеки път по различен начин. Единственото, което си спомням (и то с пълна сигурност), е безкрайната ми скръб, заради отдалечеността ми от Бога, скръб, която дълбоко се бе сраснала с душата ми. С огромна болка се разкайвах за падението си. И ако имах физически сили – не бих спрял да ридаю.

¹⁹¹ Откровение 3:20.

¹⁹² Вж. Йоан 10:10.

Ето, пиша тези думи и с тъга си спомням за „стародавните дни”¹⁹³, или по-скоро нощи, когато умът и сърцето ми с такава енергия се откъсваха от житейското ми минало, че години наред спомените за онова, което бях оставил зад себе си, не се докосваха до мен.

Забравях дори духовните си сривове, но съкрушителното виждане на недостойнството ми за светия Бог не преставаше да се засилва.

Неведнъж усещах себе си разпънат на невидим кръст. На Атон това се случваше, когато ме обхванеше гняв към онези, които ме бяха оскърбили. Тази зла страст убиваше молитвата в мене и така ме довеждаше до ужас. Понякога ми се струваше невъзможно да се боря с нея: тя ме измъчваше така, както свиреп звяр измъчва жертвата си. Веднъж молитвата ме напусна само заради миг раздразнение. Борих се в продължение на осем месеца, докато тя се върне. Но когато Господ склоняваше към сълзите ми, сърцето ставаше по-трезво и по-търпеливо.

Опитът за разпятието се повтори по-късно (вече във Франция), но по друг начин. По онова време не отказвах да поема духовна грижа за хората, които се обръщаха към мене. Особено силно състрадаваше сърцето ми на душевно болните. Разтърсвани от ужасните трудности на съвременния живот, някои от тях настояваха да им отделям много внимание, а това надвишаваше силите ми. Създавах се безизходни положения: накъдето и да се обърнех, някой щеше да вика от болка. Така ми се разкриха дълбините на страданията на нашите съвременници, съкрушени от жестокостта на прехвалената ни цивилизация. Грамадните държавни машини са изградени от хора, но по своя характер те са безлични – да не кажем нечовешки – апарати, които с безразличие смазват живота на милиони човешки същества. Безсилен да променя действително нетърпимите, но узаконени престъпления в социалния живот на народите, усещах в молитвата си извън всякакви зрими образи присъствието на разпнатия Христос. Живеех с духа си страданието Му толкова ясно, че ако бях видял с очите си „Възнеслия се от земята”¹⁹⁴, това ни най-малко нямаше да засили участието ми в Неговата болка. Колкото и нищожни да бяха моите преживявания, те задълбочаваха

¹⁹³ Вж. Псалом 142:5.

¹⁹⁴ Вж. Йоан 12:32.

познаването ми на Христос в Неговото явяване на земята, за да спаси света.

Откровението, дадено ни в Иисус Христос, е удивително. Той привлича към Себе Си духа ни с величието на Своята любов. Душата ми с плач благославяше и благославя Бога и Отца, благоволил чрез постигащите ни малки изпитания да ни открие в Светия Дух несравнимата святост и истинност на Своя Син.

Благодатта, която се дава в началото, за да бъдем привлечени и научени, понякога е не по-малка от тази на свършените; но това съвсем не означава, че човекът, получил такова страшно благословение, е усвоил благодатта. Усвояването на Божиите дарове става чрез продължителни изпитания и усилен подвиг. Пълното възраждане на падналият човек в „нов“¹⁹⁵ има три периода; първоначалният е призоваване и вдъхновяване за предстоящия подвиг; вторият е отнемането на „осезаемата благодат и преживяване на богооставеност, чийто смисъл е в това да се даде възможност на подвижника да прояви своята вяроност към Бога в свободата на съзнанието си; третият, заключителният, е повторното придобиване и запазването на осезаемата благодат, свързано с вече духовното познаване на Бога.

„Верният в най-малкото е верен и в многото, а несправедливият в най-малкото е несправедлив и в многото... И тъй, ако в несправедното богатство не бяхте верни, кой ще ви повери истинското? И ако в чуждото не бяхте верни, кой ще ви даде вашето?“¹⁹⁶ Онзи, който през първия период е бил наставляван от самото действие на благодатта в молитвата и във всяко друго добро, по време на продължителния период на богооставеност живее така, сякаш благодатта неизменно пребивава с него; такъв човек след дългото изпитване на верността му, ще получи „истинското“ богатство в неотнимаемо вечно притежание. С други думи, благодатта се сраства с тварната природа и те двете – стават едно. Този окончателен дар е обожествяването на човека; на него му се предава божествената форма на битие, безначално и свято. Това е

¹⁹⁵ Вж. Ефесяни 4:22-24.

¹⁹⁶ Лука 16:10-12.

преобразяване на целия човек, чрез което той става христов подобен, свършен.

А онези, които не остават верни „в чуждото“, според думите на Господа, ще изгубят и онова, което са получили в началото. Тук виждаме известен паралел с притчата за талантите: „И им предаде имота си: и одному даде пет таланта, другиму два, другиму един, всекиму според силата... СЛЕД ДЪЛГО ВРЕМЕ дохожда господарят на тия слуги и поисква им сметка. И като пристъпи оня, който бе взел петте таланта, донесе други пет и казва: господарю, ти ми предаде пет таланта: ето, аз спечелих с тях други пет. Господарят му рече: хубаво, добри и верни рабе! В малко си бил верен, над много ще те поставя; ВЛЕЗ В РАДОСТТА НА ГОСПОДАРЯ СИ. Дойде също и оня, който бе взел двата таланта, и рече: господарю, ти ми предаде два таланта: ето, аз спечелих с тях други два. Господарят му рече: хубаво, добри и верни рабе! В малко си бил верен, над много ще те поставя; ВЛЕЗ В РАДОСТТА НА ГОСПОДАРЯ СИ. Пристъпи и оня, който бе взел единия талант, и рече: господарю, аз те знаех, че си жесток и се уплаших... скрих таланта ти в земята; ето ти твоето. А господарят му отговори и рече: лукави и лениви рабе!... вземете, прочее, от него таланта и го дайте на оногова, който ИМА десет таланта... а от оногова, който няма, ще се отнеме и това, що има”¹⁹⁷.

Тази притча, както и предходната, е неприложима в обикновените човешки отношения, а засяга само отношенията ни с Бога.

Господарят не взема нищо от човека, който се е потрудил за талантите и ги е удвоил, а всичко – и това, което му било дадено, и онова, което придобил с труд – всичко му дава в негово притежание, като на съсобственик: „ВЛЕЗ В РАДОСТТА (от притежаването на Царството) НА ГОСПОДАРЯ СИ”.

А когато неизползваният талант остава свободен, то и него Господ дава на онзи, който има десет таланта. Защото на всеки, който се труди върху Божиите дарове, „ЩЕ СЕ ДАДЕ И ПРЕУМНОЖИ”¹⁹⁸.

Св. Иоан Лествичник казва, че с всяка наука, изкуство или професия може да се свикне и работата да се върши без особено усилие. Никой и никога обаче не се е научил да се моли без усилие; особено ако

¹⁹⁷ Матей 25:14 и сл.

¹⁹⁸ Вж. Матей 25:29.

става дума за молитвата с внимание, която се извършва от ума в сърцето. Ако някой изпитва силно влечение към тази молитва, у него може да се появи трудно осъществимо желание: да избяга от всичко; да се скрие от хората; да се зарови дълбоко в земята, където не се вижда дневната слънчева светлина; там, където не се чува никакъв звук от човешки труд, от човешка радост; там, където няма грижа за преходното. И това е обяснимо: нормално е човек да крие личния си живот от чужди погледи, а тази молитва оголва самото ядро на душата, което не търпи никакво друго докосване, освен от ръката на Създателя.

Какви болезнени разриви търпи такъв човек, докато се опитва да намери истинското място за желаната молитва! Като полъх от друг свят, тя води до различни конфликти – и вътрешни, и външни. Един от тях е борбата с тялото, което скоро проявява безсилието си да следва стремежите на духа; често телесните нужди достигат такава степен на страдание, че принуждават духа да снизходи от висотите на молитвата и да се погрижи за тялото, което иначе ще умре.

Друг вътрешен конфликт, особено в началото, е как да забравим онези, които ни е заповядано да обичаме като самите себе си? Богословски това изглежда на разума като нещо противоположно на смисъла на заповедта, а етически – като недопустим „егоизъм”. В мистичен план това е потапяне в мрака на аскетическото „събличане“ на ума; там, където няма никаква опора за духа, и е възможна загубата на съзнанието за реалността на този свят. И накрая, в нас има и страх, защото не знаем дали начинанието ни е угодно на Господа.

Когато аскетическото събличане на ума от всичко тварно е следствие само от напрежението на човешката воля, то е прекалено негативно. За ума е ясно, че негативният акт като такъв не може да доведе до положително, конкретно притежаване на търсеното от нас. Наистина, невъзможно е да изложим всички колебания на ума през тези периоди. Ето обаче едно от тях; отрекох се от всичко тварно, но Бог не е с мене. Дали това не е „външната тъмнина” – същността на ада? И много други, често страшни за душата, състояния ще претърпи онзи, който търси чистата молитва. Навярно всичко това е неизбежно на този път. Опитът показва, че на молитвата е присъщо да прониква в необятните пространства на космическото битие.

Христовите заповеди по самата си природа преодоляват всички ограничения; душата надвисва над бездни, в които неопитният дух не вижда никакви пътища. Какво да правя? Не мога да вменя откритата се бездна; виждам колко съм малък, безсилен; на моменти някъде пропадам. Но душата, предала се на Живия Бог, естествено се обръща към Него; и Той лесно ни достига, където и да сме.

Отначало душата се страхува, но, спасена неведнъж чрез молитвата, тя постепенно укрепва в надеждата и става по-мъжествена там, където преди мъжеството ѝ се е струвало съвсем неуместно.

Опитвам се да пиша за невидимата борба на нашия дух.

Преживеният от мене опит не ми даваше достатъчни основания да го считам за вече придобита вечност. Мисля, че докато сме в това материално тяло, възприятието ни неизбежно ще се плъзга към видимите аналогии. Какво ще стане, когато окончателно преминем отвъд телесността и времето, все още не знаем. Ще повторя: в онази безкрайност няма видими пътища. От страх, който обаче е различен от животинския, вниманието ни се напруга до предела на силите ни. При всички колебания единствено молитвата ни дава да запазим равновесие. Воплите на душата често са без думи; или с кратки думи: Господи, спаси ме¹⁹⁹.

Спомням си времето, когато оставих заниманията с изкуство и ми се струваше, че изцяло се бях предал на Христос. Много изтъкнати представители на руската духовна и хуманистична култура с патос говореха, че светът е влязъл в трагична епоха; че всички, които живеят отговорно, трябва да осъзнаят нравствената необходимост да бъдат съпричастни към трагедията, обхванала цялата вселена, че трябва да се включат в нея и да работят според силите си за намирането на благоприятен изход и така нататък. С дълбоко уважение слушах тези бележити люде, но не можех да ги последвам; вътрешният ми глас ми казваше, че не съм способен за такава роля. Затова не преставах да умолявам Бога да ме отведе на онова място, в онези условия, при които аз, бедният невежа, ще мога да намеря спасение. В молитвите си предложих на Бога свой план, свои срокове; и Той изпълни всичко с математическа точност – любящата Му ръка ме захвърли сред подвижниците на Атон.

¹⁹⁹ Вж. Матей 14:30.

Там намерих обстановката, от която се нуждаех: дълги богослужения, най-вече през нощта; проста, неизискваща интелектуално напрежение работа; възможност да живея в послушание, без да мисля за това как игуменът и неговите помощници, старците на манастира, управляват делата на обителта. Свободен от всякакви житейски грижи, можех ден и нощ непрекъснато да се моля. За четене на книги оставаше малко време; понякога половин час на ден, а дори и по-малко. Но Господ беше с мене; и аз също не се откъсвах от Него нито за най-кратък миг. Сърцето ми непрестанно гореше; умът ми стоеше върху Словото Божие като върху камък. В душата ми не оставаха скрити никакви движения, чужди на Христовия Дух, предизвикани от силните нападения на злите сили. Молах се като безумен от обхваналия ме ужас поради това, което бях, а и все още съм; сърцето и умът ми се бяха превърнали в полесражение на битката между Христос и врага, който е с колосални, космически измерения. През онзи период ходех по невидимо въже, опънато над пропасти. Някакво странно отчаяние ме обграждаше от всички страни, както водата поглъща давящия се. Казвам „странно“, защото, когато това отчаяние ме напускаше, аз сякаш умирах духовно. От него като от вулкан изригваше гореща молитва. Подобно на апостол Петър виках към Вседържителя Христос: „Господи, спаси ме!“.

Така с различно по сила напрежение минавах месеци, години. Невъзможно е да опиша всичко. По-късно осъзнах, че то е било допуснато заради гордото ми, безумно падение. Видях, че следването на Христа Бога по естествен начин хвърля човека в безбрежните океани на духа. Да живееш в Христос означава да Го чувстваш дълбоко в себе си като истинския Победител над смъртта: „Аз светлина дойдох в света... не дойдох да съдя света, а да спася света“²⁰⁰ ... „Моите овци... вървят подире Ми, и Аз им давам живот вечен, и те няма да погинат вовеки; и никой не ще ги грабне от ръката Ми.“²⁰¹

През онези дни попаднах на дръзновените слова на преподобни Исаак Сириец: „Не сравнявай тези, които вършат знамения, чудеса и сили в света, с онези, които безмълвстват със знание. Възлюби

²⁰⁰ Иоан 12:46-47.

²⁰¹ Иоан 10:27-28 и др.

бездействието на безмълвието (*исихия*) повече от това да храниш гладните в света или да обръщаш много народи към поклонение на Бога”²⁰². Никога не дръзнах да се сравнявам с отците или да прилагам изцяло към себе си думите им, но някаква аналогия с техния опит трябва да е възможна, иначе ще останем завинаги извън истинското познание на духовните реалности. Умът ми не дръзваше да изследва докрай състоянието, в което е пребивавал свети Исаак, за да даде израз на това видение, надхвърлящо човешката мяра. И сега аз също ще разкажа за себе си съвсем малко.

Божията благост, неразбираема за мене през първите години след завръщането ми при Христос, ме хвърляше „жестоко” в безкрая, като ми даваше да чувствам моето нищожество, моето понижаване, да усещам себе си като „нищо”. Чрез този дар сърцето ми се очистваше от смъртоносната язва на гордостта и ставаше способно в любов и мир да съзерцава Бога, да приема от Него нов, нетленен живот.

Всички ние, Адамовите потомци, носим в себе си последиците от онова падение, за което говори Откровението; не всички обаче живеят с еднаква дълбочина съзнанието за онтологичните измерения на тази трагедия. Дълбинната психоанализа на Човека – Божия образ – започва от първите страници на библейското Откровение, а не от родилния дом. Гордостта, като явен или скрит стремеж към самообожествяване, извращава сърцата на хората; едва забелязали в себе си накакъв признак на духовно възхождане, и тази змия надига глава и помрачава ума, прекратява съзерцанието, отделя ни от Бога. Сега разбирам, че крайното ми невежество в началния период е било спасително за мене. В молитвата на отчаяно покаяние Господ непосредствено ми е давал наставления, без да ме докосне тщеславие. Оттук и изводът, че когато духът ни се съкруши докрай от разкаяние, той става способен да възприеме Божиите действия. Приведените по-горе думи на свети Исаак отговаряха на историята на душата ми в този смисъл, че да позная истинския Бог за мен бе по-важно от всички събития в политическия живот на света. Жаждата ми за Бога бе най-съществената страна на земното ми съществуване. Без знание за човека и Бога усещах себе си в мрак; извън Христос нямаше никакъв изход от тъмното подземие. А и в

²⁰² Преподобни Исаак Сирин. Подвижнически слова, Сл. 56. М., 1893. с. 280 – б. а.

цялата вселена виждах само отвратителен „възел“ от човешки страсти. „Възел“, който не може да се разплете с разсичане от материален меч.

Човек се е родил на света²⁰³. Видях човека чрез Христос. Човекът, богоподобна испостас, се ражда като потенция; той преминава през процес на ставане – отначало в границите на този свят, а след това трябва да достигне свръхкосмически измерения, следвайки Христос, Който е победил света: „Дерзайте: Аз победих света (космоса)”²⁰⁴.

Ще се повтора: Господ ми даде благодатта на помненето на смъртта и благословеното отчаяние. Помненето на смъртта изправя човека пред вечността, отначало в нейния отрицателен аспект – виждаме цялото битие обзето от мрака на смъртта. След това в душата слиза Светлината на Богоявлението и побеждава смъртта. Що се отнася до моето „отчаяние“, то бе следствие на съзнанието за отдалечеността ми от Бога. Тези двете – помненето на смъртта и отчаянието – се превърнаха в криле, с които да прелетя през бездната. Този страшен и продължителен опит беше Божие благодеяние: чрез него от сърцето ми бе снето „древното покривало“, което не ми позволяваше да проумея новозаветното Откровение, дадено ни в Христос и Светия Дух²⁰⁵.

Всичко нелепо и страшно на световната сцена, всичко банално и скучно в човешкото ежедневие образува противоречива и все пак грандиозна картина. И големите, и малките неща неизбежно се отразяват на всеки един от нас. Множество контрасти – зло и добро, мрак и светлина, тъга и радост, безумие и мъдрост, омраза и любов, немощ и сила, разруха и съзидание, смърт и раждане – изграждат всеобхватното виждане за Битието. Безбройните насилия и издевателства подлагат човека на унижения, потъпкват достойнството му. От това зрелище душата изпада в отчаяние. И изведнъж Христовите думи: „ЧОВЕК СЕ Е РОДИЛ НА СВЕТА”²⁰⁶ достигат до душата, до съзнанието в тяхната вечна значимост дори

²⁰³ Вж. Иоан 16:21.

²⁰⁴ Иоан 16:33.

²⁰⁵ Вж. 2 Коринтяни 3:13-18.

²⁰⁶ Иоан 16:21.

за Самия Бог. И от тази радост забравяме всички преживени болки и скърби.

Христовите заповеди са изразени с малко и прости думи, но следването им по чуден начин отваря духа ни и той мъчително жадува да обгърне всичко небесно и земно²⁰⁷ в заповяданата ни любов. И нима бихме могли да си помислим, че извиканите за живот от „нищо“ имат такава сила? Естествено, ако изхождаме от самите себе си, ние не сме в състояние да вместим в сърцето си цялото мироздание. Но Сам Творецът на всичко съществуващо се е явил в нашата форма на съществуване и действено ни е показал, че човешката природа е способна не само да обгърне тварния свят, но и да приеме пълнотата на Божествения живот. Без Него ние не можем да вършим нищо²⁰⁸, но с Него и в Него всичко е достъпно за нас. Достъпно е, но само чрез „болка“, която ни е необходима, първо, за да осъзнаем, че сме свободни личности (ипостаси) и второ, за да може Господ на Съда да ни даде Своя живот в неотнимаемо притежание²⁰⁹.

Ако при всяко свое страдание се пренасяме с ума си в световните измерения, така ще се уподобим на Христос. Този начин на мислене ще превърне всяко явление в индивидуалното ни съществуване в откровение за онова, което става в човешкия свят. През нас ще преминават потоците на космическия живот и тогава ще можем да познаем в живия опит и Човека от всички векове на времето, и Сина Човешки в двете Му естества. Именно така – в страданията – израстваме до космичното и мета-космичното самосъзнание. Преминавайки през опита на понижаването в следването на Христос, съразпъвайки се с Него, ние ставаме възприемчиви за безкрайно великото Божие Битие. В изнурителната покаяна молитва за целия свят ние духовно се сливаме с цялото човечество; ставаме всемирни личности по образа на всемирната Личност на Самия Христос, Който носи в Себе Си всичко съществуващо. Умирайки в Него и с Него, ние още оттук предвкуσαμε възкресението.

²⁰⁷ Ефесяни 1:10.

²⁰⁸ Вж. Иоан 15:5.

²⁰⁹ Вж. Лука 16:10-12.

Господ е пострадал за всички нас. Неговите страдания действително обемат цялата болка в историята след падението на Адам. За да познаем истински Христос, е нужно и ние самите да участваме в страданията Му, да преживеем ВСИЧКО, по възможност така, както Той Самият го е преживял. Единствено по този начин можем да познаем Христос-Истината; тоест да Го познаем битийно, а не абстрактно, не чрез психологическа или рационална вяра, която не се е превърнала в жив опит.

В началото на моето завръщане при Христос – вече с по-задълбочено разбиране за това Кой е Иисус?, – сърцето ми се измени и мисълта ми потече в друга посока. От преживените вътрешни конфликти спонтанно се пренасях в света на другите хора и това породило в мен състрадание към цялото човечество. От този опит се появи разбирането, че всички трябва да преживяваме сполетелите ни изпитания не само в тесните рамки на индивидуалния ни живот, а непременно да излизаме с духа си извън оковите на телесната ограниченост в просторите на всемира. С други думи, да съзнаваме, че през нас преминава потокът на един и същ космически живот, който тече в жилите на всеки човек. От това сякаш естествено психологическо движение започнах да преживявам болките, бедите, разприте, враждите, природните бедствия, войните – всичко, което сполетява хората, с още по-силно състрадание. И този естествен по същността си порив стана корен, от който израсна скъп за мене плод: да живея цялото човечество като самия себе си, като мой собствен живот. Именно това изисква от нас заповедта: „възлюби ближния си като самия себе си”²¹⁰, разбира се, според християнското разбиране за това „кой е моят ближен”²¹¹. С годините съзнанието ми се разширяваше и укрепваше и така естествено се движеше към последните граници на тоя свят и тяхното преодоляване: към Безкрайния. С благодарност към Бога си спомнях всичко нелеко, което преживях през Първата световна война; страшните разрушения на целия държавен живот в Русия; революционните сражения навред из нейните простори с неизбежните опасности за всеки един човек; крайните лишения от всичко необходимо за нормален живот; откъсването от всичко важно и скъпо за душата и ума; мъчителното усещане от безумието

²¹⁰ Матей 22:39.

²¹¹ Вж. Лука 10:29-37.

на онова, което ставаше... Така навлязох в трагизма на съвременната история. По-късно вече проникнах и в нейните източници – в библейския разказ за падението на Човека.

Картината бе ужасяваща. А това все още не е краят: „Още веднъж Аз ще потреса не само земята, но и небето”²¹².

Така се доближих до великата тайна на „Божия образ” в нас – до Личността. Бог ни се е открил с Името: АЗ СЪМ ВЕЧНО СЪЩЕСТВУВАЩИЯТ. Да, ние сме Негов образ. Когато предстои пред Него в молитва, духът ни изпитва едновременно и тържество, и болка: тържество от съзерцаването на реалности, които надхвърлят земното въображение, и болка – от усещането за собственото ни нищожество, което съвсем не може да вмести Божия дар. Така още от самото начало на раждането ни свихе душата страда. Ние, разбира се, израстваме, но това израстване ни се струва бавно и освен това е мъчително. Може да се каже, че целият християнски живот се свежда до „родилните ни болки” за вечността²¹³.

Забелязвам, че умът ми постоянно се връща към едно и също видение, от което не мога да се откъсна; то започна да се сродява с душата ми преди повече от половин век. Господ ме поглъща изцяло. Едновременно виждам и не виждам обстановката, която ме обкръжава. Погледът ми се плъзга по нея в отрязъците от време, когато съм зает с неизбежните нужди на ежедневието. Но спя или бодърствам, Бог ме обгръща по-плътено и от въздуха. През изминалите десетилетия благодатта в различни форми като поток се изливаше върху мене. Понякога тя бе като широка река, друг път – като водопад, тоест върху главата ми сякаш се стичаше „жива вода”²¹⁴. Случваше се, а и сега се случва, пред мен да се разкрие необятна океанска шир; или като безтегловно същество да увисна над особена духовна бездна... И сега съм като изгубен: написаното от мене не е нищо повече от малка скица на величествена панорама в албума на живописеца. Душата ми жадува да пее химни на Бога, Който с такава любов излезе да ме посрещне, мене, убогия, но не намирам в себе си слова, достойни за Него.

²¹² Евреи 12:26.

²¹³ Вж. Исаия 26:18, според Септуагинта.

²¹⁴ Иоан 4:10.

Духовният живот²¹⁵

Доброволно се потопявах в дълбините на мрака. Движещ мотив за усилията ми да „съблека” дадената ни форма на „съществуване”, изпълнена с неизбежни страдания, бе търсенето на непоклатимото битие. В работата ми като художник в миговете, когато ми се струваше, че съм уловил чудото на красотата, ми се искаше да заповядам на мига: „Спри!”. Но нищо не оставаше неизменно: всичко носеше печата на тлението. И в душата ми се отвори рана.

Какво всъщност ме гнетеше? Отблъскваше ме безсмислието на всичко, осъдено на гибел; умирането ми вдъхваше страх и отвращение: смъртта не е решение на проблема – в нея усещах отрицание на всичко съществуващо. Духът ми възприемаше „земята и всички неща по нея”²¹⁶ в тяхната обреченост: никъде не се виждаше спасение, всичко потъваше в бездънността на вечния мрак.

Измъчваше ме жажда за неизменното Битие. В скритите дълбини на сърцето ми имаше вяра в някакво друго Битие, което не носи недостатъка на непрестанно възникване и след това неизбежно разпадане. Стремях се към това Битие по отрицателен начин: опитвах се да се освободя от земната форма на живот като потапах ума си в идеята за „чистото битие”. Тогава не разбирах правилно Евангелието, затова направих безумен избор, чиято същност бе завръщане в онова не-битие, от което ни е извикала за живот волята на Светия Отец. Дълго време не проумявах заблудата си.

Духът ми бе в непрестанно напрежение. Промените във вътрешното ми състояние се отразяваха на мисленето: всяко ново опитно преживяване по един или друг начин разколебаваше предишното ми решение. Това ми показваше, че умът ни, такъв какъвто е в сегашното си състояние, не е способен със собствени сили да се укрепи в търсената Истина и действително да я постигне.

Така стигнах до онзи предел, отвъд който мисълта не може да пристъпи, и цялото ми същество се превърна в очакване да дойде

²¹⁵ Вж. бел. 7 към гл. втора – б. пр.

²¹⁶ 2 Петр. 3:10.

Духът на Истината.

„АЗ СЪМ ВЕЧНО СЪЩЕСТВУВАЩИЯТ.”

Невъзможно е да се долови процесът на вътрешното ни израстване. Дали не поради това, че духът ни жадува непоклатимото Битие²¹⁷, а то естествено е непроцесуално? Животът на дълбоката молитва се състои от присъщите на вътрешния ни човек тварни процеси и от докосването на безначалното Битие. Когато истински вечно Съществуващият Бог ни се открие чрез приближаването със Своето Битие, промяната, която преживяваме е толкова голяма по своето съдържание, че ние в нашата „теснота” не можем да я вместим. Сърцето обаче живее Бога в неописуемата хармония на любовта, докато умът остава безмълвен, поразен от свръхразумното виждане.

След като изминаха много години, през които в ума и сърцето идваха слова от Бога, забелязах, че в кратките Си разговори с нас Господ ни открива безкрайността в онази „точка”, в която е съсредоточен молещият се дух. В малкото думи се вмества и висотата на виждането, и дълбочината на познанието. Духът ни е въведен от неведома сила и по непостижим начин в самата реалност на Вечния Бог. Тези събития обаче не зависят от човека, а от Бога, Който благоволява да снизходи до страдащото Си създание. Ние не можем да предвидим кога и по какъв начин Той ще склони към нас, а само скърбим за Него, плачем в разкаянието си заради своята извратеност, очакваме Той да ни изцели, тъгуваме от раздялата с Него.

Самият човек, помилван неочаквано от Бога, съвсем не би искал да разказва на другите за дара, получен свише. Тъкмо обратното, душата целомъдрено пази в сърцето си намереното съкровище²¹⁸. Така беше с мен през повече от половинвековната ми духовна борба. Сега, когато се реших на това себеразкриване, не намирам нито думи, нито начини, за да предам онова, което преживявах, понякога с непреодолима сила. Чрез срещата на моите призови, отправени „отдолу”, и Твоите движения, слизащи до мен, аз изведнъж Те открих в себе си в Името „АЗ СЪМ”²¹⁹. От този момент започна моето

²¹⁷ Вж. Евреи 12:27-28.

²¹⁸ Вж. Лука 2:19.

²¹⁹ Вж. Иоан 8:23.

обръщане: видях Битието в перспектива, обратна на онази, в която бях го възприемал преди да се случи това благословено чудо. И отново не знаех „откъде“ да започна да разказвам за Безначалния.

Той със Своята ръка ме достигна в гибелното ми пропадане в бездната на мрака и ме изведе на онова „място“, от което видях Светлината на Неговото Царство. А когато това видение извън времето свърши, се озовах в някакво междинно състояние: все още виждах Светлината, но някак отдалече, и заедно с това ясно продължавах да помня и да усещам в себе си небитийния мрак. Духът ми бе обхванат от ужас, заради моето минало, и душата, предала се на покаен плач, се устреми към святата Светлина.

Започна благословеният период на моето възсъздаване чрез явното вмешателство на Бога. „Благословен“, но страшен: целият ми живот бе подложен на коренен прелом. Променяше се начинът ми на мислене, както и възприемането на всички неща. Изгубих интерес да общувам с хората от предишната ми среда. Самото изкуство, което преди това бе за мен най-същественият елемент на живота ми – като познание на света чрез съзерцаването на неговата видима страна, чрез удивлението пред тайната на красотата – ми се разкри в своята ограниченост и недостатъчност за постигане на търсеното от мен абсолютно Битие. Всичко старо се рушеше: много неща, които по-рано ми се струваха велики, сега ми се явиха в своята понякога наивна, а по-често отвратителна страна²²⁰. На мястото на всичко това дойде неудържима молитва, която ме отнасяше в други сфери на Битието. Не без борба, тя късаше предишните ми връзки, особено с изкуството. Това продължи с месеци, докато не се появи възможността да напусна света и да замина за Света гора. Там, на това благословено място, молитвата ме завладя в още по-голяма степен.

Исключителността на задачата, поставена ни от Христос, не бива да ни спира да я изпълним, а обратното – трябва да ни вдъхновява. Творецът на нашата природа знае по-добре от нас какъв е пределът на нейните възможности. И ако Откровението казва, че сме избрани в Христос още „преди свят да се създаде“²²¹ – нещо, което дълбоко са

²²⁰ Вж. Лука 16:15.

²²¹ Ефесяни 1:4.

съзнавали Иоан, Петър, Павел и другите апостоли и отци – то защо ние да изпадаме в малодушие от единствено достойния за внимание призив, пред който всички други цели и смисли бледнеят?

„Мнозина са звани, а малцина избрани.“²²² Бог призовава всички; но избраничеството зависи от нашия отговор.

Разбира се, ние не сме по-силни от апостолите, които били в страх и ужас, докато следвали Христос, възлизащ в Иерусалим, за да бъде съден и предаден на позорна смърт²²³. Но Господ е казал: „Не мир дойдох да донеса, а меч“²²⁴ и „раздяла“²²⁵. От опита се убеждаваме, че Господ ни е хвърлил в гигантската битка на вярата с неверието. Борбата ни се води в изключително неравни условия: ръцете и нозете ни са свързани, не смеем и никого да поразим с огън или желязо. Оръжието ни е „духовният меч, който е Божието слово“²²⁶, и любовта. Това е наистина свята война, която ние самите също избираме да водим. Битка ни е с общия за всички хора враг – смъртта. Борейки се за личното си възкресение, ние в същото време се борим и за всеобщото възкресение на всички хора, живели през вековете на земята.

Господ е оправдал и осветил всички поколения на Своите предци по плът. Така и всеки един човек, ако следва Христовите заповеди, чрез сълзите на покаянието може да възстанови помрачения Божи образ в нас и така да оправдае и себе си в своето лично битие, и да съдейства за оправдаването на предшествашите поколения. Ние всички носим греховното наследство на своите бащи, деди и прадеди, затова нашето изцеление се отразява положително и върху

²²² Матей 20:16; 2:14.

²²³ Марк 10:32-33.

²²⁴ Матей 10:34.

²²⁵ Лука 12:51.

²²⁶ Ефесяни 6:17.

тях. Поради единството на човешката природа, между нас съществува „взаимно застъпничество“: човек не се спасява сам²²⁷.

Това разбиране срещнах сред монасите на Света гора. Монахът посвещава целия си живот, цялото си същество на Бога. Ако жадуваме Бог да бъде с нас изцяло, то ние също трябва да Му се предадем изцяло, а не само отчасти. Монахът се отказва от брака, от физическото продължаване на човешкия род през вековете, за да може свободно, без житейски грижи за семейство да предприеме всякакъв риск и подвиг, за да спази Божиите заповеди. Ако монахът не постига целта, поставена пред него – да живее в духа на евангелските заповеди на любовта – това показва, че не е оправдал напълно призванието си. Той нито съдейства за относителното увековечаване на човешкия род чрез раждане на деца, като прекъсва в себе си тази линия, нито съдейства достатъчно за безсмъртието чрез възкресението. Той отпада от историческия план, като се отказва от активна социална дейност (за да не кажа политическа), но и не пренася човешкото битие в мета-историята, не помага на хората да достигнат областта на безсмъртния Дух... И все пак, дори и да не осъществява напълно, а само отчасти, християнското съвършенство, то и тогава молитвата на монаха е благотворна за мира на целия свят.

Когато на някого по дар свише бъде дадено да се доближи до онази степен на съвършенството, която апостол Павел нарича „пълната възраст на Христовото съвършенство“²²⁸, то това събитие се отразява положително не само върху съдбините на човечеството, но и далеч надхвърля пределите на земната история, променя живота на цялото мироздание, защото светът е създаден именно заради такива хора. Но когато заради „паница леща“²²⁹ някои се отказват от пътя, показан от Христос – от обожествяването чрез силата на Светия Дух и осиновяването от Безначалния Отец – тогава се губи самият смисъл от появата на човека на тоя свят.

²²⁷ Вж. Римляни 5:12; 1 Коринтяни 15:21-22.

²²⁸ Ефесяни 4:13.

²²⁹ Вж. Битие 25:33-34.

„Родил се е човек на света.”²³⁰ За какво?

Никой никога не би познал Бога, а също и човека в такава пълнота, ако не ни бе дадено познанието в Христос. Той ни е открил и небесния Отец, открил ни е и Човека така, както е бил замислен отпреди създаването на света. Господ Иисус Христос е абсолютната битийна Истина. И тази Истина може да се познае само ако следваме пътя, установен от Самия Него: „Ако вие пребъдете в словото Ми, наистина сте Мои ученици, и ще познаете истината, и истината ще ви направи свободни... Истина, истина ви казвам: който спази словото Ми, няма да види смърт вовеки... Ако някой Ме люби, ще спази словото Ми; и Моят Отец ще го възлюби, и ще дойдем при него и жилище у него ще направим”²³¹.

„Знаем, че колкото повече е любовта, толкова повече са и страданията на душата”, казва старец Силуан. Онзи, на когото е било дадено да изпита Христовата любов, знае, че тя движи сърцето да желае на всички хора без изключение само добро. Тя е животворният огън и несъздадената Светлина, тя излъчва от недрата на човека, който я носи, потоци енергия, благотворна за цялото човечество. Прониквайки в нас, тя ни уподобява на Христос и по естествен начин ни включва в Неговите страдания на любовта, която не търпи да гледа човека, лишен от най-висшето благо.

Тъжно е, че по-голямата част от хората живеят, без да се стремят да станат участници на нетварната Светлина. Нещо повече: когато слушат за нея, те не вярват и дори смятат за невъзможно съществуването ѝ; а хората, получили този дар, те са склонни да смятат за душевно болни. Но онзи, на когото е било дадено да живее в опита си Христовата любов, знае как тя въвежда духа в небесните сфери, където няма смърт, където в неописуемата Светлина той съзерцава Бога.

Съществуването на вечния живот не може да се докаже логически. Но когато божествената сила слезе върху човека, той действително

²³⁰ Иоан 16:21.

²³¹ Иоан 8:31-32; 8:51; 14:23.

става причастник на Божията вечност, и тогава всички разсъдъчни доказателства са излишни.

Вечният живот е битие от друг порядък. Всъщност тя е Самият Бог. Неговото безначално Битие ни докосва, изпълва ни и ние, може да се каже, сме вечни дотолкова, доколкото сме в Бога.

За нас е съвсем ясно, че всички, които по някаква причина отхвърлят Христос, сами не знаят **Какво** и **Кого** отхвърлят.

Иисус Христос е Премъдростта Божия, предвечна, съкровена... която никой от властниците и служителите на този век не позна²³². Преди Него целият свят, всички народи са ходили в мрака на незнанието на пътя, който води в Царството на Бога, нашия Отец. Сега тези тайни са ни открити; дадено ни е най-достоверното познание за върховния смисъл на появата ни в този живот. Господ ни е възвестил чрез Своето слово предвечната любов на Отца към нас и чрез Себе Си ни е явил какъв е Отец. Но в безумието си ние сме разпънали Господа; и докато висял на кръста, сме Му се подигравали. И дори до ден-днешен не преставаме да Го унижаваме с присмеха си.

²³² Вж. 1 Коринтяни 1:24; 2:7-8.

За служението на духовния отец (Из записките на един атонски духовник)

Неочакваният и непонятен Божи промисъл ме постави в положение, при което в продължение на години наблюдавах духовния живот на много подвижници на Света гора. Някои от тях бяха склонни да ми разкриват онова, което навярно не биха споделили пред друг. Изпитвах възхищение, съзирайки зад смирената външност скрити Божии избраници. Понякога те самите, пазени от Бога, не разбираха какво богато благословение се излива върху тях. На тези хора бе дадено преди всичко да виждат недостатъците в себе си; на моменти до такава степен, че дори не дръзваха да помислят, че Бог почива в тях и те са в Него. Някои от тях са били въвеждани в съзерцанието на нетварната Светлина, но без да разберат за това събитие, отчасти защото малко познавах творенията на светите отци, които описват този вид благодат. Незнанието им ги пазеше от възможно изпадане в тщеславие. Според преданието на православното духовничество аз не им обяснявах какво всъщност им изпраща Господ. За да се помогне на подвижника на благочестието, трябва да се разговаря с него така, че сърцето и умът му да се смиряват; в противен случай по-нататъшното му възхождане ще бъде прекъснато. Помнех как старец Анатолий от Стария Русик бе казал на Силуан, все още млад послушник: „Ако си такъв сега, какъв ли ще бъдеш в старостта си”²³³. С тези думи старец Анатолий хвърлил Силуан в огъня на дългогодишни изкушения, от които той, наистина, излязъл победител, но на много висока цена. Силата на даденото му боговиждане преодоляла натиска на вражеските нападения и Силуан завършил изключителната си духовна битка с такъв богат опит, какъвто малцина са имали в цялата история на Църквата, като ни е оставил за поучение словото си за разликата между аскетическото смирение и „неопи- суемото Христово смирение”. Но за Силуан, както за всеки християнин, и изобщо за всеки човек, рискът от гибел бил огромен. Гордостта е ядрото на духовното падение – чрез нея хората стават подобни на демони. На Бога е присъща смирена любов, в чийто пламък се извършва изкуплението на падналите, за да могат да влязат в Царството на небесния Отец.

²³³ Архимандрит Софроний (Сахаров). Преп. Силуан Афонский. Париж, 1952. с. 18.

Духовникът трябва да усеща ритъма на вътрешния свят на онези, които се обръщат към него. Ето защо той се моли Духът Божи да го ръководи, като му дава нужното за всеки един слово. Служението на духовника е страшно, но и завладяващо; то е болезнено, но и вдъхновяващо. Духовникът е "съработник на Бога"²³⁴. Той е призван към най-висше творчество; към несравнимата чест да създава богове за вечността в нетварната Светлина. Разбира се, във всичко пример за него е Христос²³⁵. Ето какво учи Той:

„Истина, истина ви казвам: Синът нищо не може да твори Сам от Себе Си, ако не види Отца да твори; защото, което твори Той, това твори също и Синът. Защото Отец обича Сина и Му показва всичко, що Сам твори; и ще Му покаже дела по-големи от тия, за да се чудите вие. Защото, както Отец възкресява мъртви и оживотворява, тъй и Синът оживотворява, които иска”²³⁶.

Огромно усилие е да се намерят подходящите думи, за да се предадат на слушащия духовните състояния. Нужно е преди това духовникът сам да е познал в личния си опит по възможност цялата скала от духовни състояния, за които дръзва да говори на другите. В „Слово към пастира” (в „Лествицата”) св. Иоан Синайски казва по този въпрос следното: „Духовен ръководител е онзи, който е получил от Бога и чрез собствени подвизи такава духовна сила, че може да спаси душевния кораб не само от тревожни вълнения, но и от самата бездна... Истински учител е онзи, който е приел непосредствено от Бога книгата на духовния разум, написана в ума с Божия пръст, тоест чрез действието на висшето осияние (осенение) и вече няма нужда от други книги... За учителите се смята за недостатък да дават наставления, преписани от съчиненията на други... Като наставляваш по-долните, учи се сам отначало свише... Защото никога земното не може да изцери земните”²³⁷.

Именно такива наставления получих и аз, когато встъпих в подвига на духовническото служение. По своята същност то е раждане на

²³⁴ Вж. 1 Коринтяни 3:9.

²³⁵ Иоан 13:15.

²³⁶ Иоан 5:19-21.

²³⁷ Преп. Йоан, игумен на Синайската планина. Лествица, СИ, С. 1982. Слово към пастира. с. 213.

слово от Бога в сърцето чрез молитвата. Ето защо, когато някой нарекъл преподобни Серафим Саровски прозорлив, той отвърнал, че не е прозорлив, а само се моли докато разговаря с човека и първата мисъл, появила се в сърцето от молитвата, трябва да се приеме за дадена от Бога.

Страшно е това дело, защото ако свещеникът даде на хората, дошли при него с надеждата да чуят ясно Божията воля, указание, което произтича от собствените му разсъждения и не е угодно на Бога, той така ще ги тласне по неправилен път и ще им причини вреда. Затова и преподобни Серафим казва, че когато е говорил „от ума си, са ставали грешки”. И блаженият старец Силуан веднъж в разговор по този въпрос спомена, че „грешките” не винаги са сериозни, но могат да бъдат и много важни; така, както той самият е пострадал в началото на монашеския си живот.

Съзнавайки, че съм далеч от нужното съвършенство, дълго и с болка в сърцето умолявах Господа да не допусне да сгреша, да ме държи в пътищата на Неговата истинска воля, да ми внушава слова, полезни за братята. И по време на самия разговор с човека се стараех да държа „слуха” на ума си в сърцето, за да улавям Божията мисъл, а често и нужните думи.

Следването на този свят принцип на православното предание в практиката среща изключителни трудности. Образованите хора силно се придържат към едно друго начало – своя собствен разум. Всяка дума на свещеника за тях е просто човешка дума, затова може да се подлага на критическо обсъждане. Да се изпълняват указанията на духовника без разсъждение, за тях е безумие. Това, което вижда и разбира духовният човек, душевният изобщо не може да приеме и дори го отрича, тъй като живее на друго равнище²³⁸. Ето защо, когато срещам хора, които се ръководят от собствените си импулси и отхвърлят словото, дадено на свещеника чрез молитва, аз се отказвам да моля Бога да им открие Своята свята и всесъвършена воля. По този начин не ги поставям в положението да влизат в борба с Бога, а само им казвам моето лично мнение, основавайки се на съчиненията на светите отци или на Священото Писание. Така те не изпадат в богоборчество и са в правото си – без да изпадат в грях – да не приемат съвета ми, понеже е даден като чисто човешки.

²³⁸ Вж. 1 Коринтяни 2:10, 13.

Разбира се, този подход е далеч от онова, което търсим в тайнствата на Църквата.

В днешното време на масово отстъпление от християнството свещеническото служение става все по-трудно и по-трудно. В стремежа си да изведе хората от ада, създаден от противоречивите им страсти, свещеникът постоянно се сблъсква с поразилата ги смърт. Самото усещане за време става странно: то ту тече бавно и тягостно, ту изчезва, сякаш не съществува, тъй като няма смислени търсения.

Невъзможно е да разбереш хората. Те или са слепи и „не знаят какво вършат“²³⁹, или страдат от духовен и умствен далтонизъм. Често виждат нещата в диаметрално противоположна светлина като на фотографски негатив... При това положение истинската реалност на живота не може да бъде позната; не остава място за никакво духовно слово. Такива хора приемат с враждебност движенията на святата любов; търпеливото смирение им се струва лицемерие; готовността да им служиш – следствие от дребнава заинтересованост.

Характерно за тях е, че самият дух на християнското непротивене на злото ги прави неумерено дръзки; те незаслужено оскърбяват до болка свещениците; приписват им намерения, каквито последните изобщо нямат; унижават ги безпощадно, а заедно с това ги обвиняват в гордост; с цялото си отношение правят неудобно присъствието на свещенослужителя, като в същото време го осъждат, че избягва да общува при подобни условия. И така до безкрай.

Благославям Бога, открил ни тайната на това явление. Господ ни е предизвестил за него в словата Си, научил ни е с примера Си. И ако не беше така, щяхме да станем жертва на пълното отчаяние. Един епископ, отдаден горещо на служение на страдащите, спасил мнозина от вътрешни и външни крушения, веднъж ми писа: „Започнах да се страхувам от любовта“. По-късно разбрах думите му по следния начин: хората, на които бил принесъл полза, се привързали към него и отначало му помагали в святото му служение; но след като спечелили неговото доверие и му станали необходими, те посегнали на свободата му, създавайки всякакви трудности, когато приемал нови хора. По времето, когато получих това писмо, не разбрах страшния смисъл на думите му. Той ми се

²³⁹ Вж. Лука 23:34.

разкри през годините на служението ми в Европа. Неведнъж си спомнях и продължавам да си спомням тези парадоксални думи: „Започнах да се страхувам от любовта”.

Заедно с това виждаме в служението си и едно друго явление. Хората се отнасят със свещеника като с Бога: отхвърлят Го със страшна лекота, като нещо ненужно, уверени, че щом им потрябва, ще Го повикат и Той няма да им откаже да дойде. „Отче, прости им, понеже не знаят що вършат.”

След като напуснах Гърция и отидох във Франция, там срещнах хора, от каквито бях отвикнал за двадесет и две години живот на Света гора. Особено през последните години, докато бях духовник на няколкостотин монаси, представители на всички видове аскетически живот на Атон. Няма да скрия, че бях напълно объркан. Психологията на монасите, тяхното търпение и въздържание дотолкова превъзхождаха всички и всичко, което срещам в Европа, че не намирах нито думи, нито външни форми на общуване. Онова, което монасите приемат с благодарност, беше съкрушително за хората в Европа. Мнозина се отвърнаха от мене, смятайки, че съм ненормално жесток и дори че се отклонявам от евангелския дух на любовта. Приемах тези мнения с разбиране, тъй като „нормите” на аскетите и нормите на хората от западната култура са дълбоко различни. Без съмнение „ненормален”, както за хората от времето на „Великия Инквизитор”, така и за нашите съвременници би бил и Христос. Кой би могъл да слуша Христос и още повече да Го следва? Онова, което се дава на монасите след десетилетия духовен плач, съвременните хора искат да получат за кратко време, а понякога и за няколко часа приятен „богословски” разговор. Думите на Христос – всяка Негова дума е дошла свише в този свят; те принадлежат на сферата с други измерения и могат да се усвоят само чрез продължителна молитва с много плач. Без това условие думите Му ще останат завинаги неразбираеми за човека, колкото и „образован” да е той, дори и богословски. Веднъж някой ми каза: „Когато живееш под тежестта на непонятното, се задъхваш”. Да, ние, хората, неизбежно се съкрушаваме, когато с всички сили се опитваме да проумеем словото на Христос. Сам Господ е казал: „Който падне върху тоя камък, ще се разбие; а върху когото падне, ще го смаже”²⁴⁰. Сблъсквайки се с това свойство на Христовото слово,

²⁴⁰ Матей 21:44.

постепенно осъзнаваме, че то отваря пред нас вечните сфери на безначалния Дух. Тогава започваме да усещаме всичко в нас, което се съпротивлява на това слово, като наличие на смърт. И така, ние живеем в състояние на дълбока раздвоеност: от една страна е благодарността, която като със сладък нож разкъсва сърцето ни; а от друга – непоносимият срам за самите себе си, както и ужасът поради отдалечеността на целта.

Всеки християнин трябва непрестанно да се стреми към Христовата Светлина и да има решимост да претърпи всички последствия от този стремеж в границите на земята. Само тогава можем да достигнем разбиране на евангелското слово. Този процес не подлежи на „наблюдение“, тъй като става дума за неопикуемото реално пребиваване на Бога с нас.

Във всяка друга сфера на човешката култура наблюдаването на „прогреса“ е възможно, но не и в духовния живот. Често Светият Дух ни оставя заради едни или други движения на сърцето или ума. Но възможно е Той да ни остави и когато види, че сме спокойни и доволни от вече полученото или постигнатото; оставяйки ни, Той ни показва колко далече сме от онова, което трябва да бъдем...

Съвсем не е лесно за монаха да носи духовническото служение. От една страна, за него лично е ПОЛЕЗНО, когато хората имат силно отрицателно мнение, тъй като тяхното осъждане му помага да се смири. От болката в сърцето към Бога се възнася все по-дълбока молитва. За него става по-лесно да отправя викове към Бога за спасението на целия свят, тъй като самият той живее в страдание, подобно на страданието на толкова много хора по земята. Но от друга страна, ако изпълнява служението на духовен отец, всяка лоша дума за него внушава недоверие у онези, които се нуждаят от наставление, утешение и подкрепа. Мъката му е двойна: за самия себе си, тъй като живее недостойно за своето звание и мъка заради вредата, която се нанася на цялата Църква, на цялото човечество, когато се руши авторитетът на свещенослужителите.

Непослушанието към словото на духовния отец е равносилно на отхвърлянето на словото на Самия Христос: „Който приема вас, Мене приема; а който приема Мене, приема Тогова, Който Ме е пратил”²⁴¹.

²⁴¹ Матей 10:40.

Изключително важно е сред свещениците и епископите да има истинско взаимоотношение и почит; да престанат обвиненията помежду им, борбата за власт завистта към по-надарените духовно. Дори ако един или друг служител на Църквата има някакви недостатъци (а кой ли човек е съвършен?), по-добре е да се внушава доверие на вярващите към свещениците към които те практически биха могли да се обръщат по-лесно, поради географската близост или друго обстоятелство. Самото доверие на християните към свещенослужителите ще бъде източник на вдъхновение за последните да изричат истинно слово. От думите на Самия Господ знаем, че „на седалището на Моисей“ ще седнат и недостойни, но въпреки това Христос казва на народа да слуша своите пастири, да спазва това което му повеляват, но да не подражава на начина им на живот или на делата им²⁴².

През целия си монашески живот старец Силуан не е имал определен духовник. Обръщаше се към онзи, който в дадения момент бе по-близо или бе по-свободен да го приеме. Той предварително се молеше на Господа да благоволи към него и да му даде чрез духовника прошка за греховете и изцеление на душата.

Когато към мене се обръщат болни, вниманието ми се насочва към духовното им състояние: дали те познават Бога и се упоават на Него. А страданията, болките и дори житейските катастрофи отстъпват на заден план. Колкото и нищожна да ни се струва причината за страданията на един човек, не бива да се отнасяме с пренебрежение към тях. Често, и дори твърде често, причина за скърбите са неудовлетворените стремежи на греховни страсти. Но дори и в такива случаи духовникът мисли само за едно: как да бъде изцелен този човек. У хората, измъчени от лишения и труд, и най-малкият повод може да предизвика огромна болка и именно към дълбините на тази болка е насочена молитвата на духовника. Състраданието към всяка човешка мъка естествено поражда молитва в душата на духовния отец. Онова, което е особено характерно за Христовия служител, е, че той съзира изначалната причина за всички беди и тягостни събития във вселената. В сърцето му се натрупват мъките на целия свят, и той със скръбно сърце и сълзи се моли за всички и за всичко.

²⁴² Вж. Матей 23:2-3.

На Света гора ми бе много по-лесно да общувам с болните монаси, отколкото с болните в света след завръщането ми в Европа. Монасите са вътрешно устремени към Бога и при тях всичко се пренася в духовния план. В Европа обаче преобладава психическото напрежение, затова духовникът е принуден да проявява съпричастност на това равнище, за да може да помогне на хората. Понякога край леглото на такива болни се включвах в страданията им с духа, душата и дори с тялото си, така че и то се молеше за тях. Рядко, но все пак се случваше Бог да приеме молитвите ми и да изпълни онова, за което се молах. За мен остана неясно защо понякога при по-малко напрегната молитва ходът на болестта се променяше положително, а друг път при по-дълбоко моление състоянието на болния не се подобряваше видимо.

Забелязах, че ако по време на молитва, в душата настъпеше промяна и скръбта в сърцето се превърнеше в мир и радост, това явление винаги бе сигурен знак, че молитвата е чута и на човека е дадено изцеление.

Не се стремях към дара на изцеляване на телесни болести. В молитвата си за страдащите предавах всичко на волята на Бога, Който знае какво е нужно на всеки един за неговото спасение. Съвсем не смятам, че тази моя вътрешна нагласа – да избягвам да влияя лично – бе причина за безплодието на много от молитвите ми. Ни най-малко не исках да ставам „чудотворец”: тази мисъл почти ме плашеше. И все пак понякога, когато молитвата оставаше без резултат и вярващият беше скръбен, си мислех, че на свещеника е нужно свидетелство от Бога, че чува молитвите му и изпълнява прошенията. Ако помощта свише нарастваше по молитвите на свещеника, у мнозина това би укрепило вярата им в Църквата. А и Сам Господ се е молил на Отца: „Отче! дойде часът: прослави Сина Си, за да Те прослави и Син Ти”²⁴³.

Често пъти при молитвата за живите сърцето усеща как скръбта се превръща в радост. Нещо подобно става и при молитвата за починалите, дори когато са си отишли преди много време. Това е удивително събитие – да срещнеш в духа по най-жив начин отдавна починали, непознати хора. Такова общуване с отвъдния свят е особено характерно за молитвите към светците. Възможно е също, макар и рядко, в молитвата за починалите, познати или непознати,

²⁴³ Йоан 17:1.

сърцето да бъде известно за тяхното състояние – блажено или тежко. Реалното единение в Светия Дух с душите на хората, починали наскоро или преди много векове, свидетелства за тяхната лична вечност в нашия Бог. Срещата на нашата любов с любовта на онези, за които мислим по време на молитва, „ни предава някакъв духовен дар за наше укрепване”²⁴⁴.

Хората са възлюбili тъмнината, в която е смъртта, и отхвърлят Светлината, която е животът – и временният, и вечният. Ако духовникът има любов в сърцето си към Божия народ, душата му се изпълва с дълбоко състрадание, когато вижда, че е невъзможно да предаде на другите светлината-живот. Неведнъж съм размишлявал върху това странно явление в духовническото служение. И това е естествено, тъй като в реалния живот то съпътства духовника през всички дни на неговия подвиг. „Смъртта действа в нас, а животът – във вас”, – пише апостол Павел на коринтяните²⁴⁵. И не само това: много хора мразят Христовите служители, защото носят светлината на живота, така както преди нас мнозина са ненавиждали Самия Господ: „Ако светът ви мрази, знайте, че Мене преди вас е намразил... Помнете словото, що ви казах Аз: няма слуга по-голям от господаря си. Ако Мене гониха, и вас ще гонят; ако Моето слово спазиха, и вашето ще спазят”²⁴⁶.

Когато духовникът среща хора, които му разказват своите видения, той преди всичко се стреми да разпознае правилно източника на видението – дали то действително е било дадено свише, или е плод на възбудено въображение, или пък е резултат от въздействието на зли духове. Тази задача е изключително отговорна и понякога трудна. Ако припишем даденото от Бога на вражеската сила, рискуваме да изпаднем в хула срещу Светия Дух²⁴⁷. И обратното: ако приемем демоничното въздействие за божествено, ще тласнем човека, който ни има доверие и се изповядва при нас, към поклонение на демони. Ето защо на абсолютно всички духовници е необходима усърдна и постоянна молитва изобщо и при всеки

²⁴⁴ Вж. Матей 23:2-3.

²⁴⁵ 2 Коринтяни 4:12.

²⁴⁶ Иоан 15:18, 20.

²⁴⁷ Вж. Матей 12:28-31.

отделен случай, така че Сам Господ да ги запази от грешки в съжденията.

Когато нещата не са ясни на духовника, на разположение му остава „психологическият подход”: да предложи на човека, който се изповядва, да бъде недоверчив към всички видове странни явления. Ако видението наистина е от Бога, в душата на изповядващия се ще преобладава смирение и той ще приеме спокойно съвета да прояви трезвост. В обратния случай е възможна негативна реакция и стремеж да докаже, че видението може да бъде само и единствено от Бога. Тогава имаме известно основание да се усъмним, че това е така. Но този метод е палиативен и не бива да се прибегва към него лекомислено. Опитът показва, че когато някой изкушава брата си, с това го тласка към раздразнителност и огорчение.

На всички нас са ни дадени едни и същи заповеди; оттук следва, че всички хора са равни в очите на Господа. За никого не е затворен пътят към възхождането до най-висшите степени, до „пълната Христова възраст”²⁴⁸. В бъдещия век земната иерархия – и социална, и църковна – в много случаи може да се окаже преобърната: „Бог избра онова, що е безумно на този свят, за да посрами мъдрите; Бог избра онова, що е слабо на този свят, за да посрами силните; Бог избра онова, що е от долен род на този свят и е унижено, и това, що е нищо, за да съсипе онова, що е нещо”²⁴⁹.

Духовните „старци” не е задължително да бъдат иереи или монаси. Това ни показва историята на Руската църква през XVIII и XIX век, когато много подвижници на благочестието, носители на огромна благодат, са избягвали да приемат свещенство или монашество, за да запазят свободата в подвига си, като останат извън контрола на официално установените органи. Това печално и разрушително за целия живот на Църквата явление не винаги е било обусловено от бунтарски настроения срещу самия принцип на иерархия. От книгите за тези герои на духа непосредствено се вижда, че мнозина от тях действително са били хора с висок дух и страх Божи, удостоени с явни благословения и дарове свише. Животът им обаче не се е ползвал с благоволенieto нито на църковната иерархия, нито на държавните административни власти и учреждения. Някои от

²⁴⁸ Ефесяни 4:13.

²⁴⁹ Вж. 1 Коринтяни 1:27-28; 1:24-28.

тях избягват свещенството или монашеството също и поради това, че щом човек облече расо, всички смятат, че са в правото си да съдят този Христов служител. Да съдят в повечето случаи несправедливо, с неприязън, клеветнически. Най-надарените от тези подвижници много често са били подлагани на жестоки гонения, тъй като животът им е надхвърлял разбиранията на онези, в чиито ръце е било кормилото на властта. Историята на нашата Църква е пълна с такива примери, затова не е нужно да се споменават имена.

За човека, който много и усърдно се моли, са характерни преходите от едно състояние в друго; често от силно страдание към дълбока радост; от отчаяние към съзерцание и вдъхновена надежда; от продължителен плач към сладък мир и така нататък. От многобройните и дълги молитви, от внимателното въздържание във всичко, възприятията се изострят: душата става като свръхчувствителен слухов апарат, който ясно реагира на едва доловимите звуци и дори на беззвучните движения във въздуха. А когато духът ни стотици пъти преживее ту издигане, ту падение, душата усвоява тези две състояния така, че непрестанно носи в себе си и царството, и ада. На мнозина това може да се стори парадоксално, но всъщност то е признак на нарастване на любовта; на приближаване до уподобяването на Христос. Ето какво пише апостол Павел за себе си: „Кой изнемогва, та не изнемогвам и аз? Кой се съблазнява, та аз се не разпалям?”²⁵⁰. А на римляните заповядва: „Радвайте се с ония, които се радват, и плачете с ония, които плачат”²⁵¹. Според пастирския принцип, даден ни от отците, никой не бива да заповядва на пасомите си неща, които сам не е изпълнил. Не мисля, че в това отношение апостол Павел е бил по-малко строг от отците. Невъзможно е да се установи или организира предварително кога да се обръщат към пастирите хората, които преминават през трудни за тях изпитания; невъзможно е да се определят едни приемни часове за тези, които преживяват скръб, и други – за онези, които преживяват радост. Оттук следва, че всеки пастир трябва винаги да бъде в състояние да плаче с плачещите и да се радва с радващите се... да изнемогва с падналите в отчаяние и да възстановява във вярата съблазнилите се. Но и в това, както и в целия ни живот, първият пример за нас е Сам Господ. От евангелския разказ, особено за последните Му дни и часове,

²⁵⁰ 2 Коринтяни 11:29.

²⁵¹ Римляни 12:15.

виждаме, че Той е живеел в непостижима за нас пълнота едновременно и страданията, и тържеството от победата; и смъртта, и Своята неотнимаема Божествена слава: „Знаете, че подир два дни ще бъде Пасха, и Син Човеческий ще бъде предаден на разпятие”²⁵². „...Отсега нататък няма да пия от тоя лозов плод до оня ден, когато с вас **ЩЕ ГО ПИЯ НОВ В ЦАРСТВОТО НА ОТЦА СИ**”²⁵³... „Боже Мой, Боже Мой! Защо си Ме оставил?”²⁵⁴... „Истина ти казвам: **ДНЕС ЩЕ БЪДЕШ С МЕНЕ В РАЯ**”²⁵⁵... „А потта Му беше като кървави капки, падащи на земята”²⁵⁶ ... „Отче! прости им, понеже не знаят, що правят”²⁵⁷... „Душата Ми е прескръбна до смърт”²⁵⁸... „Ти ли си Христос, Син Божий? Иисус му отговаря: ти рече; казвам ви обаче: отсега ще видите Сина Човечески, седнал отдясно на Силата и идещ на небесните облаци”²⁵⁹.

И с нас, ако наистина спазваме словото Му, ще се повтори онова, което е преживял Христос, макар и с по-малка сила. Дълбините на Христовите страдания са неизследими. Но когато навлезем в тях, тогава става възможно да познаем висотата на Божия замисъл за нас и да достигнем съвършенство в любовта. След смъртта ни страданията вече няма да са убийствени, така както е било за земния ни „състав”; те не могат да причинят вреда на **НОВИЯ ЖИВОТ**, даден ни изобилно в неотнимаемо наследство. Духът на човека ще запази способността си да състрадава на всички, лишени от Божията слава – да състрадава истински – но това ще бъде една от многобройните прояви на всеобемащата любов: смъртта не може да властва над спасените в Христос. Тук, на земята, духовните мъки понякога ни довеждат пред прага на смъртта; често обаче в отговор

²⁵² Матей 26:12.

²⁵³ Матей 26:29.

²⁵⁴ Матей 27:46.

²⁵⁵ Лука 23:43.

²⁵⁶ Лука 22:44.

²⁵⁷ Лука 23:34.

²⁵⁸ Матей 26:38.

²⁵⁹ Матей 26:63-64.

на молитвата върху нас слиза благодатна сила и възстановява разрушеното – понякога дори с нарастване на жизнената енергия. Ако можехме поне малко да проникнем в безмерната скръб на Божията Майка в подножието на кръста, щяхме да проумеем, че без помощ свише земното ѝ тяло не би могло да издържи такова страдание. Но любовта на Светия Дух, която пребивавала с нея от деня на Благовещението, преодоляла смъртоносната болка: Божията Майка останала жива, видяла възнесението на своя възкръснал Син на небесата и изпращането на Светия Дух от Отца върху родената в кърви Църква.

Всички, които добре познават църковната история, знаят с какви усилия през вековете са търсени такива изрази на догматическото съзнание за Бога или за самата Църква, които да опазят членовете ѝ поотделно, както и битието ѝ като цяло от различните отклонения, изкривяващи духовния живот.

Вековният опит на Църквата ни дава увереността, че пътят към най-съвършените степени на богопознанието, възможни на земята и на небето, е отворен за всеки един неин член. Това не зависи нито от социалния произход, нито от положението в иерархията. Да вземем например най-близките във времето светци като преподобни Серафим Саровски или старец Силуан, митрополит Филарет Московски или Иоан Кронщадски. Може да се върнем и към самото начало на Църквата – апостолите са били бедни рибари. И това е било достатъчно. Ако не беше така, възхождането до Божествените сфери щеше да зависи от човешкото образование. Сам Господ ни е показал, че Бог Отец често е по-близо до „малките” и онеправдани хора: „Седемдесетте ученици се върнаха с радост и казваха: Господи, в Твое име и бесовете се покоряват нам. А Той им рече: видях сатаната, как падна от небето като светкавица; ето, давам ви власт да настъпвате на змии и скорпии и на всяка вражеска сила; и нищо няма да ви повреди; обаче не се радвайте на това, че духовете ви се покоряват; а радвайте се, че имената ви са написани на небесата. В оня час се зарадва духом Иисус и рече: прославям Те, Отче, Господи на небето и на земята, задето си утаил това от мъдри и разумни, а си го открил на младенци. Тъй е, Отче, понеже такова беше Твоето благоволение. И като се обърна към учениците, рече: всичко Ми е предадено от Моя Отец; и кой е Синът, не знае никой, освен Отец; и кой е Отец, не знае никой, освен Синът, и – комуто Синът иска да

открие”²⁶⁰. „И чудеха се иудеите, казвайки: как Тоя знае книга, когато не се е учил? Иисус им отговори и рече: учението Ми не е Мое, а на Оногова, Който Ме е пратил; който иска да върши волята Му, ще разбере, дали учението Ми е от Бога, или Аз (като човек) от Себе Си говоря.”²⁶¹

Човешката наука предлага средства за изразяване на опита, но без съдействието на благодатта тя не може да даде истински спасително знание. Познаването на Бога е битийно, а не абстрактно интелектуално познание. Хиляди професионални богослови получават дипломи за висше образование, но в същността си остават дълбоко невежи в областта на Духа. Причина- та за това е, че те не живеят според Христовите заповеди, подари което се лишават от светлината на богопознанието. Бог е любов. Но тази любов се придобива чрез покаяние, от което се съкрушават костите, и чрез страх Божи: „не бойте се от тия, които убиват тялото и сетне не могат нищо повече да сторят... бойте се от Оногова, Който след убиването има власт да хвърли в геената; да, казвам ви, от Него се бойте”²⁶². Отците на нашата Църква твърдят, че Божията любов не може да се всели в душата, ако не сме преминали през огнената пещ на страха Божи. Тази любов обгръща цялото творение; тя ни съединява с всемогъщия Владика, с Бога на Любовта; тя е Светлината, тя е с нищо несравнимо, безценно богатство. Страшно е за душата да изгуби този бисер²⁶³. Природата на страха Божи, както всичко у Бога, е неопишуема. В някакъв смисъл може да се говори за „нервен възел” в духовното състояние на човека: вярата в Христос е начало на любовта, но това все още е Светлината призори. Тази вяра събужда в нас дълбоко покаяние и страх да не изгубим намереното съкровище – Бога. Чрез молитвения покаен плач съществото ни се очиства, и тогава се ражда надеждата. Надеждата, като по-висока степен на любовта към Бога, засилва страха да не се окажем недостойни да пребиваваме вечно с Него. При всяко възхождане на духа към по-голяма любов, неизбежно нараства и страхът. Но когато безкрайната и свята Христова любов докосне сърцето и ума, тогава в

²⁶⁰ Лука 10:17-22.

²⁶¹ Вж. Иоан 7:15-17.

²⁶² Вж. Лука 12:4-5.

²⁶³ Матей 13:46.

нейния пламък духът ни обгръща цялото творение с дълбокото състрадание на любовта, и усещането за преминаване в Божиата вечност придобива непреодолима сила. Това събитие е по-велико от всяко друго събитие в историята на падналият свят: Бог се съединява с човека в едно.

Простете ми: не е по силите ми да въплътя в думи „изобилието от живот“, дарувано ни в Христос. Не виждам как да подхожда към изобразяването на онова прекрасно, при цялата му парадоксалност, кълбо живот, който изпълва сърцето. Ето, аз нена- виждам себе си такъв, какъвто съм. От тази себенавист молитвата става като безумна, всепоглъщаща; тя ме изтръгва от всичко тварно и отнася духа ми в светоносната безкрайност, в неопишуема бездна. Там аз забравям горчивината от тягостната себенавист: всичко се преобразява в любов към Бога до пълно откъсване от самия себе си. Така по странен начин се- бененавистта и любовта към Бога се преплитат. Същото е и със страха: той ме изгаря до силна болка, но любовта изцелява болката, и аз не помня страха. Но когато духът ни се завърне от този пир на Божиата любов в Христос, в нас отново влиза страхът, защото сме се отдалечили от онази Светлина, от онзи Живот: дали това не е завинаги?

Самият човек не иска да се връща в този свят, но любовта към Христа Бога е неотделима от любовта към ближния, към събратята. Да живеем и да действаме в условията на земното ежедневие е възможно само, ако благодатта в някаква степен намалее. Как би могло в състояние на пределно напрегната молитва да разговаряш с хората за техните страдания в борбата им за хляб и дом, за семейството им или съпружеските отношения, за неуспехите в работата, за болестите на този човек или на най-скъпите му близки и така нататък? Не можеш да помогнеш на другия, ако се отнасяш с пренебрежение към обикновените му нужди. Християнското служение неизменно се придружава от състрадание, породено от любовта. Нужно е или да приемем в сърцето си трудностите и болките на онези, които се обръщат към нас, или обратното – ние да влезем в сърцата им, в терзанията им, да станем едно с тях. Всичко това неминуемо ни излага на опасността да встъпим в борба с тях, да се заразим от склонността им да спорят, да изпаднем в раздразнение от противореченето и непослушанието им; а нерядко и от омразата им към нас самите. Ти им служиш, даваш им придобитото с десетилетен плач свято съкровище, а те са недоволни

от тебе. Да ги изоставиш ли? Или да умреш за тях така, както са умирали всички апостоли и техните наследници, духовните пастири?

„В труд и мъка, често в бдение, в глад и жажда, често в пост, на студ и в голота... прибавяха се всекидневните против мене нападения и грижата за всички църкви. Кой изнемогва, та не изнемогвам и аз? Кой се съблазнява, та аз се не разпалям?”²⁶⁴... И отново св. апостол Павел казва: „Както винаги, и сега ще се възвеличи Христос в тялото ми – било чрез живот, било чрез смърт. Защото за мене животът е Христос, а смъртта – придобивка. Ако ли живеенето ми в плът принася плод на делото, то кое да предпочета, не зная. Обладават ме и двете: желая да се освободя и да бъда с Христа, защото това е много по-добро; но да оставам в плътта е потребно за вас. И аз това с увереност зная, че ще остана и ще пребъда с всички ви за ваш успех и радост във вярата”²⁶⁵.

В такъв разрив живеят онези, които носят бремето на пастирското служение. От една страна, те ясно съзнават, че няма полза за човека, „ако придобие цял свят, а повреди на душата си”²⁶⁶; а от друга – имат заповедта на Господ: „Идете, научете всички народи, като ги кръщавате в името на Отца и Сина и Светаго Духа”²⁶⁷. „Даром получихте, даром давайте.”²⁶⁸ Заедно с това помним и мисълта, че най-насыщната нужда на човечеството е **ДА ПОЗНАЕ ИСТИНСКИЯ БОГ**²⁶⁹. Но как да Го намерим? Ето защо е необходимо на земята винаги да има **БОГОПОЗНАНИЕ** така, че хората да не се лутат като овци без пастир. Това познание е толкова важно, че преподобни Исаак Сириец казва нещо страшно, трудно разбираемо и болезнено за възприемане: „Не сравнявай онези, които вършат знамения, чудеса и сили в света, с тези, които безмълвстват със знание. Възлюби бездействието на безмълвието повече от това да храниш

²⁶⁴ 2 Коринтяни 11:27-29.

²⁶⁵ Филипяни 1:20-25.

²⁶⁶ Вж. Марк 8:36.

²⁶⁷ Матей 28:19.

²⁶⁸ Матей 10:8.

²⁶⁹ Вж. Иоан 17:3.

гладните в света или да обръщаш много народи към поклонение на Бога”²⁷⁰.

Да възлюбиш външното бездействие на безмълвието повече от това да храниш гладните? Има два вида глад – телесен и духовен.

„Настъпват дни, казва Господ Бог, когато ще пратя на земята глад – не глад за хляб, не жажда за вода, а жажда за слушане думите Господни. И ще ходят от море до море, ще се скитат от север до изток, търсейки **словото** Господне, и няма да го намерят. В онзи ден ще премират от жажда хубавите девиси и момци, които се кълнат в греха самарийски и казват: “жив е твоят бог, Дане, и жив е пътят за Вирсавия! – Те ще паднат и вече няма да станат.”²⁷¹ Днес навсякъде виждаме духовен смут, постоянно нарастващо отчаяние. Издават се много книги, както никога преди, но за съжаление повечето от тях имат синкретичен характер. Те се опитват да свържат в едно разнородни елементи, често противоречиви по самата си същност и практически несъвместими; и това поражда още по-голямо объркване. За св. Исаак Сириец покаянието и разумното безмълвие са най-верният път към дълбокото познаване на Бога и живота в Него. И именно това толкова рядко на земята дело той счита за най-важното. Да изгубим истинското богопознание, дадено ни от Христос и Светия Дух, би било с нищо незаменимо лишение за целия свят.

Срещнах много хора, които преминаваха през сериозни духовни кризи. Общувайки с тях, си спомнях за моята криза, продължила години наред с пределно напрежение. Когато в мене победи молитвата, оставих професията си на художник и постъпих в Богословския институт в Париж. Там бяха събрани прекрасни млади хора и професорският състав бе на нужната висота. Но аз ден и нощ се „задушавах” от молитвата, затова напуснах института и отидох на Атон, където целият живот е съсредоточен преди всичко върху богослужението и молитвата. По онова време да слушам курсове по различни богословски науки за мен бе невъзможно. Когато насочвах силата на вниманието на ума си, за да усвоя преподавания материал, след това не намирах в себе си онази пълнота на стремежа към Бога, с която душата ми вече се бе сродила. Стана ми ясно, че

²⁷⁰ Вж. бел. 33.

²⁷¹ Амос 8:11-14.

щом жадувам да позная Бога, трябва да Му се отдам в още по-голяма степен, отколкото се бях отдавал на изкуството. Божията вечност ме привличаше. И все пак, когато напуснах Франция, изгорих всички мостове зад себе си така, че ако се появи колебание, да не мога да се завърна към предишния си живот. Действително преживях един миг на изкушение: докато се изкачвах от брега на морето към манастира, ме връхлетя мисълта: „Ето, ти доброволно отиваш в доживотен затвор!“. Но това бе единственият случай през целия ми живот, когато сърцето ми за миг се поколеба. Сега си спомних за това, ала десетилетия наред изобщо не се обръщах към миналото: пред мене, безкрайно далече бе онова, което търсех, а разполагах само с малко на брой, бързо отминаващи дни. Душата ми бе изсъхнала от суетата на този свят, затова се нуждаех от живата вода, която извира от моя Творец и „тече за живот вечен“²⁷². Пиша всичко това, като постоянно се сдържам да не заговоря на единствения език, с който мога да изразя мъчителната болка на цялото ми същество в търсенето ми на моя Бог и Спасител. Молеше се и цялото ми тяло, силно свито в едно. Притиснал здраво чело към земята, сълзите ми течаха като горещи реки и разтваряха в мене твърдите камъни на страстите. Скръбта на сърцето ми бе по-силна, по-дълбока от всяка друга скръб, породена от земна загуба. Стремях се да отворя себе си докрай за Бога. Умолявах Го да не ме отхвърля от Лицето Си; да ми даде да позная верния път към Него; да отстрани от мене всяка заблуда, която може да ме отклони от този път. Съзнавах моята низост, моята сквернота, моето невежество, уродство и извратеност и изнемогвах, виждайки себе си такъв. Нуждата ми да бъда изцелен от силата на Светия Дух бе като нуждата на млад човек, който жадно се стреми към живота, но безпощадно е убиван от смъртоносна болест. Бог ми се откри още преди да постъпя в Богословския институт. На Атон отидох свободен от съмнения в истинността на Сина Божи, Който единствен може да ми открие Своя Отец. Но аз бях в ада: не е възможно най-Светият от светите да приеме такъв мерзък човек. И викът ми към Него да обнови цялото ми същество беше като вопъл в пустиня... боя се да кажа пустиня космическа, а не земна. Болката ми надхвърляше границите на времето.

²⁷² Вж. Иоан 4:14.

Преживеният опит, от една страна, ми помагаше в служението на духовник – първо на Света гора сред монасите, а после в Европа сред хора различни по възраст, психическо състояние и интелектуално развитие, но от друга страна – ме водеше до грешки. Мислех, че всички хора се стремят към Бога с еднаква сила, и тук грешах. Да съдиш по себе си не винаги е правилно.

Дълбоко съзнавах собствената си нищета, но въпреки това не можех да се откажа от възложеното ми служение на духовник. Аз ни най-малко не се стремях към него. По онова време изобщо нищо не търсех на този свят, понеже цялото ми същество се стремеше към Бога, пред Когото бях съгрешил толкова тежко. Осъдил себе си, живеях с ума си в ада. Само в отделни моменти се наскърбявах от неприязненото отношение на някои отци и братя в манастира, но като цяло ми бе напълно безразлично какво положение заемам в този свят или как се отнасят към мене по-старите и по-младите. Не изпитвах завист. За мене не съществуваше нито обществено, нито иерархично положение, което би могло да угаси огъня, изгарящ душата ми. Навярно наличието на този огън в мен предизвикваше раздразнението у някои; може би поради това горене поведението ми е било не съвсем обичайно за хората? Кой знае. Но аз с цялата си сила се нуждаех единствено от това Бог да ми прости и не обръщах внимание на нищо друго.

Малко преди края си старец Силуан веднъж неочаквано ми каза: „Когато станете духовник, не отказвайте да приемате хората, които идват при вас”. В този момент се чувствах на ръба на физическите си сили, изтощен от треска, която в лека форма постоянно ме измъчваше през онези години. Не знаех колко време ми оставаше да живея, затова не обърнах внимание на думите на стареца. Мислех си, че той не знае колко съм болен. Заветът му наистина веднага изчезна от съзнанието ми.

Спомних си за него след четири или пет години, когато, също толкова неочаквано, бях поканен от игумена на манастира „Св. Павел” – архимандрит Серафим – да стана техен духовник. От послушание към старец Силуан естествено не възразих нито дума и отговорих на игумена, че ще отида при него в определения ден.

Възложеният ми подвиг на духовно ръководство коренно промени живота ми, но не към по-голямо задълбочаване, а към загуба на благодатта. Целостността на предишния ми стремеж към Бога бе

нарушена. Непрестанното пребиваване във „вътрешния човек“ отслабна, тъй като съсредоточавах вниманието си върху онова, което ми разказваха монасите, дошли при мене за изповед. Знаех, че ТАМ, ВЪТРЕ, Е НАЧАЛОТО и ТАМ Е КРАЯТ И ЗАВЪРШЕКЪТ; ТАМ Е ИЗХОДЪТ и ТАМ Е ЗАВРЪЩАНЕТО. Без напрегната молитва в сърцето, без да просим от Бога слово и благословение във всеки един момент, духовническото ни служение ще бъде напразно; без постоянно вразумяване свише дори и Църквата би се превърнала в една от полуслепите сили на този свят, чийто сблъсък носи разруха в живота на вселената. В какво се състои трудът на духовника? В задълбочена работа върху всеки един човек, за да му помогне да влезе в сферата на Христовия мир; да съдейства за вътрешното възраждане и преобразяване на хората чрез благодатта на Светия Дух; да вдъхва мъжество на малодушните, за да се подвизават да живеят според Господните заповеди. С една дума – в духовното образование на човека. „Образование“ произлиза от думата „образ“. Един сръбски епископ²⁷³ прекрасно пише по този въпрос: „Какъв или чий образ се изгражда в съвременните училища? Кое училище учи, че човек е създаден по образа на Безначалния Бог?“. Бог се е явил на земята и се е открил на човека; и сега знаем, че истинското образование се състои в това да се възстанови в потомците на Адам помраченият при падението образ на Христос.

В своето служение духовникът е изправен пред необходимостта винаги да се моли за хората – близки и далечни. В тази молитва той се потопява в нов за него живот. Молейки се за изпадналите в отчаяние от непреодолимите трудности в борбата за съществуване, той изпитва безпокойство, тревога за тях. Молейки се за болните, той усеща духовния им страх пред смъртта. Молейки се за онези, които пребивават в ада (на страстите), сам преживява адското състояние. Всичко това той живее в себе си като свое собствено мъчение. Но в действителност това не са негови състояния: той само приема и носи теготите на другите. Отначало духовникът не разбира какво става; той изпада в недоумение, защото отново, и дори още повече отпреди, е нападан от страсти, много от които по-рано не е познавал. Едва по-късно той разбира, че е въведен в борбата за живота на другите; че молитвата му е достигнала духовната реалност на онези, за които се принася на Бога. Духовникът е

²⁷³ Епископ Николай Велимирович – б. а.

обгърнат от полъха на смъртта, поразила човешкия род. И личната му молитва, и молитвата му по време на литургия получават космически измерения. Борбата за живота на поверените му от Промисъла на Всевишния понякога продължава кратко: няколко думи, отправени от сърце към Бога на любовта; но има и случаи на продължителна битка. Отдавайки своя живот в служението, духовникът усеща и себе си като все още не докрай свободен от страстите; той се моли за другите като за самия себе си, защото техният живот се е слял в едно с неговия. Той се кае за себе си и за другите, умолява Бога да помилва „всички нас”. Покаянието му се превръща в покаяние за целия свят, за всички хора. В това движение на духа той се уподобява на Христос, взел върху Си греховете на света. Тежка е тази молитва: тя никога не достига търсения резултат, защото светът като цяло отхвърля с неприязън такава молитва.

Молитвата на покаянието е неописуемо **чуден** дар на Небесния Отец: „Тогава им отвори ума, за да разбират Писанията, и им рече: тъй е писано, и тъй трябваше Христос да пострада и да възкръсне от мъртвите на третия ден, и да бъде проповядвано в Негово име покаяние и прощение на греховете у всички народи”²⁷⁴.

Началото на проповедта на Христос е: „Покайте се, защото се приближи царството небесно”²⁷⁵, изгубено от нас. Ясно е, че тези думи са продължение на започналия в рая велик разговор на Бога с човека²⁷⁶. Призовани от Бога към покаяние, Адам и Ева отказали да признаят неправдата си. Ева малодушно обвинила змията, а Адам нагло хвърлил вината върху Ева и дори върху Самия Бог, Който му дал такава жена.

Тягостно минавали век след век. В мъчителното им протичане човечеството познава в опита си последиците от разрива с Бог Отец. Появяват се души, подготвени чрез всевъзможни страдания да приемат отчасти общението с Бога: тогава било дадено Откровението на Синай. Чрез Моисеевия закон избраните хора живеели пред Лицето на Невидимия Вседържител, израствали

²⁷⁴ Лука 24:45-47.

²⁷⁵ Матей 4:17.

²⁷⁶ Вж. Битие 3:8 и нат.

духовно и станали способни за следващо примиряване с Него. И тогава се явил в плът Онзи, Който разговарял с Адам и Ева в началото, когато започнала трагичната история на човечеството. Така се възстановява прекъснатото с хилядолетия непосредствено общуване на човека с Личността на Твореца на света.

Господ ни е открил тайните и на Божието Битие, и на тварното битие. Но цялото Негово „Дело“²⁷⁷ е така грандиозно, че нито окото на ума може да обхване детайлите на това Дело, нито енергията на сърцето да обгърне с любов Неговите чудеса. В словото си за Пасха св. Иоан Златоуст казва: „Адът се огорчи, защото бе повален: прие тяло, а се сблъска с Бога; прие земя, а срещна небе; прие това, което виждаше, а падна в онова, което не виждаше”. Така става и с нас, когато решим да следваме Исус Христос. Виждаме Човек в тварна плът, а всъщност това е Самият Бог; виждаме как Той, без да се съпротивлява, отива на несправедлива смърт, но разпознаваме в Него нашия Творец и Спасител; чуваме от устата Му нашите обикновени думи, а чрез тях ни се открива вечността на Абсолютното Битие.

Колкото по-цялостно се стреми духът ни да следва Исус Назарянина, толкова по-поразителен е контрастът между Неговия небесен свят и видимата реалност на нашето мироздание. Една от първите последици на прародителското падение е братоубийството. Оттогава цялата история на човечеството е изпълнена преди всичко с този грях. Природата на Всечовека е разкъсана на парчета: когато срещат себеподобните си, хората вече не разпознават себе си, не виждат единството на общия за всички ни живот. Борейки се за индивидуалното си съществуване, те убиват братята си, като не разбират, че така потапят и себе си в общата смърт. Вместо връзката на любовта в душите на хората е проникнала губителна страст: да властват над ближния, за да осигурят на себе си и децата си удобен живот. Поради тази слепота целият свят е потънал в **море** от кръв, в атмосфера на вражда, в кошмара на взаимното унищожение. Грехът на прародителите навсякъде е внесъл разпад. Обсебено от духа на братоубийството, човечеството до ден-днешен не само че не се е освободило, но и продължава да затъва в смъртоносното опиянение. Хората не са се поучили от вековния опит. Победата чрез насилие в

²⁷⁷ Иоан 17:4.

този свят е винаги и неизбежно временна; след преминаването ни във вечността тя ще се разкрие като безкраен позор.

„Всички вие сте братя – е казал Учителят Христос, – един е вашият Отец, Който е на небесата.”²⁷⁸

Господ Иисус Христос – най-великото чудо – е дошъл на земята, за да ни спаси; но те и Него са убили. „Поразяването на Пастира” във видимия план, в сферата на вечния Дух се оказва несравнима победа²⁷⁹: победа на любовта, която е предана и в страданията и е принесла неувяхващ плод. **Така** ще бъде и с онези, които тръгнат по стъпките Му. Възлюбилите Христос ще спазят словото Му, и в края на вековете ще се явят като истинските победители и ще намерят покой с Него в Неговото Царство²⁸⁰.

В условията на днешната епоха духовническото служение е свръхчовешка задача. Трудно е спасението във време на всеобщо отстъпление от вярата. Съвременниците на Иисус „излезли с ножове и колове, за да Го хванат..., а Господ им казал: „Сега е ваше времето и властта на мрака”²⁸¹.

Дали този адски „мрак” не е станал още по-дълбок в наши дни? Отчаянието на населниците на нашата планета непрестанно нараства и е мъчително до кръв да се молиш за света такъв, какъвто е. Ето една от молитвите ми към Вишния Бог:

„Открий на сърцето ми Твоите тайни; яви на мене, грешния, скритата Си от векове Премъдрост; с Твоя Свети Дух просвети умните очи на сърцето ми, за да съзирам благия Ти промисъл за целия човешки род дори в най-ужасните събития на нашето време. Дай на душата ми сили за търпелива любов, понеже изнемогвам в тленната си плът, като виждам, и още повече като чувам за непоносимите изтезания по цялата земя над пленените ни събратья... Ти неведнъж си ми давал сигурност в окончателната победа на

²⁷⁸ Матей 23:8-9.

²⁷⁹ Вж. Матей 26:31.

²⁸⁰ Вж. Иоан 16:33.

²⁸¹ Вж. Лука 22:52-53.

Твоята Светлина, но, виждаш, въпреки това съм изнурен в служението си”.

От младини живея в мъчително недоумение от разкриващата се пред мен картина. Но имаше и моменти на особено тържество, когато пределното безумие на всичко ми даваше увереността, че неизбежно съществува и друг „полюс” в битието на света – Премъдростта. Не можех да я постигна, но тя вливаше в душата ми надежда за преобразяването на творението, и молитва за целия свят се раждаше отново в сърцето ми, и незалязващата Светлина изцеляваше душата.

Когато принасяме на Бога молитва за хората, сърцето често усеща тяхното духовно или душевно състояние. Така духовникът може да преживява „съдбините” на другите: удовлетвореността и щастието в любовта, изнемогата в труда, страха от сполетелите ги беди, ужаса от отчаянието и прочее. Споменавайки пред Господа болните, той се навежда с духа си над одъра на милиони хора, всеки един миг изправени пред лицето на смъртта, преживяващи мъчителна агония. А когато насочи вниманието си към починалите, иерейт естествено навлиза с ума си в отвъдния свят и става съпричастен или на спокойната преданост на душата на Бога, или на страха пред непознатото, което поразява въображението преди да настъпи самият миг на напускане на този свят. И ако, седейки край леглото само на един човек в предсмъртна агония, виждаме неща, потресаващо различни от представите ни за първородения човек, то мисълта на духа ни за всички страдащи на земята превишава издръжливостта на психиката и на тялото ни. За свещеника и духовника това е изключително отговорен момент: какво да прави? Дали да затвори очи за всичко поради естествения за човека инстинкт за самосъхранение, или да продължи нататък? Ако не е преминал през подвига на дълбокото покаяние по дар свише, това „по-нататък” е недостъпно. Всъщност това означава да последваме Христос в Гетсиманската градина и на Голгота, за да преживеем заедно с Него и с Неговата сила трагедията на света като своя ЛИЧНА; да обгърнем с духа си отвъд времето и пространството със състрадателна любов целия човешки род, потънал в неразрешими конфликти. Сърцевината на всемирната трагедия е в това, че сме забравили и дори сме отхвърлили нашето изначално призвание. Всепогубващата страст на гордостта се преодолява единствено с

всецяло покаяние: чрез него върху човека слиза благословието на Христовото смирение, което ни прави чеда на небесния Отец.

Не само телесно-душевният ни състав отказва да се включи в мироизкупителната молитва и жертва на Христовата любов. Духът също се страхува от това събитие, а умът няма сили да се изкачи „там” – на планината, надвишаваща духовно всички други планини – където Господ е предал духа Си в ръцете на Отца. „За човеците това е невъзможно, ала не и за Бога; защото за Бога всичко е възможно.”²⁸² Изкачването „там” се извършва, без да имаме предварителна представа за това събитие. Душата сякаш естествено се издига в молитвата на покаяние за собствените си грехове, за собственото падение, което чрез това състояние съединява душата с изминалите векове на човешката история; това става изведнъж, неочаквано, непреднамерено. В напрегнатия плач за самата себе си душата по дара на Светия Дух битийно е въведена в същността на греха в неговите метафизични измерения: грехът е отпадане от блажения нетленен живот в Светлината, която изхожда от Лицето на Отца на всичко съществуващо. Това не е философско съзерцание, нито интелектуално богословстване. Това е ФАКТ на нашето битие: в падението на Адам човечеството е отхвърлило Бога. Това, което наистина е страшно, е че в слепотата си ние не виждаме своя грях. Неговата същност започва да ни се открива чрез вярата в Божествеността на Христос.

Иисус е казал: „Аз отивам, и ще Ме търсите, и в греха си ще умрете. Където Аз отивам, вие не можете да дойдете... вие сте от долните, Аз съм от горните; вие сте от тоя свят, Аз не съм от тоя свят. Затова ви казах, че ще умрете в греховете си; наистина, ако не повярвате, че съм Аз (Този, Който ви е сътворил), ще умрете в греховете си. Тогава Му рекоха: кой си Ти? Иисус им отговори: Аз съм **това**, което ви и говоря отначало”²⁸³.

Така осъзнаваме, че нашият личен грях е грях на целия човешки род. И свещеническата молитва за прошка на греховете на света е покаяние за цялото човечество. Простете ми, че не намирам подходящ словесен израз на **това**, за което става дума. Всеки, който истински се кае за **своите** престъпления срещу любовта на Отца, от

²⁸² Марк 10:27.

²⁸³ Вж. Иоан 8:21-25.

силата на Самия Бог се пренася в онази тайнствена сега за нас сфера. Аз съм един малък човек, но принадлежа на огромното тяло на човечеството и не мога да се изтръгна от него. Отначало живея греха си като единствено мой; но по-късно ми се открива, че това е абсолютно СЪЩИЯТ ГРЯХ, който е описан в Библията в книга Битие²⁸⁴. Аз съм нищожен, но онова, което става вътре в мене, съвсем не е нищожно; то не е нищожно и в очите на моя Създател. Той Самият е „понижил” Себе Си до пределно, непостижимо за нас „унижение”. Той е извършил това, макар по Своята същност да е безкрайно велик Бог; и то само за да ни спаси.

Години наред се опитвам да внуша на хората, които идват при мен, да възприемат постигащите ги изпитания не само в рамките на индивидуалното си съществуване, а и като откровение за това как живее и е живяло през изминалите хилядолетия цялото човечество. Всяко преживяване на радост или болка може да се превърне в ново познание, необходимо ни за нашето спасение. Когато живеем чрез себе си целия човешки род, цялата история на човечеството, разкъсваме омагьосания кръг на нашата „индивидуалност” и излизаме в просторите на „ипостасната” форма на битие; ставаме победители на смъртта и причастници на божествената безкрайност.

Този удивителен път е известен само на християните. В началото опитът на това излизане от тесния затвор на индивида може да ни се стори парадоксален: самите ние пребиваваме в съкрушително страдание – от къде да намерим духовни сили, за да обгърнем със състрадание милионите хора, които в същия момент страдат като нас, а може би и повече? Ако изпитваме радост, това е малко достъпно за нас, но когато не сме в състояние да се справим със **своята** болка, то състраданието към мнозина само ще засили и без това непоносимото ни мъчение. И все пак, опитайте да постъпите така и ще видите, че в дълбокия плач на молитвата за цялото страдащо човечество ще се появи енергия от друг порядък, която не е от този свят. Този нов вид съ-страдание, което слиза върху нас свише, се различава от предишното страдание, което ни затваря в себе си: то не ни убива, а ни животвори. Хоризонтите на личния ни живот безкрайно се разширяват и много думи от Евангелието и посланията стават разбираеми, сякаш са написани за самите нас...

²⁸⁴ Вж. Битие, глава 3.

Нещо повече: те се превръщат в **наше** слово. Ето един пример: „Всяко наказание изпърво не се показва да е за радост, а за скръб; но отпосле на обучените чрез него то принася мирен плод на праведност”²⁸⁵. Или: „...Имайки пред очи началника и завършителя на вярата – Иисус, Който, заради предстоящата Нему радост, претърпя кръст, като презря срама, и седна отдясно на престола Божий.”²⁸⁶ Когато се отваряме за още по-голямо страдание в духа, ние по този начин преодоляваме индивидуалните си изпитания. Така ще бъде особено накрая: смъртта ще победи смъртта и силата на Възкресението ще възтържествува.

На всички нас ни е необходимо да се молим много, за да може чрез горещата и дългогодишна молитва, особено чрез покаяната молитва, да преобразим нашата паднала природа така, че тя да стане способна да усвои откритата ни се Безначална Истина. И това да стане преди да напуснем този свят. Христос, Който ни е явил в нашата плът тази Истина, ни привлича към Себе Си и ни призовава да Го последваме. Нашето вечно пребиваване с Него в непоклатимото Царство зависи от отговора ни на този призив. Безкрайното величие на задачата, която стои пред нас, вдъхва страх в сърцето и ума. Страх от любов, защото може да се окажем напълно недостойни за Бога. Страх от болезнения подвиг, защото царството небесно се превзема със сила²⁸⁷. Тази битка е неописуема. Над човека, по-беден от злата гордост или ниските страсти, виси заплахата от „външната тъмнина”²⁸⁸. И от друга страна: „На оногова, който побеждава, ще дам да седне с Мене на Моя престол, както и Аз победих и седнах с Отца Си на Неговия престол. Който има ухо, нека чуе, що Духът говори на църквите”²⁸⁹.

Предстои ни гигантска битка. Но това е особена, свята битка, съвсем различна от братоубийствените войни, които изпълват историята на нашия свят от момента на първото убийство на Авел от неговия брат Каин. Общият за всички ни и единствен истински враг е нашата

²⁸⁵ Евреи 12:11.

²⁸⁶ Евреи 12:2.

²⁸⁷ Вж. Матей 11:12.

²⁸⁸ Вж. Матей 8:12; 13:41-43.

²⁸⁹ Откровение 3:21-22.

смъртност. Трябва до болка да се борим със смъртта, която живее в нас, започвайки от самите себе си. Евангелието на Господ принадлежи на друг, по-висш, надмирен план: нищо в него „не е човешко, нито е от човек“²⁹⁰. Престъпление е да се принизяват неговите вечни измерения, защото тогава то ще загуби силата си да привлича хората, а дори и смисъла си. Христовите заповеди: „обичайте враговете си“ и „бъдете съвършени, както е съвършен Небесният ваш Отец“²⁹¹ – надвишават ума и силите ни. Но Христос ни е явил това съвършенство в нашата плът: „Той е победил света“. Следователно и на нас може да ни бъде дадена тази победа, ако ние сме с Него. Христос казва за Своето слово, че е семе: „семето е словото Божие“²⁹². Нека това слово да пребъдва в нас като семе не от този свят. След смъртта, когато попадне в сродни на него условия, то ще принесе нетленен плод.

²⁹⁰ Вж. Галатяни 1:11-12

²⁹¹ Матей 5:44, 48.

²⁹² Лука 8:11.

За Иисусовата молитва

В наше време молитвата с Иисусовото име е широко разпространена на всички континенти. Много от написаното за нея заслужава сериозно внимание, но заедно с това са изказани и немалко нелепи идеи. С оглед на това, реших да напиша кратък трактат за нея и така, от една страна, да предупредя благочестивите ѝ извършители за непроправените пътища, а от друга – да затвърдя основните богословски и аскетически положения на тази велика духовна култура.

Теорията на Иисусовата молитва може да се изложи на няколко страници, но практическото ѝ прилагане в християнската аскетика е свързано с такива трудности, че от древни времена отците и учителите на Църквата всячески убеждават устремилите се към този начин на съединяване с Бога, да подхождат със страх и да търсят ръководител, опитен в тоя подвиг. Тук съвсем не смятам да изчерпя тази изключително важна тема, а по-скоро си поставям ограничената задача да изложа част от онова, на което бях научен по време на живота ми на Света гора: както в манастира, така и в пустинята. При този опит не е възможно да се избегне напълно повторението на някои неща от вече написаното от други автори. Предполагам обаче, че тези повторения не само няма да бъдат излишни, а дори са необходими за осветляването на темата в различен контекст.

В последните часове на живота Си с нас Господ казва: “Досега нищо не сте искали в Мое име; искайте, и ще получите, за да бъде радостта ви пълна... Истина, истина ви казвам: каквото и да поискате от Отца в Мое име, ще ви даде”²⁹³. Тези думи на Христос са догматическото и аскетическо основание на молитвата с Неговото Име.

Без съмнение Христовите ученици са изпълнявали тази заповед. Съвсем сигурно е също, че те са познали силата на Неговото име, когато са били изпратени като „овци сред вълци”²⁹⁴, за да носят мир на хората, да изцеляват болните, да възвестяват приближаването на

²⁹³ Иоан 16:24 и 23.

²⁹⁴ Вж. Матей 10:16.

Царството Божие: „Седемдесетте ученици се върнаха с радост и казваха: Господи, в Твое име и бесовете се покоряват нам”²⁹⁵, и в друг случай: „видяхме човек, който в Твое име изгонва бесове”²⁹⁶. Така историята на Иисусовата молитва започва още от апостолските времена. Словесните формулировки на личните молитви на апостолите не са запазени, но Новият Завет е изпълнен със свидетелства, че учениците са извършили много поразителни чудеса с Иисусовото Име.

Но какво означава Божие име? Необходимо ли е, за да се молим „в името”, да разбираме неговото значение, неговите свойства и същност? Да, необходимо е... „за да бъде радостта ни пълна”²⁹⁷.

Дълбините на живота в Христос са неизчерпаеми; те се усвояват в дълъг процес с огромното напрежение на всичките ни сили. Постигането на съдържанието и смисъла на Божието име става постепенно. Сърцето ни може да изпита радост дори от мимолетно призоваване на това име; и това е ценно. Не бива обаче да спираме по средата на пътя. Пребиваването ни на този свят е кратко и трябва да използваме всеки час така, че нашето познаване на Бога да съзрява. И когато радостта на сърцето и светлината на ума се слейт в едно, тогава се приближаваме до съвършенството.

С великата култура на Иисусовата молитва се запознах на Света гора. Естествено исках да се уча от отците – как те разбират тази най-важна страна на християнската аскетика. Пристигнах на Атон през 1925 година. Малко преди това там се бяха водили бурни спорове за природата на Божието име. В тези напрегнати сблъсъци, подобни на богословската полемика от XIV век за същността на Таворската светлина, двете страни бяха допуснали немалко постъпки, каквито не би трябвало да има сред хора, предали душата си на Светия Вседържител. В този спор има известна прилика с вековните противоречия между номиналистите и реалистите, идеалистите и рационалистите. Противоречия, които стихват за известно време, за да избухнат след това в нова форма. В тях виждаме наличието на две различни природни нагласи: от една

²⁹⁵ Лука 10:17.

²⁹⁶ Лука 9:49.

²⁹⁷ Вж. Иоан 15:11.

страна са пророците и поетите; а от друга – учените и технократите. Не смятам да се спирам върху външната страна на събитията от онова време, а предпочитам внимателно да се вгледаме в същността на проблема, за да приемем нетленното познание, слизащо свише, с което са били удостоени светите подвижници, възлюбители делото на умната молитва.

Животът на всеки един от нас е тясно свързан с представите ни за света, за нас самите и за Бога. Молитвата в своите последни степени изисква възможно най-дълбоко познание за истинския образ на Божието Битие. *Възлюбени, сега сме чеда Божи; но още не е станало явно (напълно), какво ще бъдем. Знаем само (от опит), че, кога стане явно, ще бъдем подобни Нему, защото ще Го видим КАКТО СИ Е*²⁹⁸. Знаем също от хилядолетния опит на човешкия род, че природният ни ум, оставен сам на себе си в сегашното му състояние, в мисленето си за Бога не може да отиде по-нататък от обикновените догадки. Нужно е Сам Бог да се яви на човека, за да му даде познание за Себе Си. Както в живота на всеки един от нас Бог се открива постепенно, така и в историята на човечеството, както тя е описана в Библията, Той *много пъти и по различни начини*²⁹⁹ се е явявал на отците и пророците с все по-голяма дълбочина и сила.

Първото споменаване на все още не съвсем ясно призоваване на Бога е следното: *На Сита тъй също се роди син, и той му даде име Енос; тогава наченаха да призовават името на Господа Бога*³⁰⁰. След това Бог се открива на Авраам, Исаак и Иаков във все по-широки хоризонти: *Аз се явях на Авраама, Исаака и Иакова с името „Бог Всемогъщия“; а с името Си „Господ (ЯХВЕ)“ не съм им се открил*³⁰¹. Бог е нарекъл Себе Си Бог Авраамов, Исааков и Иаковов. А на Мойсей Той се явил... в огнен пламък... и казал: *АЗ СЪМ ВЕЧНО СЪЩЕСТВУВАЩИЯТ (ЯХВЕ)*³⁰². Бог допълнил Откровението за Себе Си: *И слезе Господ в облак, и се спря там*

²⁹⁸ 1 Иоан 3:2.

²⁹⁹ Евреи 1:1.

³⁰⁰ Битие 4:26.

³⁰¹ Изход 6:3.

³⁰² Изход 3:14.

близо до него (до Моисей) и провъзгласи името на Иехова. И премина Господ пред лицето му и извика: Господ, Господ, Бог човеколюбивий и милосърдний, дълготърпеливий, многомилостивий и истинний, Който пази (правдата и показва) милост в хиляди поколения, Който прощава вина, престъпление и грех, ала не оставя без наказание. Който за вината на бащите наказва децата и децата на децата до трета и четвърта рода³⁰³. Така в началото Бог се е открил на Моисей като ЛИЧНОСТЕН и единственият истински ВЕЧНО СЪЩЕСТВУВАЩ, но с все още непознати свойства. Последвалото откровение разкрива свойствата на Този „АЗ СЪМ“ като милостив и човеколюбив Бог. Но и то остава неясно и Моисей съзнавал непълнотата на усвоеното от него познание.

Пророците също не достигнали търсената пълнота. По думите на пророк Исаия: *Тъй казва Господ, вашият Изкупител, Светият Израилев... Аз, Господ, съм първият и между последните, Аз съм същият... за да знаете... че това съм Аз: преди Мене нямаше Бог, и подир Мене не ще има*³⁰⁴. Този Бог – „Първият и Последният” – се е открил като Личностен. Жив Абсолют; а не като някакво абстрактно „Всебитие”, като безлично Всеединство или нещо подобно. Очевидно е, че духът на израилевите пророци е бил насочен към Първобитието, към Онзи, Който е в Началото. Именно това отношение е характерно за човека – образа на Абсолюта. Той не се задоволява с нищо средно. От библейския разказ виждаме, че всяко ново откровение е било приемано като Богоявление, като непосредствено въздействие на Бога. В тази връзка и самото име на Бога се е преживявало като Негово присъствие. Името съдържа двойна сила: от една страна е усещането за живия Бог, а от друга – познанието за Него. Оттук произтича и страхът да се призовава напразно това Име³⁰⁵. Според степента на все по-богатите откровения за свойствата на Бога, за Неговите действия се задълбочава и богопознанието изобщо. И все пак, въпреки увереността на израилтяните, че са избраният народ, че Всевишният им се открива, до явяването на Христос не престава молитвеният

³⁰³ Изход 34:5-7.

³⁰⁴ Исаия 43:14; 41:4; 43:10.

³⁰⁵ Вж. Изход 20:7.

вопъл на пророците към Бога: Той да дойде на земята и да даде наистина пълно богопознание, жаждата за което е неотнимаема за човешкия дух.

Бог се откривал като Промислител, Избавител, Спасител и много друго, но всичко било като покрито с пелена в умовете на хората. В най-трагичния момент на своя живот Яков се завръщал от Лаван към родното си място, където живеел и брат му Исав. Той се страхувал от него, затова след като през нощта останал сам далеч от общия стан, се борил с Бога: годините прекарани в Лавановия дом не били леки, а от срещата с Исав се боял. Яков търсел благословение и защита, но чрез напрегната борба: той се състезавал с Бога и Го обвинявал³⁰⁶.

Такава борба виждаме и в живота на пророците Илия и Иона. Първият се молел: *Стига вече, Господи, прибери душата ми, понеже аз не съм по-добър от отците си... Пламнах от ревност за Господа, Бога Саваота, защото Израилевите синове оставиха Твоя завет, разрушиха Твоите жертвеници и с меч убиха Твоите пророци; само аз останах, но и моята душа търсят да вземат*³⁰⁷. А Йона казвал: *Ти си Бог благ и милосърден, дълготърпелив и многомилостив и съжбялаваши за бедствието. И сега, Господи, (когато пророчеството ми не се сбъдна и бях посрамен) вземи душата ми от мене, защото по-добре е да умра, нежели да живея*³⁰⁸.

Още по-поразителен е случаят с Йов: *Да се провали денят, в който се родих, и нощта, в която рекоха: зачена се човек!... Да го омрачи тъмнина и смъртна сянка... да се страхуват от него, като от горещ слънчев пек! Оная нощ... да се не сметне между дните на годината... безлюдна да бъде; да не влезе в нея веселие! Да я прокълнат онези, които кълнат деня... да чака тя светлината, и тая да не идва, и да не види ресниците на зората, задето не затвори дверите на майчината ми утроба и не скри тъгата от очите ми... Сега щях да лежа и почивам (във великия покой на небитието)... там беззаконниците престават да задават страх...*

³⁰⁶ Вж. Битие 32:24.

³⁰⁷ 3 Царства 19:4 и 10.

³⁰⁸ Иона 4:2-3.

там затворниците заедно се наслаждават от покой... малък и голям там са равни (в нищожеството си), и робът е свободен от господаря си. Защо е дадено на злочестника светлина, и живот – на огорчените душевно, които очакват смъртта, а я няма, които... биха се зарадвали до възторг..., че са намерили гроб? ЗА КАКВО Е ДАДЕНА СВЕТЛИНА НА ЧОВЕКА, ЧИЙТО ПЪТ Е ЗАКРИТ (към богопознанието), И КОГОТО БОГ Е С МРАК ОКРЪЖИЛ³⁰⁹?

В съдбините ни винаги има нещо общо с всеки един от тези старозаветни люде. Израил се е борил с Бога; а кой от нас не се бори? Светът до ден днешен тъне в отчаяние, не намирайки никъде изход. В мъчителната си борба цялата Земя обвинява Бога за своите страдания. Животът не е нещо просто и не е лесно да се проникне в дълбокия смисъл на Битието.

Дар напрасный, дар случайный,
Жизнь, зачем ты мне дана?
Иль зачем судьбою тайной
Ты на казнь осуждена?
Кто меня враждебной властью
Из ничтожества воззвал,
Душу мне наполнил страстью,
Ум сомненьем взволновал?³¹⁰

Такива думи изрекъл поетът в дълбоката си горест, изразявайки всъщност това, което и многострадалният Иов.

Да бъдеш постоянно потискан от мрака на незнанието е и унижително, и непоносимо тягостно. Духът ни търси непосредствен разговор с НЕГО. Онзи, „Който ме е... извикал за живот от нищото”: Който е нарушил покоя ми да-не-бъда и ме е хвърлил в тази безсмислена и омерзителна трагикомедия. Искаме да знаем: в кого е неправдата? В нас самите или в Него, Твореца? Струва ни се, че сме дошли на този свят въпреки волята ни, без нашето съгласие. Нима някой от нас помни момент, в който да е бил попитан: „Искаш ли да се родиш в този живот”, като преди това му е било открито какъв

³⁰⁹ Иов 3:3 и сл.

³¹⁰ А. С. Пушкин, Сочинения в 3 тт. Т. 1. М. 1955. с. 247-248 („Дар напрасный, дар случайный...” – б. пр.

всъщност е животът? Нима сме имали възможност да откажем този дар? Прави ли сме, като приписваме „безумие на Бога”³¹¹?

Но ето, че чувам друг глас: *Аз съм светлината на света; който Ме последва, той не ще ходи в мрака, а ще има светлината на живота*³¹². *Който е жаден, да дойде при Мене и да пие. Който вярва в Мене, из неговата утроба... ще потекат реки от жива вода*³¹³. Дали да не приема с вяра този призив на Христос и да се боря истински за постигането на Царството на неизменната любов на Отца; дали да не тръгна по пътя, показан ни от Христос? Ако не ни е дадено да творим от „нищо”, то тогава и самата идея за вечността не би могла да се роди в нас. Наличието ѝ в нас би било онтологически невъзможно. Наблюдавайки внимателно живота на окръжаващата ни действителност, забелязваме, че всяка реална потребност има възможност да бъде задоволена в космическото битие, стига да се намери нужното средство. В историята на научния прогрес много идеи, които в началото са изглеждали прекалено дръзки, днес се осъществяват пред очите ни. Защо тогава да се съмнявам, че жаждата ми за блажено безсмъртие и вечно единение с Твореца е също така осъществима?

Всичко коренно се променя, когато сърцето изведнъж се отвори, за да приеме призива на Христос. Тогава всеки миг става безценен, изпълнен с дълбок смисъл. И страданията, и радостите по удивителен начин се сливат с новия подвиг. Пред нас се издига стълба до небесата³¹⁴. *Отсега името ти ще бъде не Иаков, а Израил, защото ти се бори с Бога, та и човеци ще надвиваш*³¹⁵. А за името Ми не питай, защото е чудно, а и ти все още не си способен да го възприемеш. И все пак – ти си благословен³¹⁶. *И слънцето бе изгряло... и той куцаше с бедрото си*³¹⁷. С други думи, все още не е

³¹¹ Вж. Иов 1:22.

³¹² Иоан 8:12.

³¹³ Иоан 7:37-38.

³¹⁴ Вж. Битие 28:12.

³¹⁵ Битие 32:28.

³¹⁶ Вж. Битие 32:29.

³¹⁷ Битие 32:31.

открит пътът към съвършеното познание, но вече е дадено предвкушане за него. Това предвкушане ще се задълбочава в умовете на пророците и те ще изрекат много пламенни слова за предвечното Слово на Отца, Коего трябва да дойде. И съвършената Светлина, в която няма никаква тъмнина, ще ни се яви в пълната Си сила.

Борбата с Бога е рискована: тя може да доведе до гибел, но може и да ни направи силни да победим „вехтия човек”, осакатен от луциферичната гордост. Да победим със смирение: *И рече Иаков: Боже на отца ми Авраама и Боже на баща ми Исаака... Избави ме от ръцете на брата ми, от ръцете на Исава; защото аз се боя от него, да не би, като дойде, да убие мене и майка с деца*³¹⁸... *Погледна Иаков и видя, и ето, Исав, брат му иде, и с него четиристотин души... и тръгна Иаков, и седем пъти се поклони додеми, приближавайки се до брата си. И се затече Исав насреща му, прегърна го, хвърли се на шията му и го целува; и плакаха*³¹⁹. Смилил се Исав, който ненавиждал Яков, защото откраднал с лъжа от баща им – Исаак – благословията, принадлежаща му по право. Така в Яков-Израил ни е даден образът на смиреното покаяние.

Дали духовната криза, която целият свят преживява, не е подготовка за ново велико възраждане? Това, което сега става в душите на отделни хора, може да се извърши и в душите на мнозина. То може да дойде като мощен прилив; като ослепителна мълния сред нощната тъмнина. Даденият ни отрязък от историята може и трябва да се превърне във време, през което да усвоим битието във всичките му измерения. В светлината на тази надежда самите наши страдания разгръщат пред очите ни величествена картина: *Ден на ден реч предава, и нощ на нощ знание открива*³²⁰ – ако са прекарани в молитва, която достига „краищата на вселената”. *От края на небесата е изходът ѝ (на молитвата), и шествието ѝ до другия им край, и от топлината ѝ нищо се не*

³¹⁸ Битие 32:9, 11.

³¹⁹ Битие 33:1-4.

³²⁰ Псалом 18:3.

*укрива*³²¹. Тя и нас съгрява и весели. Тя е канал, по който ни се дава откровение свише.

„Да бъде благословено името на нашия Бог отсега и навеки.”

Последователността на откровенията на Бога, дадена в Свещеното Писание, до голяма степен съвпада с процеса на собственото ни развитие: ние израстваме в познанието така, както са израствали нашите праотци и отци. Отначало хората схващат понятието за висшето Същество, а след това човешкият дух започва да познава все нови и нови Негови свойства. Така настъпва часът на страшното синайско откровение: „АЗ СЪМ”³²². През следващите векове опитът и разбирането се задълбочават, макар да не достигат съвършенство, докато не е дошъл Очакваният.

Онзи, Който по Своята Същност е отвъд всяко име, се разкрива на сътворените „по Негов образ” разумни същества в множество имена: Вечен, Всезнаещ, Всемогъщ, Вседържител; Светлина, Живот, Красота, Мъдрост, Благост, Истина, Любов; Праведен, Спасяващ, Свят, Освещение и други. Във всяко и чрез всяко име усещаме докосването на единия Бог и поради Неговата неделимост Го имаме целия. Така трябва да мислим, и в същото време нито едно от имената не ни дава да постигнем Бога напълно, така „както си е”. Битието Му по Своята Същност превъзхожда всички имена. И все пак, Той продължава да ни се открива чрез имената.

Преди двадесет века според нашите изчисления е дошъл Онзи, Когото са очаквали народите, Логосът на Отца. Надмирният по Своята Същност Творец на нашата природа, приел *образ на раб, стана подобен на нас човек и по вид се оказа като човек*³²³. Безначалното Слово на Отца *стана плът, и живя между нас*³²⁴. Вечният се явява във времето. Откровението ни дава ново Име: ИИСУС, Спасител, или БОГ-СПАСИТЕЛ. В живота на света влиза „голяма Светлина”. Започва нова епоха. Историята от Адам до Моисей е свещена; тя е свещена и от мига на синайското

³²¹ Вж. Псалом 18:7.

³²² Изход 3:14.

³²³ Вж. Филипяни 2:7.

³²⁴ Иоан 1:14.

богоявление; още по-свещена тя става от момента на идването на Христос.

И преди това е имало идеи за Бог-Спасител, но с друго съдържание, в друго измерение и несравнимо по-малко конкретни. *Народът, който седеше в мрак, видя голяма светлина, и за ония, които седяха в страна и сянка смъртна, изгря светлина*³²⁵.

Името Иисус ни разкрива преди всичко смисъла и целта на идването на Бога в плът: „заради нашето спасение”. Това, че Бог е приел човешка природа показва, че е възможно и ние да станем синове Божии. Нашето осиновяване се състои в това да ни се предаде божествената форма на битие: *В Него телесно обитава всичката пълнота на Божеството*³²⁶. След Възнесението Си Христос сядва отдясно на Отца не само като Син Божи, а и като Син Човешки. Ето какво казва Той Самият: *Славата, която Ми бе дал, Аз дадох тям, за да бъдат едно, както Ние сме едно; Аз съм в тях, и Ти в Мене, за да бъдат в пълно единство, и за да познае светът, че Ти си Ме пратил и си ги възлюбил, както Мене възлюби. Отче! тия, които си Ми дал, желая и те да бъдат с Мене там, дето съм Аз, за да гледат Моята слава, що си Ми дал, защото Ме възлюби, преди свят да се създаде. Аз им явих Твоето име и ще явя, та любовта, с която си Ме възлюбил, в тях да бъде, и Аз в тях*³²⁷.

Умът ни замира в удивление пред тази тайна: Творецът се е облякъл в тварното; Вечният и Невидимият е приел в Себе Си временната и изменчива форма на битие; Духът, Който далеч надхвърля всяка мисъл, е станал плът и ни е дал възможност да Го докоснем с ръце, да Го видим с телесните си очи; Безстрастният е подложен на страдания; Безначалният Живот се е съединил с умирането.

Философстващият ум, оставен сам на себе си, не може да приеме със съгласие евангелската проповед: за него тя е безумие. Абсолютът на философите „няма разрешение” от своите създатели да се понизи до образ на раб³²⁸. Този въображаем Абсолют по своята същност е

³²⁵ Матей 4:16.

³²⁶ Колосяни 2:9

³²⁷ Иоан 17:22-26.

³²⁸ Вж. Филипяни 2:7.

небитие в най-пълния смисъл на думата. Преди идването на Христос е имало умове, които са изградили изключително интересни теории за такъв абстрактен Абсолют; ето защо днес за нас не е новост появата на подобни тенденции. За съжаление мнозина стават жертва на тази духовна заблуда. Във връзка с това великият Павел ни е оставил гениален химн:

Писано е: „ще погубя мъдростта на мъдреците и ще отхвърля разума на разумните"... понеже... Бог благоволи да спаси вярващите с безумството на проповедта. Защото и иудеите искат личби, и елините търсят мъдрост, а ние проповядваме Христа разпнатия, Който за иудеи е съблазън, а за елини безумство, пък за самите призвани... Христос, Божия сила и Божия премъдрост; защото онова, що е безумно у Бога, е по-мъдро от човеците, и онова, що е немошно у Бога, е по-силно от човеците³²⁹.

Словото стана плът и живя между нас³³⁰. Ние не проумяваме как е възможно това, но и не изключваме, че Онзи, Който е сътворил нашата природа, може да я приеме в Своята Ипостас. Той не е приел нова, различна ипостас – човешката; оставайки в Своята извечна Божия Ипостас, Той е съединил в нея Божествената природа с тварната. Той ни е явил в плът съвършенството на Отца, разкрил ни е с изключителна сила съвместимостта между Бога и Човека.

Христос ни е дал познанието за Светата Троица: за Отца и Сина и Светия Дух. Моисей под Името ЯХВЕ – „АЗ СЪМ” – е разбирал само една Личност. Словото и Духът за него били енергии на Едното Същество. А на нас ни е открито, че и Логосът, и Духът са Ипостаси, равночестни на Отца: Бог е един по Своята Същност и троичен по Ипостаси. Образът на този Бог е едната природа на Човека в множество ипостаси.

Поради единството на Бога, името „АЗ СЪМ” е приложимо както към цялата Троица, така и към всяка Ипостас поотделно. Подобно на другите имена, това име също може и трябва да се разбира и като общо (нарицателно) име, и като собствено име на всяко от Лицата. Например, името „Господ” се отнася за трите Лица заедно и

³²⁹ 1 Коринтяни 1:19-25.

³³⁰ Иоан 1:14.

същевременно е собствено име на всяко едно от тях. Същото може да се каже и за Името ИИСУС, тоест Бог-Спасител. В молитвения си опит обаче ние употребяваме Името ИИСУС изключително като собствено Име на Христос, на второто Лице на Светата Троица.

В древността познанието за Божеството се е давало на човешкия дух чрез онези имена, които разкриват преди всичко свойствата на Бога: могъщество, вездесъщие, всезнание, промисъл, слава и така нататък. На Мойсей обаче Името ЯХВЕ – „АЗ СЪМ” – е било дадено като собствено име. Чрез Въплъщението на Логоса на Отца ние се докосваме до Бога в такава форма и пълнота, че вече не очакваме други, по-пълни откровения. Единственото, което ни е нужно, е да се подвизаваме в живот според заповедите, за да усвоим този дар в истинските му измерения: Той е живял с нас в условията на нашето падение; Той ни е говорил на нашия език; Той е слязъл до нас до такава степен, че сме Го възприемали сетивно; Той ни е явил напълно във видим образ невидимия Отец; Той ни е открил всичко, което е свързано с отношенията между Бога и човека. Спасението, донесено от Него, има изключително конкретен характер. Той започва Своята проповед с призива: *Покайте се, защото се приближи до вас Царството небесно*³³¹. В тази проповед съзираме продължение на Неговия разговор с Адам в рая³³².

Велико е името „АЗ СЪМ”; велико е Името на Светата Троица; велико е също и Името ИИСУС. Много може да бъде казано за това Име, то е неизчерпаемо по своето съдържание. То принадлежи на Онзи, на Когото всичко съществуващо дължи своето битие: *Всичко чрез Него стана, и без Него не стана нито едно от онова, което е станало. В Него имаше живот, и животът беше светлината на човеците*³³³. Той е „в началото”; Той е принципът на цялото мироздание. Във вътрешнотроичния живот Той е обърнат към Отца, а в Акта на творението този Логос се обръща към създадените по Негов образ.

Името Иисус и като смисъл-знание, и като Божия „енергия” по отношение на света, и като собствено Име на Сина Божи е

³³¹ Матей 4:17.

³³² Вж. Битие 3:8 и сл.

³³³ Иоан 1:3-4.

онтологично свързано със Самия Него. То е духовна реалност. Звуковата страна на това Име може да се слива с неговата реалност, но не е задължително. Като звуков израз, то е било дадено на мнозина смъртни, но когато се молим, ние го произнасяме с друго съдържание, с друга нагласа на духа. За нас то е мост между човека и Бога; то е канал, по който до нас идват потоци божествена сила. То произхожда от Светия Бог, ето защо е свято и неговото призоваване ни освещава. С това Име молитвата става в някаква степен осезаема: то ни съединява с Бога. В това Име е Самият Бог, като в съд, като в скъпа ваза, пълна с благоуханни цветя. Чрез него Надмирният става осезаемо иманентен. Като божествена енергия, името изхожда от Същността на Божеството и само по себе си е божествено.

Когато се молим с такова съзнание, молитвата ни се превръща в страшен и в същото време тържествен акт. В древност е била дадена заповедта да не се призовава напразно Божието Име; а Господ ни е дал заповедта и обещанието „да молим Отца в Негово Име”. С идването на Иисус Христос всички Божии имена ни се разкриват в тяхното най-дълбоко значение. И ние би трябвало да треперим, произнасяйки святото име на Иисус, както това става с много подвижници, сред някои от които ми бе дадено да живея. Дръзвам да кажа, че бях жив свидетел на това как достойното призоваване на Името изпълва цялото същество на човека с присъствието на вечния Бог; то отнася ума в други сфери; предава ни особената енергия на нов живот. С това Име идва и божествената Светлина, за която не е лесно да се говори.

Знаем, че не само Името Иисус, но и другите Имена, открити ни свихе, са онтологически свързани с Бога. Знаем това от опита на Църквата. Всички църковни тайнства се извършват чрез призоваването на Божиите Имена и преди всичко на Светата Троица – на Отца и Сина и Светия Дух. Цялото ни богослужение се основава върху призоваването на имената на Бога. Ние не приписваме на езиковия им израз някаква магическа сила, но когато ги произнасяме с истинско изповядване на вярата, със страх Божи, благоговение и любов – тогава заедно с Имената действително имаме Самия Бог. Много поколения свещенослужители са знаели силата на Божието Име и са извършвали тайнствата с дълбокото усещане за присъствието на живия Бог. На тях им е била открита тайната на свещенодействието на божествената Литургия. Те не са се съмнявали, че пред нас са Кръвта и Тялото Христови в тяхната

истинска реалност. Над светите дарове е било призовано Името на Онзи, Чието слово, щом бъде изречено, се превръща във „факт”. *Рече Бог: да бъде светлина. И биде светлина*³³⁴.

Забравянето за онтологичния характер на Божиите Имена, липсата на такъв опит в молитвите и тайнствата е опустошило живота на мнозина. За тях и молитвата, и тайнствата са изгубили своята вечна реалност. Литургията от Божествен Акт се е превърнала в обикновено психологическо или мисловно припомняне. Мнозина са стигнали дори дотам да считат молитвата за безполезно губене на време, особено ако след молитвите за житейските им нужди не се е изпълнило онова, за което са молили... А нима най-важното чудо в нашия живот не е съединяването на цялото ни същество с Бога? Това е онази „добра част”, която няма да ни се отнеме и след смъртта³³⁵. Фактът на нашето възкресение в Бога – ето кое би трябвало да бъде в центъра на вниманието ни като върховен смисъл на появата ни на този свят. Любовта към Христос, която изпълва целия човек, коренно променя живота ни. Той – Богочовекът – е съединил в Себе Си и Бога, и човека, затова чрез Него имаме достъп до Отца. Нима има нещо по-голямо, което бихме могли да пожелаем?

Онези, които са възлюбili Христос и Неговото име, изпитват наслада, когато четат Евангелието и цялото Свещено Писание. Божиите Имена, Смисълът и Светлината, които изхождат от тях, привличат духа на човека, и вече нищо друго не може да го привлече. С най-висше вдъхновение апостол Петър казва: *Няма друго име, на човеци дадено, чрез което трябва да се спасим*³³⁶. Или: *Сребро и злато аз нямам, а каквото имам, това ти давам: в името на Иисуса Христа Назорея стани и ходи*³³⁷! И в един друг случай апостолите издигат глас към Бога и казват: *Владико, Ти си Бог, Който си сътворил небето и земята и морето и всичко, що е в тях... погледни на техните заплахи*(на царете и владетелите на този свят – на иродовците, пилатовците, заедно с езичниците и

³³⁴ Битие 1:3.

³³⁵ Вж. Лука 10:42.

³³⁶ Деян. 4:12.

³³⁷ Деян. 3:6.

израилевия народ) и дай на Твоите раби с пълно дръзновение да говорят Твоето слово, като простираш Ти ръката Си за изцеление, и да стават чудеса и личби в името на Светия Твой Син Иисуса. И след като се те помолиха, потресе се мястото, дето бяха събрани, и всички се изпълниха с Дух Светий и с дръзновение говореха словото Божие... и голяма благодат беше върху тях всички³³⁸. Така цялото Свещено Писание е изпълнено отначало докрай със свидетелства за Бога чрез Имената Му. И духът ни не престава да се наслаждава, докосвайки се до светите слова, и душата благославя Бога, Който ни е дал този безценен дар.

Бавно израства човекът в сферата на богопознанието. Ще изминат много години преди на съзнанието ни да се разкрие величествената картина на битието: сътворяването на света с неговите космически сили и явления, а също и на човека, когато *Господ Бог... вдъхна в лицето му дихание за живот*³³⁹. Човекът е свързващ принцип между Бога и останалото творение, тъй като в него се извършва съединяването на тварните космически енергии с Нетварната. Всяка енергия, която изхожда от Бога, от същността на Божеството, в богословието също се нарича „божество”. Същността не може да се предаде на човека, но животът на Бога се съединява с човека чрез силата на Божието действие. Обожението се извършва чрез нетварната благодат. Най-ярък пример за това в Новия Завет е откровението на Тавор: апостолите чули във видимата Светлина гласа на Отца: *Този е Моят възлюбен Син*³⁴⁰. И Светлината, и Гласът (и двете остават необясними за нас) са „божество”.

Всички трябва да се научим да различаваме енергиите според техния произход; неспособността да се ориентираме в това отношение ще забави процеса на духовното ни израстване.

Не е излишно да повторим, че в Иисусовата молитва няма нищо механично или магическо. Ако не се подвизаваме да спазваме заповедите на Христос, призоваването на името Му ще бъде напразно. Той Самият е казал: *Мнозина ще Ми кажат в оня ден: Господи, Господи! не в Твое ли име пророкувахме? И не в Твое ли*

³³⁸ Вж. Деян. апостолски 4:24-33.

³³⁹ Битие 2:7.

³⁴⁰ Матей 17:5.

*име бесове изгонвахме? И не в Твое ли име много чудеса правехме? И тогава ще им кажа открито: никога не съм ви познавал; махнете се от Мене вие, които вършите беззаконие*³⁴¹.

Изключително важно е да се уподобим на Моисей, който търпеливо носел подвига си, сякаш виждайки Невидимия³⁴²; да призоваваме Господа със съзнанието за онтологическата връзка между името и Именування – с Личността на Христос. Любовта към Него ще расте и ще се усъвършенства според това доколко нараства и се задълбочава познанието ни за живота на възлюбения Бог. Когато по човешки обичаме някого, произнасяме името на любимия с приятно усещане и не се уморяваме да го повтаряме. Същото и дори в още по-голяма степен е при произнасянето на Името на Господа. Когато любимият човек все повече ни се разкрива със своите дарби, той ни става все по-скъп и с радост откриваме в него новите черти. Така е и с Името на Иисус Христос. Със завладяващ интерес откриваме в Неговото име нови тайни на Божиите пътища; и самите ние се превръщаме в носители на онази реалност, която се съдържа в Името. Чрез това живо познание в опита на нашия живот ставаме причастници на вечността: *А вечен живот е това, да познават Тебе, Едного Истиннаго Бога, и пратения от Тебе Иисуса Христа*³⁴³.

„Господи Иисусе Христе, Сине Божи, помилуй нас и Твоя свят.”

Името Иисус е дадено по откровение свише. То произхожда от вечната божествена сфера и по никакъв начин не би могло да бъде плод на земния разум, макар да е изразено чрез тварното слово. Откровението е акт-енергия на Божеството, която като такава принадлежи на друго равнище и е трансцендентна на космическите енергии. В своята надмирна слава Името Иисус е метакосмично. Когато произнасяме Името на Христос, призовавайки Го да влезе в общение с нас, Той, Който всичко изпълва, ни чува и така се установява жива връзка с Него. Той, като предвечен Логос на Отца, е в неразделно единство с Него, затова Бог Отец чрез Словото Си влиза в общение с нас. Христос е Единородният съвечен на Отца

³⁴¹ Матей 7:22-23.

³⁴² Вж. Евреи 11:27.

³⁴³ Иоан 17:3.

Син, ето защо казва, че *никой не идва при Отца освен чрез Него*³⁴⁴. Името Иисус означава Бог-Спасител и поради това би могло да се отнесе към Светата Троица, както и към всяка Ипостас поотделно. Но в молитвата си ние употребяваме името Иисус преди всичко като собствено име на Богочовека, и към Него умът ни насочва своето внимание. *В Него телесно обитава всичката пълнота на Божеството*³⁴⁵, казва апостол Павел. В Него е не само Бог, но и целият човешки род. Молейки се с името на Иисус Христос, ние се изправяме пред абсолютната пълнота и на Нетварното Първобитие, и на тварното битие. За да влезем в тази пълнота на Битието, Господ трябва да се всели в нас така, че Неговият живот да стане наш. Затова и призоваваме името Му според заповедта: Господи Иисусе Христе, Сине Божи, помилуй мене грешния. „Който се съединява с Господа, един дух е с Него.“³⁴⁶

Спрях се на догматическата основа на Иисусовата молитва до голяма степен поради това, че през последните десетилетия често се натъквах на изкривени разбирания за извършването на тази молитва. Най-недопустимите от тях са онези, които смесват Иисусовата молитва с йога, с будизма или дори с „трансценденталната медитация“ и други подобни практики. Радикалната разлика между християнството и тези несъвместими с него учения е в това, че в основата на нашия живот е Откровението за Личностния Бог: АЗ СЪМ. Всички други пътища отклоняват ума на човека от личностните взаимоотношения с Бога и отвеждат молещия се в областта на абстрактния свръхличностен Абсолют, в обезличаващата аскетика.

Медитацията като откъсване на ума от всякакви образи може да даде усещане за мир и покой, за излизане извън времето и пространството. Тя обаче не е осъзнато предстоене на човека пред личностния Бог. В нея няма истинска молитва, тоест молитва лице в Лице. Това може да доведе до следния резултат: човекът, увлечен от медитацията, да се задоволи с психологическите състояния, плод на такива експерименти, и най-лошото – възприятието на Живия Бог, на Личностния Абсолют да стане чуждо за него. Не са редки

³⁴⁴ Вж. Иоан 14:6.

³⁴⁵ Колосияни 2:9.

³⁴⁶ 1 Коринтяни 6:17.

безумните опити за кратко време да се постигне „космическо съзнание” и дори да се получи опит за непосредствено общение със Сврѣхличностния Абсолют. В действителност обаче този род аскетика води до отдалечаване от истинския Бог, от истински вечно Съществуващия.

Евангелското учение говори не само за Личностен Бог, но и за лично безсмъртие на спасените. То се постига чрез победа над света на страстите. Това е велика, грандиозна задача. Но Господ е казал: *Дерзайте, Аз победих света*³⁴⁷; и ние знаем, че тази победа не е била лека. И отново Христос ни учи: *Влезте през тесните врата; защото широки са вратата и просторен е пътят, който води към погибел, и мнозина са, които минават през тях; защото тесни са вратата и стеснен е пътят, който води в живота, и малцина ги намират. Пазете се от лъжливите пророци*³⁴⁸... В какво се състои тази гибел? В това, че хората изоставят открилия ни се Жив Бог и се устремяват към онова „нищо”, от което са били извикани за живот с цел да им се даде безсмъртното блаженство на богосиновството чрез вселяването в тях на Бога Светата Троица.

За да повярваме в Христос, трябва или да имаме детска простота: *ако се не обърнете и не станете като деца, няма да влезете в царството небесно*³⁴⁹; или да придобием безумно дрѣзновение като Павел, който казва: *Ние сме безумни зарад Христа... немощни... Станахме като измет на света, измет за всички досега*³⁵⁰. И все пак: *Друга основа никой не може да положи, освен положената, която е Иисус Христос*³⁵¹. Моля ви, бъдете ми подражатели, както съм аз на Христа³⁵².

Според християнския опит космическото съзнание се дава в молитва, подобна на гетсиманската молитва на Господа, а не чрез философско трансцендиране. *И им рече: тъй трябваше да бъде*

³⁴⁷ Иоан 16:33.

³⁴⁸ Матей 7:13-15.

³⁴⁹ Матей 18:3.

³⁵⁰ 1 Коринтяни 4:10-13.

³⁵¹ 1 Коринтяни 3:11.

³⁵² 1 Коринтяни 4:16.

проповядвано в НЕГОВО ИМЕ покаяние и прощение на греховете у всички народи... Вие сте свидетели за това; и Аз ще изпратя обещанието на Отца Ми върху вас; а вие (пребивавайте в молитва)... докле се облечете в сила отгоре³⁵³.

³⁵³ Вж. Лука 24:46-49.

Извършването на Иисусовата молитва

В тази глава ще се опитам да изложа възможно най-кратко основните моменти от великата култура на сърцето, както и най-здравите наставления за този подвиг, които получих на Света гора.

В продължение на много години монасите произнасят устно тази молитва, без да търсят изкуствени начини за съединяване на ума със сърцето. Вниманието им е съсредоточено върху това да съгласуват ежедневиия си живот с Христовите заповеди. Вековният опит на тази аскеза показва, че умът се съединява със сърцето по Божие действие тогава, когато монахът придобие значителен опит в послушанието и въздържанието; когато умът, сърцето и самото тяло на „ветхия човек“ се освободят достатъчно от властта на греха. Но както в миналото, така и днес отците понякога разрешават да се прибегне към изкуствения метод, чрез който умът се свежда в сърцето. Това става по следния начин: монахът заема удобно за тялото положение и, навел глава към гърдите, мислено произнася молитвата, поемайки тихо въздух с думите: „Господи Иисусе Христе (Сине Божи)“, а след това издишва, завършвайки молитвата: „помилуй мене (грешния)“. По време на вдишването вниманието на ума отначало следва движението на въздуха и спира в горната част на сърцето. По този начин, след известно време, вниманието вече не се разсейва, умът се установява близо до сърцето или дори може да влезе вътре. Опитът ще покаже, че този метод дава възможност на ума да види не самото физическо сърце, а онова, което става в него: чувствата, които се пораждат вътре, както и мисловните образи, които се приближават отвън. Тази аскетическа практика води до това, че монахът започва да усеща сърцето си и да пребивава с вниманието

на ума си в него, без да прибегва повече до „психосоматичния метод”.

Изкуственото прилагане на този похват може да помогне на начинаещия да намери мястото, в което трябва да се държи вниманието на ума по време на молитва и изобщо по всяко време. Но истинската молитва по този начин не може да се постигне. Тя идва само чрез вярата и покаянието, които са нейната единствена основа. Опасността от психотехниката, както показва дългият опит, е в това, че мнозина придават прекалено голямо значение на метода. За да се избегне вредното деформиране на духовния живот на молещия се, в древни времена на начинаещите е бил препоръчван друг начин, много по-бавен, но несравнимо по-правилен и полезен: вниманието на ума да се съсредоточава в името на Иисус Христос и в думите на молитвата. Когато съкрушението за греховете достигне определена степен, умът естествено влиза в единение със сърцето.

Пълната формула на молитвата е: ГОСПОДИ ИИСУСЕ ХРИСТЕ, СИНЕ БОЖИ, ПОМИЛУЙ МЕНЕ ГРЕШНИЯ.

Именно тази формула се предлага на начинаещия. В първата част на молитвата изповядваме Христа Бога, Който се е въплътил заради нашето спасение. Във втората признаваме с разкаяние нашето падение, нашата греховност и нашето изкупление. Съединяването на догматическото изповядване на вярата с покаянието прави молитвата по-пълна в нейното положително съдържание.

В процеса на развитие на Иисусовата молитва може да се установи следната последователност:

- 1) УСТНА: произнасяме молитвата устно, съсредоточавайки вниманието си върху името и думите на молитвата.
- 2) УМНА (умствена): произнасяме името Иисус Христос и цялото съдържание на молитвата мислено, без да движим устни.

3) УМНО-СЪРДЕЧНА: умът и сърцето са съединени в своето действие; вниманието е затворено в сърцето и молитвата се произнася в него.

4) САМОДВИЖНА: молитвата се е установила в сърцето и без особено усилие на волята сама се извършва в него, привличайки там и вниманието на ума.

5) БЛАГОДАТНА: молитвата действа в нас като нежен пламък, като вдъхновение свихе, което дава сладост на сърцето с усещането за Божията любов и отнася ума в духовно съзерцание. Понякога тя се придружава от виждане на Светлината.

Постепенното възхождане в молитвата е най-правилното. Настоятелен съвет към човека, който стъпва на попрището на борбата за Иисусовата молитва, е да започне с устната молитва и да я извършва дотогава, докато тя бъде усвоена от тялото: от езика, от сърцето, от мозъка.

Продължителността на този период у всекиго е различна; колкото по-дълбоко е покаянието, толкова по-кратък е пътът.

Упражняването в умната молитва може да се съчетае за известно време с психосоматичния метод, тоест молитвата да се извършва от ума, ритмично или неритмично, чрез вдишвания при първата и издишвания при втората част, както е описано по-горе. Тази практика може да бъде полезна, ако не се забравя, че всяко призоваване на името на Христос трябва да бъде неразривно свързано с Него, със самата личност на Христа Бога. В противен случай молитвата се превръща в техническо упражнение и в грях срещу заповедта: *Не изговаряй напразно името на Господа, твоя Бог*³⁵⁴.

³⁵⁴ Изход 20:7; Второзаконие 5:11.

Когато вниманието на ума се установи в сърцето, тогава вече е възможно пълното контролиране на онова, което става в него, и борбата със страстите получава съзнателен характер. Молещият се човек вижда как враговете се приближават отвън и е в състояние да ги прогони със силата на името Христово. При този подвиг сърцето придобива тънка чувствителност и става прозорливо: то интуитивно знае състоянието на онзи, за когото се моли. Така се извършва преходът от умната молитва към умно-сърдечната, а след това на подвижника се дава и дарът на самодвижната молитва.

Стремешт ни е да предстоим пред Бога в единство и цялост на нашето същество. Призоваването със страх на Божието Име на Спасителя, придружено от постоянното старание да живеем според заповедите, постепенно води до блаженото възсъединяване на всичките ни сили, разединени от падението. В този чуден, но болезнено труден подвиг никога не бива да се бърза. Бог не насилва нашата воля, но и Той Самият не може да бъде заставен насила да върши каквото и да било. Онова, което се постига чрез усилие на волята при психосоматичния метод, не може да се удържи дълго, и което е по-важно: то не съединява духа ни с Духа на Живия Бог.

В условията на днешния свят молитвата изисква свръхчовешко мъжество, защото срещу нея се съпротивлява цялата съвкупност на космическите енергии. Да устои в неразсеяна молитва, за човека означава да удържи победа на всички равнища на природното съществуване. Този път е дълъг и трънлив, но ще дойде миг, когато лъч от Божиата Светлина ще прониже гъстия мрак и ще ни отвори процепа, през който ще видим Самия Източник на Светлината. Тогава Иисусовата молитва получава космически и свръхкосмически измерения.

*Упражнявай се в благочестие, защото телесното упражнение за малко е полезно, а благочестието е полезно за всичко, понеже съдържа обещание за сегашния и за бъдещия живот. Тия думи са верни и достойни за всяко възприемане. Затова се и трудим... защото се уповахме на живия Бог, Който е Спасител на всички човеци... Поръчвай това и поучавай³⁵⁵. Да следваме това учение на апостола, е най-верният път към Онзи, Когото търсим. Ние не мислим за изкуствени средства за постигане на обожението. Вярваме, че Бог е дошъл на земята, открил ни е тайната на греха, дал ни е благодатта на покаянието, затова се молим: „Господи Иисусе Христе, Сине Божи, помилуй мене грешния” с надежда за прошка и примирение в Негово име. Думите – „помилуй мене грешния” – не оставяме до края на живота си. Пълната победа над греха е възможна единствено чрез вселяването на Самия Бог в нас. И това е нашето обожение, благодарение на което става възможно непосредственото съзерцание на Бога „както си е”. Пълнотата на християнското съвършенство в пределите на земята е непостижима. Св. Йоан Богослов пише следното: *Бога никой никога не е видял. Единородният Син, Който е в недрата на Отца, Той Го обясни*³⁵⁶. Той твърди също, че в бъдещия век нашето обожение ще достигне своя завършек, защото *ще Го видим КАКТО СИ Е. И всякой, който има тая надежда на Него... очиства себе си, както е Той чист... Всякой, който пребъдва в Него, не съгрешава; всякой, който съгрешава, не Го е видял, нито Го е познал*³⁵⁷. Добре е да се проникнем от съдържанието на това послание, за да бъде призоваването на името на Иисус*

³⁵⁵ 1 Тимотей 4:7-11.

³⁵⁶ Йоан 1:18.

³⁵⁷ 1 Йоан 3:2-6.

Христос действено, спасително; за да „преминем от смърт към живот”³⁵⁸, за да се облечем в сила свише³⁵⁹.

Една от най-забележителните книги сред творенията на отците-подвижници е „Лествицата” на преподобни Иоан Синайски. Тази книга четат начинаещите монаси, тя е авторитетен коректив и за „свършените” (може би не е излишно да повторим, че свършенството на земята никога не е пълно). Подобни разсъждения са верни и за Иисусовата молитва. С нея се молят по време на всяка работа обикновените благочестиви хора; с нея монасите заменят църковните служби или я произнасят с „ума” си в храма по време на богослужение; тя е главното занимание на монасите от килиите, както и на пустинниците-исихасти.

Извършването на Иисусовата молитва е тясно свързано с богословието на Божието име. Тя има дълбоки догматически корени така, както и въобще целият аскетически живот на православните християни е хармонично съпътстван от догматическото съзнание. В някои от своите форми тя наистина се превръща в огън, който изгаря страстите³⁶⁰. В нея се крие божествена сила, която възкресява мъртвите от грехове; тя е светлина, която просвещава ума и му дава способността да вижда силите, действащи в „космоса”; тя дава също и възможността да съзираме какво става в сърцето и ума. *Тя прониква до раздяла на душа и дух, на стави и мозък, и преценява помисли и намерения сърдечни*³⁶¹.

Благоговейното извършване на тази молитва води човека до сблъсък с много от скритите в атмосферата

³⁵⁸ 1 Иоан 3:14.

³⁵⁹ Вж. Лука 24:49.

³⁶⁰ Вж. Евреи 12:29.

³⁶¹ Евреи 4:12.

съпротивителни енергии. Когато се принася в състояние на дълбоко покаяние, тя прониква в онази сфера, която е отвъд пределите на *мъдростта на мъдреците и разума на разумните*³⁶². В своите най-напрегнати прояви тя изисква да имаме или голям опит, или наставник. За всички без изключение са необходими бдителност и внимание, дух на съкрушение и страх Божи, търпение към всичко, което ни сполетява. Тогава Иисусовата молитва се превръща в сила, която съединява духа ни с Божия Дух и дава усещане за живота присъствие на вечността в нас така, както преди това ни е превеждала през бездните на мрака, скрити в душата.

Тази молитва е велик небесен дар за човека и човечеството.

Колко е важно пребиваването (за да не кажа – упражняването) в молитва ни показва самият опит. Мисля, че е допустимо да направим сравнение с естествения живот в света и да вземем като пример известни факти от ежедневието. Спортистите, които се подготвят за състезание, в продължение на много време повтарят едни и същи упражнения, за да могат в момента на самото изпитание да изпълнят вече добре усвоените движения бързо, уверено, сякаш механично. От количеството на упражненията зависи и качеството на изпълнението. Ще приведа също и един случай от живота на мои познати. Това, което ще разкажа, чух от най-близък на действащите лица човек. В един европейски град двама братя се оженили почти едновременно за две млади жени. Едната от тях била доктор по медицина, човек с голям ум и силен характер, а другата била по-красива, жива, интелигентна, но не прекалено интелектуална. Когато наближило време да родят, те решили да направят първото си раждане, като следват появилия се наскоро преди това метод на

³⁶² 1 Коринтяни 1:19.

„безболезнено раждане”. Първата, лекарката, бързо схванала механизма на действията и след два-три урока от специалната гимнастика изоставила упражненията, уверена, че е разбрала всичко и в нужния момент ще изпълни онова, което е научила. Другата имала слаби познания за анатомията на тялото и не се интересувала от теоретичната страна, а само усърдно повтаряла предписания комплекс от упражнения и отишла на раждането, вече добре усвоила необходимите движения. И какво мислите? Първата жена, когато започнало раждането и се появили болките, забравила всичките си теории и родила много трудно, „с болки”³⁶³. А другата родила почти без болка, без усилие.

Така ще бъде и с нас. За съвременния образован човек е лесно да разбере ”механизма” на умната молитва. За него е достатъчно да се помоли две-три седмици с малко усърдие, да прочете няколко книги и ето че той самият е готов да добави и своя книга към написаните. Но в часа на смъртта, когато цялото ни същество ще бъде подложено на насилствен разрив; когато мозъкът губи яснота и сърцето изпитва силни болки или слабост, тогава всичките ни теоретични знания ще пропаднат и молитвата може да изчезне.

Необходимо е да се молим с години. Да четем малко и само онова, което е свързано по някакъв начин с молитвата и чието съдържание усилва стремежа към покаяната молитва със затварянето навътре на ума. При продължително извършване молитвата се превръща в наша природа, в естествена реакция на всяко явление в духовата сфера, независимо дали то е светлина или тъмнина, явяване на светли ангели или на демонски сили, радост или скръб; с

³⁶³ Вж. Битие 3:16.

една дума, тя ще бъде наша реакция по всяко време и при всички обстоятелства.

С тази молитва нашето раждане за небесния свят може наистина да стане „безболезнено”.

Новият Завет е малка по обем книга, но тя ни разкрива последните дълбини на безначалното Битие. Теорията на Иисусовата молитва също не се нуждае от много думи. Съвършенството, явено от Христос, е непостижимо в пределите на Земята; не е възможно да се опишат и многобройните изпитания, през които преминава човекът, подвизаващ се с тази молитва. Нейното извършване по странен начин води човешкия дух до сблъсък със „силите”, скрити в „Космоса”. Иисусовата молитва предизвиква съпротивата на космическите сили срещу човека, или по-точно – на „светоуправниците на тъмнината от тоя век, поднебесните духове на злобата”³⁶⁴. Тя възнася човека в сфери, отвъд границите на земната мъдрост, затова в най-висшите си форми изисква да имаме „ангел, верен наставник”.

По своята същност Иисусовата молитва надхвърля всяка външна форма, но на практика, поради неспособността на вярващите да пребивават в нея дълго време с „чист” ум, се налага използването на броеница. На Света гора най-разпространена е броеницата от сто възела, разделена на четири части (всяка от по двадесет и пет възела). Броят на молитвите и поклоните през деня и през нощта се определя в съответствие със силите на всеки монах, както и с условията му на живот.

³⁶⁴ Ефесяни 6:12.

Иисусовата молитва е приложима при всички обстоятелства

Онзи, който действително вярва, че евангелските заповеди са дадени от Единия Истински Бог, от самата вяра черпи сили, за да живее по образа на Христос. Вярващият не си позволява да съди критически Господното слово, а поставя себе си под неговия съд. Така той познава своята греховност и се съкрушава от жалкото си състояние. Липсата на съкрушение за греховете показва, че все още не му е дадено виждането на образа, по който е бил замислен човекът отпреди създаването на света. Онзи, който се кае истински, не търси други, по-висши съзерцания: той изцяло е погълнат от борбата с греха, със страстите. Само след очистване от страстите, дори да не е пълно, пред човека естествено и без усилие се откриват неподозирани духовни хоризонти, озарени от Светлината; тогава и умът, и сърцето са грабнати от Божиата любов. Цялата ни природа, разпаднала се при падението, се преобразява, и пред нас се открехват дверите на безсмъртието.

Пътят към светите съзерцания минава през покаянието. Докато в нас властва тъмната гордост, чужда на Бога, на Светлината, „в която няма никаква тъмнина”³⁶⁵, ние не можем да бъдем приети в Неговата вечност. Тази страст е изключително фина и ние не сме в състояние сами да разпознаем докрай наличието ѝ в нас. Това поражда в нас усърдна молитва: *„От моите тайни грехове ме очисти, и от умишлените удържи раба Си, за да не ме обладаят. Тогава аз ще бъда непорочен и чист от голямо развращение. Думите на устата ми и помислите на*

³⁶⁵ Вж. 1 Иоан 1:5.

*сърцето ми да бъдат благоугодни пред Тебе, Господи, крепост моя и Избавител мой*³⁶⁶.

Никой от нас, Адамовите синове, не може да види ясно своите грехове. Само в моментите на озарение от божествената Светлина ние се освобождаваме от тези страшни окови. А ако не сме имали такъв опит, добре е със сълзи да викаме:

„Господи, Иисусе Христе, Сине Божи, помилуй мене грешния”.

Ревностното следване на Христовите заповеди води човека до среща с всички възможни събития в духовната космическа сфера: той няма сили сам да се съпротивлява, нито ясно да разбере какво губи и какво спасява. В отчаяние той ще призовава Името на Живия Бог. И ще бъде блажен, ако лъч Светлина от непристъпната сфера на Божеството го посети, понеже ще му разкрие истинската природа на всяко явление. Ако Светлината все още не е дошла, не трябва да се плашим, а само усилено да молим: „Господи Иисусе Христе, Сине на Живия Бог, помилуй ме”. И спасителната сила непременно ще слезе върху нас.

В началото на подвига ние не можем да проумеем пътищата, показани от Бога, затова се опитваме да избягаме от тежката борба с „огнените изкушения”³⁶⁷. Възможно е да изпаднем в състояние на мъчително неразбиране: защо Бог, всесъвършената Любов, е благоволил пътят към Него понякога да бъде наистина страшен. Тогава Го умоляваме: открий ни тайната на пътищата за спасение. Постепенно умът ни се просвещава, сърцето събира сили да последва Христос и чрез нашите малки страдания да участва в Неговите страдания. На нас

³⁶⁶ Псалом 18:13-15.

³⁶⁷ 1 Петр. 4:12.

ни е необходимо да преживеем и болката, и ужасите, за да ни се открият дълбините на битието и да станем способни за заповяданата ни любов: без страдания човек остава духовно ленив, полуспящ, чужд на Христовата любов. Като помним това, щом сърцето ни се превърне в угаснал вулкан, ще го съгряваме с призоваването на Христовото Име:

„Господи Иисусе Христе, Сине на Живия Бог, помилуй ме.”

И пламъкът на Божията любов наистина ще докосне сърцето.

Да придобием Иисусовата молитва означава да придобием вечността. В най-тежките минути – при разлагането на физическия ни организъм – молитвата „Иисусе Христе” ще бъде одежда на душата. Когато работата на мозъка престане и всички други молитви бъдат трудни за помнене и произнасяне, светлината на богопознанието, която изхожда от Името, станала близка и позната нам, неотстъпно ще пребивава с духа ни. Ние сме видели края на нашите отци, починали в молитва, затова имаме твърда надежда, че небесният мир, който надвишава всеки ум³⁶⁸, ще обгърне навеки и нас. „Иисусе, спаси ме... Иисусе Христе, помилуй, спаси... Иисусе, спаси ме... Иисусе, Боже мой.”

Да познаваш Бога на любовта е тихо и свято тържество. То събужда в душата дълбоко състрадание към цялото човечество. Този Всечовек е моя природа, мое тяло, мой живот и любов. Аз не мога да съблека тази моя „природа”, да се изтръгна от „тялото” си, постоянно разкъсвано от взаимната вражда на неговите „клетки”, изграждащи всъщност един организъм. Частите на това огромно тяло на „Всечовека” – неподвластни нам – са в състояние на непрестанен болезнен разрыв. Болестта ни се струва неизлечима. И това е нашият дял на земята. Душата ридае

³⁶⁸ Вж. Филипяни 4:7.

до изнемога в молитвата, но спасението идва само тогава, когато хората го пожелаят в своята свобода. „Обичайте враговете си” – в това е както изцелението на историческия живот, така и спасението за вечността. Човекът, познал силата на любовта към враговете, е познал и Господ Иисус Христос, Който се е разпнал за тях. Такъв човек е предвкусил и своето възкресение, и царството на Победителя Христос³⁶⁹.

„Господи, Вседържителю, Иисусе Христе, помилуй нас и Твоя свят”.

В света на духовното битие на човека единствено християнството дава опит и за нетварната Светлина на Божеството, и за външната тъмнина на ада. Тази пълнота на познанието е дар единствено чрез Христа Бога и Светия Дух. В историята на аскетическия живот на нашите отци виждаме, че на тях им е било давано да съзерцават битийно преизподния мрак и то до такава степен, че тези изключително мъжествени подвижници десетилетия наред са ридали в молитвите си. Но кой би могъл да разкаже за това? То е тайна, скрита за лишените от жив опит, и тя остава скрита до времето на всеобщия окончателен Съд³⁷⁰.

„Господи, Иисусе Христе, спаси ни.”

Велик дар е да съзерцаваме вечността в непристъпната Светлина на Божеството. Вкусилите това блаженство не се стремят към придобиването на преходни ценности. Но благодатта не остава постоянно с човека с такава сила и Светлината в душата намалява. Лишаването от ТАКЪВ Бог поражда страдание на цялото ни същество. Тези изоставяния от благодатта обаче са необходими на всеки един човек, за да не „почива на лаврите си”, а да продължи

³⁶⁹ Вж. Иоан 17:21-23; 11:51-52; Ефесяни 2:14-17; 1 Коринтяни 3:22 и др.

³⁷⁰ Вж. Матей 25:31 и сл.

да следва Господа, Който възлиза на Голгота – най-високата от всички планини в духовен план. Колкото и недостатъчни да са тези опити, те все пак възраждат човека и му дават нови сили, за да приеме уподобяването на Христос.

„Иисусе, Спасителю наш, спаси мене грешния.”

Когато се молим на тихо и уединено място, често ненужни мисли натрапчиво се събират край ума, откъсвайки вниманието му от сърцето. Молитвата ни се струва безплодна, тъй като умът не участва в призоваването на Иисусовото Име, а само устата механично повтаря думите. Щом спрем да се молим, помислите обикновено си отиват и ни оставят на спокойствие. В това тягостно явление обаче е и смисълът: призоваването на Божието Име задвижва всичко тайно, което се крие в нас; молитвата като сноп лъчи, проникнал в тъмното пространство на вътрешния ни живот, разкрива страстите и привързаностите, загнездили се в нас. В тези случаи трябва усилено да произнасяме святото Име, така че покаяното чувство в душата ни да нараства:

„Господи, Иисусе Христе, Сине Божи, помилуй мене, грешния”.

Духът ни, нетленен според Божия замисъл за човека, се измъчва в затворническата килия на греховните страсти. Колкото по-дълбока е болката от съзнанието за отдалечеността ни от Бога поради греха, толкова по-напрегнат е поривът на душата към Бога, и тя се моли с огромна мъка, с много плач, търсейки единение с Него. И Той не презира съкрушеното сърце, а идва при нас; тогава „дълбокото” сърце на човека осъзнава родството си с Онзи, Който „осезаемо” присъства и действа в нас. От това се вижда, че и тялото ни, по присъщ за него начин, приема диханието на Живия Бог:

„Иисусе, Сине на Живия Бог, помилуй ни”.

В наследството, оставено от отците – в учението и разказите им за Божиите дарове, – се съдържат и указания за пътищата към боговиждането, тоест за борбата, която са водили във вътрешния си свят, с живеещия в нас „греховен закон”³⁷¹ – това трагично последствие на първото страшно падение на човека. Всеки човек, стъпил на попрището на многоплановата битка за придобиването на святата вечност, ще се сблъска, освен с всичко друго, и с необходимостта да противостои на разлагащото въздействие на околния свят, който отхвърля молитвата. И най-здравият щит тогава отново е:

„Господи, Иисусе Христе, помилуй нас и Твоя свят”.

За вярващия Името на Иисус Христос е като висока крепостна стена. Не е лесно за врага с лъжа да проникне вътре през тежките железни врати, ако вниманието на човека не се отклонява към външни неща. Молитвата с това Име дава на душата сили не само да противостои на вредните влияния отвън, но дори повече от това: тя дава възможност ние да влияем върху средата, в която живеем; да излизаме от най-вътрешните дълбини на сърцето си и да общуваме със събратята си в любов и мир. Умножаващият се мир и любовта, заповядана ни от Бога, стават извор на гореща молитва за целия свят. Христовият дух ни извежда в просторите на любовта, която обгръща цялото творение. В такава състояние душата със силно чувство се моли:

„Господи, Иисусе Христе, Спасителю наш, помилуй нас и Твоя свят”.

Бог никога не насилва волята на човека; но и Той не може да бъде заставен насила да върши каквото и да било. В молитвата си ние се стремим да предстоим във вътрешно

³⁷¹ Римляни 7:23.

единство и цялостност на нашето същество; и най-вече в единение на ума и сърцето. За да постигнем това блажено единение на двете най-главни сили на нашата личност, ние не прибягваме до изкуствени средства (психотехники). Отначало приучаваме ума да стои с внимание в молитвата, според наставленията на отците, тоест без разсейване да произнася Името на Иисус Христос и останалите думи на молитвата. Съсредоточеното призоваване на Божието Име, заедно с ежедневните усилия да живеем според евангелските заповеди, довежда до естествено сливане на ума и сърцето в едно действие. В подвига никога не бива да се бърза. Трябва да отхвърлим мисълта да направим максималното за минимален срок. Вековният опит е показал, че единението, постигнато чрез различни психосоматични методи, не трае дълго и което е по-важно: това не е съединяване на духа ни с Духа на Живия Бог. Пред нас стои въпросът за вечното спасение в най-дълбок смисъл. За това е необходимо цялото ни естество да се прероди – от плътско да стане духовно. И когато Господ види, че сме способни да приемем Неговата благодат, Той не се забавя да дойде в отговор на смирения ни зов. Понякога идването Му е така всепоглъщащо, че и сърцето, и умът са изцяло заети само с Него; видимият свят отстъпва пред реалност от по-висш порядък. Умът вече не мисли дискурсивно, а цял се превръща във внимание. Сърцето навлиза в състояние, което трудно може да се опише: то е изпълнено със страх, но благоговеен, животворен. Дишането става съдржано: виждаме Бога и извън, и вътре в нас. Той изпълва всичко, и целият човек – духът-ум, сърцето-чувство и дори тялото – са слети в едно и живеят само чрез Бога.

„Господи, Иисусе Христе, Боже наш, помилуй нас и Твоя свят.”

Дръзнах да говоря за онова, което монахът обикновено пази вътре в себе си като най-скъпа тайна от страх да не би „Иисус да се отдръпне поради тълпата”³⁷². То ми бе дадено докато живеях в манастира, но с още по-голяма сила то ми се даваше след като отидох в пустинята. Там, в уединението, усещах присъствието на Живия Бог до пълна забрава за света. Не е възможно да се опише адекватно опитът от Божиите посещения. Те не се повтарят в една и съща форма, а почти всеки път се появява нещо ново, различна е също и последователността.

Спомням си как призоваването на Името на Иисус Христос се сля с Неговото невидимо идване. От този момент това чудно Име, както и другите Божии Имена, са за мен в още по-голяма степен отпреди канали за единение с Бога. По онова време вече бях свещеник. Извършването на Божествената литургия придоби друг характер: тя вече не бе само израз на благочестива, свободна от колебания вяра, а усещане с цялото ми същество на ФАКТА, че Бог присъства и извършва Тайнството. Тогава почувствах дълбоко смисъла и реалността, съдържащи се в думите на св. Василий Велики: „Ти си ни дарувал откровение за небесните тайни”³⁷³. Да, Господ открива и на нас, най-последните от всички човеци, тайнството на свещенодействието.

От този момент нататък идваха още много духовни проникновения за действеността на Литургията, но не знаех дали ще намеря думи, за да изразя преживяното. Цялото ни същество възприема Литургията като Божие Действие: в нас няма въпроси – КАК е възможно това. За свещеника то има очевидността на битиен факт. „Вземете, това е Моето Тяло... Пийте това е Моята Кръв.” И преди това се бях

³⁷² Вж. Иоан 5:13.

³⁷³ Вж. Анафората на Божествената литургия на св. Василий Велики – б. а.

причастявал с вяра, с любов, но без да съзнавам така силно онова, което ставаше. Чрез призоваването на Името на Иисус Христос ми бе даден опит за блаженото, но и страшно присъствие на Вечния Бог. Разбира се, това не означава, че такава последователност е задължителна за всеки един.

Още от първите думи на Литургията: „Благословено е Царството на Отца и Сина и Светия Дух” идва милостивият отговор от Бога. Не винаги с еднаква интензивност. Литургийният канон изисква внимание и изключителна отговорност. В най-висшия момент – епиклезата – иерейт, и заедно с него всички присъстващи в храма, се обръщат към Бог Отец с молитвата да изпрати Светия Дух. И Той идва, и извършва онова, за което се молим.

Чрез свещенодействието на Литургията се научих да съзерцавам живота на Човека-Христос. Преди да каже на апостолите: „Вземете, това е Моето Тяло”³⁷⁴, Той тайно се е молил на Отца. Христос не е изрекъл тези страшни думи като Вседържител, а като Син Човешки, учейки ни да не допускаме нито едно вътрешно движение, което носи признаците на „самообожествяване”. В основата на моя живот в Христос положих следното разбиране: аз се моля на Отца като творение; очаквам спасението единствено като дар на любовта свише; търся осиновяването само чрез Христос; освещаването и просветлението идват само чрез Светия Дух. Тези Тримата – Отец, Син и Дух Свети – в моето дълбоко съзнание са Един Живот, Едно Царство, Една Светлина, Една Любов. Във всеки Един от Тях пребивава абсолютната пълнота на Божеството. Те се разделят в мене неразделно. Те се сливат в мене неслитно. Това е вечният факт на Божието Битие, чийто печат жадувам да приема, макар да съзнавам пълното си

³⁷⁴ Марк 16:22.

недостойнство. Не се опитвам да си обясня Светото Триединство чрез логически абстракции. С благоговение живея тази велика Тайна, чието откровение даде отговор на всички мои въпроси.

Нашето раждане и израстване на земята не е нищо друго освен творчески процес, в който усвояваме битието в достъпната за нас степен, с надеждата, че познанието, което не е завършило тук, ще достигне пълнота отвъд пределите на сегашната ни форма на съществуване. Когато всичките ни преживявания се слоят в духовното ни виждане като в един център в нашата личност; когато мрачният ад и нетварната Светлина се съединят в духа ни като вече познати от нас реалности, тогава започваме да разбираме значението на Името Исус, тоест Спасител. Той, безначалната Светлина, е „понижил Себе Си до образ на раб”³⁷⁵, до слизване в ада, за да изведе оттам Адам. Затова сега призоваваме Него в молитвата:

„Иисусе, Сине на Живия Бог, Спасителю наш, помилуй нас и Твоя свят”.

Божие Имя, открито на хората, служи като връзка между Бога и човека. С Божието Имя, или по-скоро с Божиите Имена, в Църквата се извършват всички тайнства. В Името Божие трябва да се върши всяко дело. Чрез призоваването на Името на Всевишния Неговото присъствие се превръща в непрестанно живо усещане: сърцето е в мир, когато делото ни е по волята на Господа, и изпитва „притеснение” винаги, когато се отклонява от истината. Така чрез молитвата всяко движение на духа е под постоянен вътрешен контрол; нито една мисъл, нито една дума не ни убягват. Това следствие на непрестанната молитва помага да сведем греховете си до възможния минимум.

³⁷⁵ Вж. Филипяни 2:7.

„Господи, Иисусе Христе, Сине и Слово на Живия Бог, помилуй ни.”

„Сподоби ни Господи през този ден да се запазим от грях”. Така се молим сутрин. Но само тихото присъствие на Божия Дух в нас ни дава възможност действено да пребиваваме във вътрешна трезвост на духа. „Никой не може да нарече Иисуса Господ, освен чрез Духа Светаго.”³⁷⁶ Отново се убеждаваме, че чрез призоваването на Името на Господа в ума, се спасяваме от грешки и в делата, и в думите: „Господи Иисусе, Ти си Светлината, дошла да спаси света. Просвети умните очи на сърцето ми, за да бъда достоен без препъване, като при дневна светлина да следвам своя път пред Лицето Ти”.³⁷⁷

Ако искаме молитвата да доведе до плодовете, за които с такъв възторг говорят нашите отци и учители, трябва да спазваме учението им. Първото условие е вярата в Христос като в Бог-Спасител; второто е съзнанието, че сме загиващи грешници. Това съзнание може да достигне такава дълбочина, че човек да усеща себе си като най-лошия от всички хора. Това ще бъде за него очевидност не поради действията, които е извършил външно, а понеже съзира отдалечеността си от Бога и себе си като потенциален носител на всяко зло.

Колкото повече се смиряваме в болезнено покаяние, толкова по-бързо молитвата ни достига Бога. А когато губим смирението, тогава никакви подвизи не ни помагат. Действието на гордостта в нас, осъждането на братята, превъзнасянето и неприязънта към ближните – ни отхвърлят далеч от Господа.

³⁷⁶ 1 Коринтяни 12:3.

³⁷⁷ Вж. Иоан 11:9-10.

При Бога ние идваме като последни грешници. Най-искрено осъждаме себе си за всичко. Нищо не си въобразяваме, нищо не търсим, освен прошка и помилване. Това е нашето постоянно вътрешно състояние. Умоляваме Бога Сам Той да ни помогне да не оскърбяваме с гнусните си страсти Светия Дух; да не причиняваме никаква вреда на братята си (на всеки човек). Осъждаме себе си на адски мъки, защото сме недостойни за Бога. Не очакваме никакви особени дарове свише, а само се стремим с всички сили да постигнем истинския смисъл на Христовите заповеди и да живеем според тях. И викаме:

„Господи, Иисусе Христе, Сине Божи, помилуй нас и Твоя свят”.

И Бог ни чува и идва да ни спаси. И тогава *всеки, който призове името Господне* (в такова състояние на духа), *ще се спаси*³⁷⁸.

*Покайте се*³⁷⁹. Трябва да възприемем сериозно този призив на Христос: да променим коренно начина на вътрешния си живот и светогледа си; нашето отношение към хората и всяко явление в тварното битие: да не убиваме враговете, а да ги побеждаваме с любов. Да помним, че няма абсолютно зло. Абсолютно е само безначалното Благо. И това Благо ни е заповядало: *Обичайте враговете си... добро правете на ония, които ви мразят... бъдете свършени, както е свършен и Небесният ваш Отец*³⁸⁰. Да се предадем на заклание за братята е най-доброто оръжие, с което можем да ги изтръгнем от робството на дявола-клеветник и да приготвим душите им да бъдат приети от Бога, Който иска всички да се спасят. Няма човек, у когото светлината да не

³⁷⁸ Вж. Иоил 2:32.

³⁷⁹ Матей 4:17.

³⁸⁰ Матей 5:44, 48.

присъства в една или друга степен, защото Бог просвещава всеки човек, идващ на света³⁸¹. Заповедта – да не се противим на злото³⁸² – е най-успешната форма на борба с него. Когато се противим на насилието със средствата, към които прибегва вършещият неправда, динамиката на злото в света нараства. Убийството на невинни хора често по невидим начин премества моралните сили на човечеството на страната на онова добро, заради което е загинал невинният. Не е така обаче, когато и двете страни проявяват отрицателния стремеж да властват. Победата с физическа сила не продължава вечно. Бог, Който е свята и чиста Светлина, изоставя престъпниците. Те отпадат от единствения извор на живота и умират: *Не отмъщавайте за себе си, възлюбени, а дайте място на Божия гняв. Защото писано е: „отмъщението е Мое. Аз ще отплатя, казва Господ“. И тъй... не се оставяй да те надвива злото, но надвивай злото с добро*³⁸³.

Хората, като носители само на относителна правда, във фанатичната си борба за възтържествуването на техните идеи, разкъсват целостта на битието и в крайна сметка водят всичко до гибел. В слепотата си те абсолютизират положителната страна на своите политически доктрини и са готови да унищожат всеки, който иска да види живота на вселената изграден върху по-добри, по-хуманни начала; особено, ако това начало са заповедите на Христос, убит именно защото е проповядвал любовта. В днешния свят Христовите думи в Евангелието са изключително актуални: *Ще чувате боеве и вести за войни. Внимавайте, не се смущавайте, понеже всичко това трябва да стане... и (вие, християните) ще бъдете мразени от всички народи,*

³⁸¹ Йоан 1:9.

³⁸² Вж. Матей 5:39.

³⁸³ Вж. Римляни 12:19-21.

*заради Моето име... и понеже беззаконието ще се умножи, у мнозина ще изстине любовта... и тогава ще дойде краят*³⁸⁴.

„Господи, Иисусе Христе, Сине Божи, помилуй нас и Твоя свят.”

Целият свят е потънал в раздори: между държави с различен обществен строй; между различни раси и класи; между религии, идеологии и прочее. При съвременните средства за масово разрушаване и унищожаване хората навсякъде живеят в атмосферата на *очакване на онова, което има да връхлети върху вселената*³⁸⁵. И ето, че сме изправени пред възела на трудно разрешими парадокси. От една страна, не можем да бъдем спокойни, защото принадлежим към човешкото семейство, което в много отношения има общи съдбини; а от друга – ни окуражават думите на Христос: *А когато почне това да се сбъдва, изправете се тогава и подигнете главите си, защото се приближава избавлението ви*³⁸⁶. Тук не е мястото да се спираме подробно върху описанието на съществуващото апокалиптично напрежение; но ние няма да оставим силното оръжие, което Господ ни е дал – **молитвата**:

„Господи, Иисусе Христе, Сине на Живия Бог, помилуй нас и Твоя свят”.

Няма да спрем и да принасяме Литургичната жертва докато това бъде възможно.

*И създаде Господ Бог човека от земна пръст и вдъхна в лицето му дихание за живот; и стана човекът жива душа*³⁸⁷. Затова се стремим към Господа, измъчвани от

³⁸⁴ Вж. Матей 24:6-14.

³⁸⁵ Лука 21:26.

³⁸⁶ Лука 21:28.

³⁸⁷ Битие 2:7.

жаждата да се съединим с Него за вечността. Той Самият също ни очаква с любов. Жаждата за Бога е неизменна характеристика на цялото ни земно съществуване; с нея искаме и да умрем. Сам Христос преди смъртта Си на кръста извикал: *Жаден съм*³⁸⁸. Той изпитвал и глад³⁸⁹, и жажда, и мъка³⁹⁰, за да ни даде да познаем Отца. И ние също се измъчваме на земята от скръб поради непрестанното кошмарно зрелище от насилия, убийства, омраза; и жадуваме да отидем при Отца, затова призоваваме Неговия Единороден Син:

„Господи, Иисусе Христе, Сине Божи, помилуй ни”.

*Тогава им отвори ума, за да разбират Писанията, и им рече: тъй е писано, и тъй трябваше Христос да пострада и да възкръсне от мъртвите на третия ден, и да бъде проповядвано в НЕГОВО ИМЕ ПОКАЯНИЕ... у всички народи*³⁹¹. Ако Името Му ни дава радостта да познаем тайната на любовта на Безначалния към нас, то естествено е да възлюбим и самото Име. В него се съдържа „разпоредбата на тайната, скривана от векове в Бога, Който създаде всичко чрез Иисуса Христа... и ни избра чрез Него, преди да се свят създаде, за да бъдем свети и непорочни пред Него с любов, както предопредели да ни осинови за Себе Си чрез Иисуса Христа”³⁹².

„Господи, Иисусе Христе, Сине Единородни, помилуй ни”.

³⁸⁸ Иоан 19:28.

³⁸⁹ Матей 21:18.

³⁹⁰ Лука 12:50.

³⁹¹ Лука 24:45-47.

³⁹² Вж. Ефесяни 3:9; 1:4-5.

Дългогодишната молитва преобразява падналата ни природа така, че тя става способна да приеме освещаването чрез откритата ни се Истина; и то още преди да напуснем този свят³⁹³:

„Господи, Иисусе, помилуй ни”.

Безкрайното величие на задачата, която стои пред нас, ни изпълва със страх. Казано ни е, че: *Царството небесно бива насилвано, и насилници го грабят*³⁹⁴.

Продължителният подвиг ще ни покаже, че в евангелското откровение всичко принадлежи на друг, по-висш план на битието. Ослепителната Светлина на Божеството се отразява в нашия план в заповедите: *Обичайте враговете си... бъдете свършени, както е свършен и Небесният ваш Отец*³⁹⁵. Само Онзи, Който ни е дал тези заповеди, може чрез Своето вселяване в нас да ни помогне да ги изпълним. Затова и викаме към Него:

„Господи, Иисусе Христе, Сине на Живия Бог, помилуй ни”.

Призоваването на Името постепенно ни съединява с Господа. В някаква степен това става още преди молещият се да е разбрал „КОЙ Е ТОЗИ”³⁹⁶, преди да е усетил ясно освещаващата сила, която произтича от Името.

Продължаването по-нататък обаче непременно е свързано с все по-дълбокото осъзнаване на собствената ни греховност, която ни довежда до отчаяние. Тогава с нарастваща сила призоваваме чудното Име:

„Иисусе, Спасителю мой, помилуй ме”.

³⁹³ Вж. Иоан. 17:17.

³⁹⁴ Матей 11:12.

³⁹⁵ Матей 5:44-48.

³⁹⁶ Матей 21:10.

Свещеното Предание, безценно наследство, което Сам Господ ни е дал чрез апостолите и отците на Църквата, ни учи да пребиваваме в духовна нищета, да съзнаваме живеещата в нас смърт на греха, ако действително се стремим да живеем в истината. Ако кажем, че нямаме грях, себе си мамим, и истината не е в нас. *Ако изповядваме греховете си, Той е верен и праведен, за да ни прости греховете и ни очисти от всяка неправда. Ако кажем, че не сме съгрешили, правим Го лъжец, и словото Му не е в нас*³⁹⁷.

„Господи, Иисусе Христе, Боже наш, помилуй мене грешния.”

С напрежението, с което живее човек, поразен от смъртоносна болест, каквато например е ракът, а понякога дори с още по-голям ужас, някои хора преживяват наличието в себе си на греховните страсти, отделящи ги от Господа. Те наистина се съзнават като „най-лоши от всички”; искрено виждат себе си във външната тъмнина. Тогава в тях се събира огромна енергия на молитвата-покаяние. То може да достигне такава степен, при която умът замира и няма други думи освен:

„Иисусе, спаси мене грешния”.

За нас е спасително, ако отвращението ни от греха нараства и премине в себелюбовност. В противен случай има опасност да се срастнем с греха, който е така многообразен и фин, че обикновено не забелязваме присъствието му във всички свои действия, дори външно да са добри. Труден, но и прекрасен е подвигът – да потопим върховния си ум в невидимия център на нашата личност чрез призоваването на Името на Иисус Христос; без вяра в Него никой не може да прозре действащата в нас смъртоносна отрова на греха.

³⁹⁷ 1 Иоан 1:8-10.

Чрез борбата със злото, което живее в нас, ни се разкриват не само дълбините на собственото ни битие, а и тайнствените бездни на живота на целия свят. Тогава духът ни се откъсва от нищожните и повърхностни явления на ежедневието и в „ужас“ от самия себе си познава святата сила на молитва от друг порядък, викайки: „Господи, Иисусе, Спасителю мой, помилуй, помилуй мене, окаяния“.

За молитвата с Името на Иисус Христос можем да говорим с изрази от Писанието и творенията на светите отци.

Например: тя е изгарящ страстите огън³⁹⁸; тя е светлина, която просвещава ума; прави го проникателен и далновиден; способен да съзира всичко, което става в нас. За нея могат да се кажат и тези думи от Посланието до евреите: „Тя е действена и по-остра от всеки двуостър меч; тя прониква до разделението на душата и духа, до ставите и мозъка; съди помислите и сърдечните намерения; и няма нищо в дълбините на духа ни, което да остане скрито от нея, но ВСИЧКО Е ГОЛО И ОТКРИТО при нейната светлина“³⁹⁹.

Извършването на тази молитва води човека до сблъсък с много от силите, скрити в „Космоса“. Тя предизвиква страшна битка срещу моления се от страна на космическите сили или по-точно – *от светоуправниците на тъмнината от тоя век, от поднебесните духове на злобата*⁴⁰⁰. Победата обаче идва чрез покаяние до себененавист⁴⁰¹. Картината на тази битка е описана в Откровението на св. Иоан Богослов: *Те го победиха (дявола и сатаната, прелъстил цялата вселена) с кръвта на Агнеца*

³⁹⁸ Вж. Евреи 12:29.

³⁹⁹ Вж. Евреи 4:12-13.

⁴⁰⁰ Ефесяни 6:12.

⁴⁰¹ Вж. Лука 14:26.

*и със словото на своето свидетелство, И НЕ МИЛЕЕХА ЗА ДУШАТА СИ ДОРИ ДО СМЪРТ*⁴⁰².

Когато е придружена от пламенно покаяние, тази молитва издига човешкия дух до сфери, които са отвъд границите на достъпното *замъдростта на мъдреците... на тоя век*⁴⁰³.

Страшно е да се говори за нея: след като ни преведе през бездните на външната тъмнина, скрита в нас, тя съединява духа ни в едно с Духа Божи и още отгук ни дава да живеем святата вечност. Отците от всички векове се удивяват пред величието на този дар към падналия свят:

„Господи Иисусе Христе, само Ти си свят, само Ти си истинският Спасител на всички хора, помилуй нас и Твоя свят”.

Красотата на творението поражда в нас възторг, но в същото време духът ни с още по-голяма сила е привлечен от нетленната красота на Безначалното Божие Битие. С поразителна яснота Господ Иисус Христос ни е открил надмирната Светлина на Небесното Царство. Съзерцанието на това великолепие ни освобождава от последиците на падението, и благодатта на Светия Дух възстановява в нас първозданния образ и подобие на Бога, явени от Христос в нашата плът. Затова и призоваването на Неговото Име сега е наша непрестанна молитва:

„Господи, Иисусе Христе, Спасителю наш, помилуй нас и Твоя свят”.

Тази молитва в своята най-висша форма ни съединява напълно с Христос. При това единение човешката ипостас не се унищожава, не се разтваря в Божественото Битие подобно на капка вода в океана. Личността на човека остава неразрушима във вечността. *АЗ СЪМ; Аз съм... истината и*

⁴⁰² Откровение 12:11.

⁴⁰³ 1 Коринтяни 1:19-20.

*животът. Аз съм светлината на света*⁴⁰⁴. Битие, Истина, Светлина не са абстрактни понятия, безлики същности – те не са „КАКВО”, а „КОЙ”. Там, където няма личностна форма на битие, няма и нищо живо; там няма нито добро, нито зло; нито светлина, нито тъмнина. Там изобщо нищо не може да съществува: *Без Него не стана нито едно от онова, което е станало. В Него имаше живот*⁴⁰⁵.

„Господи Иисусе Христе, Сине на Живия Бог, помилуй нас и Твоя свят.”

Когато призоваването на Иисусовото Име е придружено от идването на нетварната Светлина, тогава особено ясно ни се разкрива значението на това Име. Тогава е възможно да ни се даде и опит за идването на Царството Божие в сила⁴⁰⁶, и духът на моления долавя гласа на Отца: *Този е Моят възлюбен Син; Него слушайте*⁴⁰⁷! И ние се молим:

„Господи, Иисусе Христе, Единородни Сине на Отца, помилуй и спаси нас”.

Христос ни е явил в Себе Си Отца: *Който е видял Мене, видял е Отца*⁴⁰⁸. И сега ние познаваме Отца в онази степен, в която сме познали Сина: *Аз и Отец едно сме*⁴⁰⁹. И така: Синът явява Отца, а Отец свидетелства за Сина; и се молим:

„Сине Божи, Единородни, помилуй и спаси нас и Твоя свят”.

⁴⁰⁴ Иоан 8:58; 14:6; 9:5.

⁴⁰⁵ Иоан 1:3-4.

⁴⁰⁶ Вж. Марк 9:1.

⁴⁰⁷ Марк 9:1-7.

⁴⁰⁸ Иоан 14:9.

⁴⁰⁹ Иоан 10:30.

*Всичко Ми е предадено от Моя Отец, и никой не познава Сина, освен Отец; и нито Отца познава някой, освен Сина, и комуто Синът иска да открие*⁴¹⁰. А Сина познаваме в степенята, в която пребиваваме в духа на Неговите заповеди. Без Него ние сме безсилни да се издигнем до заповяданите ни висоти, понеже в заповедите ни се разкрива животът на Самия Бог. Затова и отправяме зов към Него:

„Господи Иисусе Христе, Събезначални Сине на Отца, помилуй ме; дойди и се всели в мене с Отца и Светия Дух според Твоето обещание⁴¹¹...

Господи Иисусе, помилуй мене грешния”.

В Стария Завет Името на Отца е било познато, но Той е бил съзерцаван в мрака на непостижимостта. Христос обаче ни е явил в Себе Си Отца с пределна конкретност; Той ни е разкрил истинските измерения на всичко, дадено преди Него чрез Моисей и пророците. *Аз съм в Отца, и Отец е в Мене*⁴¹². *Аз и Отец едно сме*⁴¹³. *И явих им Твоето име и ще явя (в пълнота), та любовта, с която си Ме възлюбил, в тях да бъде, и Аз в тях*⁴¹⁴. Знанието на Името на Отца е знание за любовта на Отца към нас. Призовавайки Името на Иисус, ние навлизаме в сферата на божествения Живот; в Името на Иисус са ни дадени и Отец, и Син, и Дух Свети:

„Господи, Иисусе Христе, Сине Божи, помилуй нас и Твоя СВЯТ”.

⁴¹⁰ Матей 11:27.

⁴¹¹ Иоан 14:23.

⁴¹² Иоан 14:11.

⁴¹³ Иоан 10:30.

⁴¹⁴ Иоан 17:26.

Да призоваваме Името на Иисус с възможно най-пълното съзнание за онова, което то носи в себе си, означава реално да пребиваваме в единство с Бога Светата Троица. Този Бог ни се е открил в Своето ново отношение към Човека: вече не като Творец, а като Спасител на света, като Светлината на Истината и истинската вечност:

„Господи, Иисусе Христе, Сине на Предвечния Отец, помилуй ни”.

Богословието на Името и богословието на иконата имат общи черти. Когато гледаме иконата на Христос, ние влизаме с духа си в лична връзка с Него. Изповядваме явяването Му в плът: Той е и Бог, и човек; изцяло човек и съвършено подобие на Бога. Отиваме отвъд цветовете и линиите – в умния, в духовния свят. Така също и когато призоваваме Името, ние не се спираме върху звуците, а живеем смисъла на думите. Звуковата страна се променя в зависимост от различието на езиците, но съдържанието-познание, скрито в Името, остава едно и също:

„Господи, Иисусе Христе, спаси ни”.

Не е достатъчно само да призоваваме на глас Божието Име: *Не всеки, който Ми казва: Господи, Господи! ще влезе в царството небесно, а оня, който изпълнява волята на Моя Отец Небесен. Мнозина ще Ми кажат в оня ден: Господи, Господи! не в Твое ли име пророкувахме? И не в Твое ли име бесове изгонвахме? И не в Твое ли име много чудеса правехме? И тогава ще им кажа открито: никога не съм ви познавал; махнете се от Мене вие, които вършите беззаконие*⁴¹⁵. Не е лесно да слушаме тези думи: Страшен е Божият съд!

„Господи, Иисусе, помилуй и спаси мене грешния.”

⁴¹⁵ Матей 7:21-23.

Като съзнаваме, че ни е обещано осиновяване⁴¹⁶ в Христос, нека да прославим своя Създател. Когато призоваваме Името на Иисус Христос, нека да го оставим да звучи в нас с присъщата му сила и величие; нека то да съкруши корените на живеещия в нас грях; нека да разпали огъня на Христовата любов във вкаменените ни сърца; нека то ни даде светлина и познание; нека ни направи участници в Неговата слава; нека чрез това Име в нас да се всели Христовият мир, който надвишава всеки ум⁴¹⁷. След дълги години молитва с Иисусовото Име нека Бог ни даде да познаем пълнотата на скритото в него откровение: *Чуден Светник, Бог крепък, Отец на вечността, Княз на мира... Господ Саваот*⁴¹⁸.

„Господи, Иисусе Христе, Сине на Живия Бог, помилуй нас и Твоя свят.”

Божиеото Име трябва да се призовава със смирение. Христос, Владиката на света, се е въплътил и като човек се е смирил дори до кръстна смърт. Затова и Името Му е издигнато по-горе от всяко име, не само в този век, но и в бъдещия. Отец Го е поставил *от дясната Си страна на небесата... поставил Го е Глава на църквата, която е Негово тяло, пълнота на Тогова, Който изпълня всичко във всичко*⁴¹⁹.

„Господи, Иисусе Христе, Боже наш, помилуй нас, и Църквата Си, и Твоя свят, по молитвите на Богородица, на светите апостоли, и на всички Твои светии през вековете.”

⁴¹⁶ Вж. Галатяни 4:5.

⁴¹⁷ Вж. Иоан 14:27; вж. Филипяни 4:7.

⁴¹⁸ Исаия 9:6, 8:18; вж. Деян. 4:12.

⁴¹⁹ Вж. Ефесяни 1:20-23.

Пътят на нашите отци изисква твърда вяра и дълготърпение, а съвременниците ни се опитват да грабнат бързо и насила всички духовни дарове, включително и непосредственото съзерцание на Абсолютния Бог. Често у тях срещахме склонността да оприличават Иисусовата молитва на йога, на трансценденталната медитация или други подобни методи. Смятам за нужно да посоча опасността от такава заблуда – молитвата да се разглежда като просто и лесно „техническо” средство за непосредствено единение с Бога. Категорично трябва да подчертаем, че има радикална разлика между Иисусовата молитва и всички други аскетически теории. Заблуждават се онези, които се стремят да „съблекат” ума си от всичко преходно, относително, за да преминат по този начин някакъв невидим праг, да осъзнаят своята безначалност и дори „тъждественост” с Източника на всичко съществуващо; за да се върнат в Него, да се слеят с Него – с безименния свръхличностен Абсолют; за да разтворят в свръхразумния океан дори своята личност, която погрешно смесват с индивидуалната форма на природното съществуване на човека. Този род аскетически усилия са дали на отделни хора възможността да се издигнат до свръхразумно съзерцание на битието; да изпитат някакъв мистичен трепет, да познаят състоянието на мълчание на ума, когато той излезе извън пределите на времето и пространството. В тези състояния човек може да усеща покой, тъй като се отърсва от непрестанно променящите се явления във видимия свят; той може да открие в себе си свободата на духа и да съзерцава умопостижимата красота.

Крайните степени на тази безличностна аскетика са довели мнозина до това да виждат божественото начало в самата природа на човека; до тенденцията към самообожествяване, която е в основата на голямото Падение; до това да открият в себе си някаква „абсолютност”, която всъщност не е нищо друго освен

отражение на Абсолютността на Бога в създадените по Негов образ; до стремеж към завръщане в онова състояние на покой, в което човекът уж се е намирал преди появата си на този свят; във всеки случай, след опита от такова аскетическо „събличане” на ума у човека може да се породи подобна мисловна заблуда. Тук нямам за цел да изброявам всички форми на интелектуално съзерцание, но от собствения си опит мога да кажа следното: Истинският, Живият Бог – Онзи, Който е „Ο ONTΩΣ ON” – НЕ Е в тези състояния. Те са плод на природния гений на човешкия дух в неговите върховни движения към Абсолюта. Всички съзерцания, достигнати по този път, всъщност са само-съзерцание, а не Бого-съзерцание. В тези състояния откриваме за себе си единствено тварната красота, но не и Първобитието. И във всички тях няма спасение за човека.

Началото на истинското избавление в непоколебимото и цялостно приемане на Откровението: „Аз Съм Вечно Съществуващият”⁴²⁰. *Аз съм Алфата и Омегата, Първият и Последният*⁴²¹. Бог е Личностен Абсолют, единосъщна и неразделна Троица. Върху това откровение се гради целият живот на християнина. Този Бог ни е извикал за живот от небитието. Познаването на Живия Бог и проникването в тайните на пътищата на Неговото творение ни освобождава от мрака на собствените ни идеи за Абсолюта, които тръгват „отдолу”; то ни спасява от неосъзнатия, но погубващ стремеж към отърсване от всяка форма на съществуване-биване. Ние сме сътворени, за да станем участници в Божественото Битие на истински вечно Съществуващия. Този удивителен път ни е показан от Христос: *Тесни са вратата и стеснен е пътят, който води в живота*⁴²².

⁴²⁰ Изход 3:14.

⁴²¹ Откровение 1:10.

⁴²² Матей 7:14.

Като проникваме в дълбините на мъдростта на Твореца, понасяме страдания, чрез които се придобива Божията вечност. А когато Светлината Му ни осияе, съзерцаваме в себе си едновременно двата края на бездната: от едната страна е мракът на ада, а от другата – тържеството от победата. Въведени сме битийно в сферата на божествения нетварен Живот. Адът губи власт над нас. Дава ни се благодатта да живеем състоянието на Въплътилия се Логос – на Христос, Който слиза в ада като Победител. Тогава със силата на Неговата любов обгръщаме цялото творение в молитвата:

„Иисусе, Вседържителю Благих, помилуй нас и Твоя свят”.

Откровението на Личностния Бог придава на всичко удивителен характер. Битието не е никакъв детерминиран природен процес, а е Светлината на неописуемата любов на Божиите и сътворените личности. То е свободно движение на духове, което е изпълнено с разумно съзнание за всичко съществуващо и със самосъзнание. Извън това нищо няма смисъл, а има само смърт. Молитвата ни става жива среща на нашата сътворена личност с Божията Личност, тоест придобива абсолютен характер. Тя намира израз в думите ни, отправени към Словото на Отца:

„Господи, Иисусе Христе, Събезначално Слово на Безначалния Отец, помилуй ни, всели се в нас, спаси нас и Твоя свят”.

Когато започнем да проумяваме мъдрия план за нас на нашия Бог и Творец, любовта ни към Него се усилюва и чувстваме ново вдъхновение в молитвата. Съзерцанието на Божията Премъдрост в красотата на света привлича духа към ново възхождение, което ни откъсва от всичко тварно. Това откъсване не е философско витаене на ума в сферата на чистите идеи, колкото и привлекателни да изглеждат те; нито е художествено-поетично творчество; то е завладяване на цялото ни същество от енергията на неведом преди това

живот. Към такова издигане на духа над всичко тварно ни води Евангелието, в което започваме да виждаме Акт на Божието Самооткровение. Това е навлизане в благодатта на богословието, но не като човешка наука, а като състояние на общение с Бога. Ние не подлагаме Господнето слово на съда на нашия подъл разсъдък, а подлагаме на съд самите себе си в светлината на даденото ни познание. Това поражда естествен стремеж, да превърнем евангелското слово в съдържание на цялото наше битие. Стремеж, чрез който се освобождаваме от властта на страстите и със силата на Иисус Бог побеждаваме вкоренилото се в нас космическо зло. Тогава действено познаваме, че Той, Иисус, е единственият в истинския смисъл Бог-Спасител, и християнската молитва е непрестанно призоваване на Неговото Име:

„Господи, Иисусе Христе, Сине Божи и Боже, помилуй нас и Твоя свят”.

Големият въпрос, превърнал се в трагичен проблем за цялото човечество е следният: кое е истинското Битие и кое – мираж на нашето паднало въображение? Коя е живата вечност и кое – измамен стремеж на духа към съзнаваните от собствения ни ум идеи? Дали личността-ипостас сама по себе си е ограничаващо начало и следователно – несъответстващо и неприложимо към Бога, или в действителност именно тя е образът на Живия Абсолют – на „АЗ СЪМ ВЕЧНО СЪЩЕСТВУВАЩИЯТ”? От решението на тези въпроси зависи цялото ни бъдеще. Ако приемем мисълта, че личното начало само по себе си е ограничаващо, то в аскетическия си подвиг ще правим всичко, за да преодолеем това начало в себе си. И обратното: ако приемем, че личността е единственият възможен образ на Абсолютното Битие, то с възторг от вливащата се в нас сила ще се молим: „Отче наш, Който си на небесата...” Или: „Господи, Иисусе Христе, Сине на Отца,

помилуй ни. Приеми ни в Твоя живот, изцели ни от всяка следа на греха, който ни убива”. Ако безсмъртието, обещано ни в Христос чрез възкресението, е лично безсмъртие, то ни най-малко няма да искаме да се съблечем, а да се преоблечем, та смъртното да се погълне от живота. Бог, Който ни е създал тъкмо за това, Той ни и даде залога на Духа⁴²³.

„Христе Иисусе, Който си възкръснал от мъртвите, помилуй ни”.

Ако не повярвате, че съм Аз (Този, Който се открил на Моисей на Синай), ще умрете в греховете си⁴²⁴; Авраам... би се зарадвал да види Моя ден, и видя, и се възрадва⁴²⁵; Аз се явявах на Авраама, Исаака и Иакова с името „Бог Всемогъщия”; а с името Си „Господ“ не съм им се открил⁴²⁶. Ако да бяхте вярвали на Моисея, щяхте да повярвате и на Мене, понеже той за Мене писа⁴²⁷... И като начена от Моисея и от всички пророци, обясняваше им казаното за Него в цялото Писание⁴²⁸. В нашата духовна смърт ние сме изгубили усещането за грях и затова сега без Христос и благодатта на Светия Дух не можем да го различим в себе си. А грехът по своята същност винаги е престъпление срещу Божията любов. Такова престъпление е възможно само, ако „АЗ СЪМ”, тоест Абсолютният Бог, е Личностен и нашите отношения с Него също са дълбоко личностни. Няма друга вяра, друга религия, в която тайната

⁴²³ Вж. 2 Коринтяни 5:4-5.

⁴²⁴ Иоан 8:24.

⁴²⁵ Иоан 8:56.

⁴²⁶ Изход 6:3; вж. Деяния апостолски 7:2.

⁴²⁷ Иоан 5:46.

⁴²⁸ Лука 24:27.

на греха да е открита по такъв начин. Св. Ефрем Сириец, изпълнен със Светия Дух, се е молил: „Дай ми да видя моите прегрешения”; и всички отци също казват, че да виждаш греха си е по-висш дар от явяването на ангели. Затова, познали скритото от векове, с умиление в сърцето викаме:

„Господи, Иисусе Христе, помилуй мене грешния, спаси мене, падналия.”

*Велика е тайната на благочестието: Бог се яви в плът, засвидетелствуван бе от Духа, показва се на Ангели, проповядван биде на народи, приет с вяра в света, възнесе се в слава*⁴²⁹. Всички сме наследници на Адам, паднал с падението на Луцифер. Идеята за обожението е присъща на човека, създаден по Божия образ, но проблемът е в средствата за постигане на тази цел, на тази задача. Ако ние сме творение, а не Първото и Самосъщно Битие, то безумие е да предполагаме, че можем да „станем равни на Бога” без Него.

Основата на нашия живот е „явяването на Бога в плът”. Ако очакването на обожението е неотменна част от нас, то пътят към него е усвояването на живота на Бога, показал ни Самия Себе Си в нашата форма на съществуване. Да, ние трябва да се проникнем от Неговото слово и Дух; да се уподобим Нему във всички свои прояви. И колкото по-пълно е подобие то ни на Него в този свят, толкова по-пълно и по-съвършено е нашето обожение. Отново апостол Павел казва: *А който се съединява с Господа, един дух е с Него*⁴³⁰. И затова се молим:

„Господи, Иисусе Христе, Единородни Сине на Отца, Ти единствен си нашето упование.

⁴²⁹ 1 Тимотей 3:16.

⁴³⁰ 1 Коринтяни 6:17.

Със Себе Си и чрез Себе Си заведи ни при Отца...
помилуй мене грешния”.

Вечен живот в недрата на Светата Троица – това е смисълът на евангелския призив. Но това *Царство небесно бива насилвано, и насилници го грабят*⁴³¹. Необходимо е самопринуждение, защото *тесни са вратата и стеснен е пътят, който води в живота, и малцина го намират*⁴³². И когато ние, християните, не се съгласяваме да вървим заедно с онези, които „не намират” пътя, тъй като не желаят, тогава се пораждат конфликти: ставаме неудобни за синовете на този свят; но това е жребият на възлюбилите Христос. Когато Господ е с нас, всички страдания на земята не са страшни, защото с Него сме преминали от смърт към живот. Но за нас са неизбежни часовете и дори периоди на богооставеност: *Боже Мой, Боже Мой! Защо си ме оставил*⁴³³? А ако тогава бъдем отхвърлени и от хората, отчаянието ни може да приеме много дълбока форма. И ние отправяме зов към Оня, Който Сам е бил изкушаван, затова може и на изкушаваните да помогне⁴³⁴.

„Господи Иисусе, спаси мене, потъващия, така, както си спасил Петър.”⁴³⁵

В подвига на молитвата всеки стига до достъпната за него степен. Не е лесно да намериш себе си – границите на собствените си сили. Онези, които са водени от Светия Дух, никога не престават да осъждат себе си като недостойни за Бога. В минути на тежко отчаяние те си позволяват да се

⁴³¹ Вж. Матей 11:12.

⁴³² Матей 7:14.

⁴³³ Матей 27:46.

⁴³⁴ Вж. Евреи 2:18.

⁴³⁵ Матей 14:30.

отдръпнат за малко от ръба на бездната, където стоят с духа си, и така да дадат отдых на душата и тялото, а след това отново застават над пропастта. Но независимо дали подвижникът почива или е в период на покой в дълбините на сърцето му винаги има някаква рана, която не му позволява да се предаде на горди помисли. Аскетическото смирение все по-дълбоко се вкоренява в душата му, става сякаш негова природа. Скърбите и болките са присъщи на земното ни съществуване. Без тях никой от Адамовите синове не може да удържи смирението. А онези, които претърпят докрай, ще се удостоят с дара на „Христовото смирение“⁴³⁶. За него старец Силуан казва, че е „неописуемо“, защото принадлежи на друг, по-висш план на битието. Придобиването на този дар е възможно чрез постоянното помнене на Христос и молитвата към Него:

„Господи, Иисусе Христе, Велики и Свети Боже, Сам Ти ме научи на Твоето смирение... Моля Те, помилуй мене грешния“.

И така, само с огъня на покаянието може да се претопи нашата природа: молитвата със сълзи убива корените на страстите в нас. Чрез призоваването на Името на Иисус човешкото естество се очиства, освещава и възражда: *Вие сте вече чисти чрез словото, що съм ви проповядвал. Пребъдете в Мене*⁴³⁷... По какъв начин да пребъдваме? На вас ви е дадено Моето Име и в Мое Име Отец ще ви даде всичко, за което помолите: *Каквото и да поискате от Отца в Мое име, ще ви даде*⁴³⁸.

„Господи, Иисусе Христе, Ти единствен си наистина безгрешен, помилуй мене грешния.“

⁴³⁶ Вж. Матей 11:29.

⁴³⁷ Иоан 15:3; 17:17.

⁴³⁸ Иоан 15:16.

Нашите отци ни съветват да се молим с Иисусовата молитва без да променяме често формулата. Но от друга страна, понякога това е необходимо така, че да възобновим вниманието си и дори да усилим молитвата си – тогава, когато умът ни преминава в богословско съзерцание или сърцето се разширява, за да обгърне целия свят. Така с Името на Иисус Христос може да се обхване всяко вътрешно и външно събитие. И тази чудна молитва става всеобемаща, всемирна, космическа.

Руска

Първо издание

Превод: Мила Игнатова

Богословска редакция: Мариян Стоядинов

Езикова редакция и предпечат на книжното тяло:
Албена Копринарова

Дизайн на корицата: Божидар Чемширов

Технически сътрудник: Красимир Георгиев

Печат: Артграф

Издава:

Братството на Мъжката общежителна Света обител. "Св.
Иоан Рилски", с. Скрино – Руен и Сдружение "Гълъб", 2007
г.

София 1527, бул. Дондуков 113, партер

Тел: +359 2 843 78 82

e-mail: manastirsko_izdatelstvo@radiosion.bg

ISBN 978-954-8856-06-5